

Sonja Tanhua

KOLTTASAAMELAISEN
KYLÄKOKOUSJÄRJESTELMÄN
VAIKUTTAMISEN STRATEGIAT
JA TAKTIIKAT 1920–1979

OULUN YLIOPISTON TUTKIJAKOULU;
OULUN YLIOPISTO,
HUMANISTINEN TIEDEKUNTA,
GIELLAGAS-INSTITUUTTI

B

HUMANIORA

ACTA UNIVERSITATIS OULUENSIS
B Humaniora 206

SONJA TANHUA

**KOLTTASAAMELAISEN
KYLÄKOKOUSJÄRJESTELMÄN
VAIKUTTAMISEN STRATEGIAT
JA TAKTIIKAT 1920–1979**

Esitetään Oulun yliopiston ihmistieteiden tohtori-
koulutustoimikunnan suostumuksella julkisesti
tarkastettavaksi Linnanmaan OP-salissa (L10) 4.
helmikuuta 2023 klo 12.00

OULUN YLIOPISTO, OULU 2023

Copyright © 2023
Acta Univ. Oul. B 206, 2023

Työn ohjaajat
Professori Veli-Pekka Lehtola
Professori Laura Junka-Aikio
Tohtori Marko Jouste

Esitarkastajat
Dosentti Tero Mustonen
Tohtori Jukka Nyyssönen

Vastaväittäjä
Professori Helena Ruotsala

ISBN 978-952-62-3573-8 (Paperback)
ISBN 978-952-62-3574-5 (PDF)

ISSN 0355-3205 (Printed)
ISSN 1796-2218 (Online)

Kannen suunnittelu
Raimo Ahonen

PUNAMUSTA
TAMPERE 2023

Tanhua, Sonja, Skolt Saami siida council systems strategies and tactics of influencing 1920–1979.

University of Oulu Graduate School; University of Oulu, Faculty of Humanities, Giellagas Institute

Acta Univ. Oul. B 206, 2023

University of Oulu, P.O. Box 8000, FI-90014 University of Oulu, Finland

Abstract

In my doctoral dissertation, I study the history of the siida council systems of the Skolt Saami *Suõ'nn'jel*, *Peäccam* and *Paččjokk* siidas, their significance as a form of Skolt Sami decision-making, and the ways in which the Skolt Saami Siida council system was influenced between 1920 and 1979. One of the starting points of my research is the question of the status of the siida council system as a Sámi and, more broadly, indigenous form of self-government. Instead of considering the role of the siida council through "authentic" originality, I found it more rewarding to ask how the Skolt Saami have sought and been able to apply their siida council system as part of the governance of the current mainstream society. To open up this development, I have used concepts of strategy and tactics that illustrate the extent to which the Skolt Saami have been able to influence their own circumstances and opportunities, which, over the decades and centuries, have become increasingly connected to the frameworks of the societies of the majority populations.

The siida council system has adapted to the administration of the majority population, but by no means a consolidated system of decision-making and social control, which at the turn of the 1800s and 1900s was still part of the Russian government. The village assemblies operated relatively independently and had the opportunity to decide to some extent on the use of their territories. From the beginning of the 1920s, the functions of the village councils or headmanship system of siidas, which belonged to Finnish territory, merged into the decision-making bodies and forms of organization required by Finnish authorities and legislators. The same development continued even after the wars. The Skolt Saami Act of 1955 and the Headmans Statute of 1972 recognised the role of the Skolt Saami systems in legislation. With their help, the headman and siida councils strive to promote the cause of the Skolt saami community as a whole.

With the help of both archival sources and diverse written source material, I have outlined several ways in which the Skolt Saami have pursued their goals from the activities of siida councils and headmans. The goals appear to be the desire of the Skolt Saami community to safeguard the exercise of traditional livelihoods and the preservation of decision-making power, above all over the natural resources of its area and their use. Securing these was also aimed at preserving the language and culture.

Keywords: headman, history, indigenous government, siida council, Skolt Saami, strategy, tactics

Tanhua, Sonja, Kolttasaamelaisen kyläkokousjärjestelmän vaikuttamisen strategiat ja taktiikat 1920–1979.

Oulun yliopiston tutkijakoulu; Oulun yliopisto, Humanistinen tiedekunta, Giellagas-instituutti

Acta Univ. Oul. B 206, 2023

Oulun yliopisto, PL 8000, 90014 Oulun yliopisto

Tiivistelmä

Väitöskirjassani tutkin kolttasaamelaisten Suõ’nn’jel-, Peäccam- ja Paččjokk -siidojen kyläkokousjärjestelmien historiaa, niiden merkitystä kolttasaamelaisena päätöksenteon muotona sekä kolttasaamelaisen kyläkokousjärjestelmän vaikuttamisen tapoja vuosina 1920–1979. Yksi tutkimukseni lähtökohdista on kysymys kyläkokousjärjestelmän asemasta saamelaisena ja laajemmin alkuperäiskansaisena itsehallinnon muotona. Sen sijaan, että olisin pohtinut kyläkokouksen roolia “aidon” alkuperäisyyden kautta, koin palkitsevammaksi kysyä, millä tavoin kolttasaamelaiset ovat pyrkineet ja pystyneet soveltamaan kyläkokousjärjestelmäänsä osaksi kulloisenkin valta-yhteiskunnan hallintotapoja. Tämän kehityksen avaamiseksi olen käyttänyt strategian ja taktiikan käsitteitä, jotka havainnollistavat sitä, missä määrin kolttasaamelaiset ovat voineet vaikuttaa omiin oloihinsa ja mahdollisuuksiinsa, jotka vuosikymmenten ja -satojen kuluessa ovat yhä vahvemmin kytkeytyneet valtaväestöjen yhteiskuntien kehyksiin.

Kyläkokousjärjestelmä on valtaväestön hallintoon sopeutunut muttei suinkaan siihen sulautunut päätöksenteon ja sosiaalisen kontrollin järjestelmä, joka vielä 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa oli osa venäläistä hallintojärjestelmää. Kyläkokoukset toimivat suhteellisen itsenäisesti, ja niillä oli mahdollisuus päättää jossain määrin alueidensa käytöstä. 1920-luvun alusta lähtien Suomen alueeseen kuuluneiden siidojen kyläkokous- tai luottamusmiesjärjestelmän toiminnot sulautuivat osaksi suomalaisten viranomaisten ja lainsäätäjien vaatimia päätöksentekooelimiä ja järjestäytymisen muotoja. Sama kehitys jatkui sotien jälkeen. Toisaalta kolttalaki vuonna 1955 ja luottamusmiehen ohjesääntö vuonna 1972 tunnustivat kolttasaamelaisten järjestelmien aseman suomalaisessa lainsäädännössä. Niiden avulla luottamusmies ja kyläkokoukset pyrkivät edistämään koko kolttalaisten kolttasaamelaisen yhteisön asioita.

Niin arkistolähteiden kuin monipuolisen kirjallisen lähdeaineistonkin avulla olen hahmotellut kyläkokousten ja luottamusmiesten toiminnasta joukon toiminnan tapoja, joilla kolttasaamelaiset ovat pyrkineet päämääriinsä. Päämäärinä näyttäytyvät kolttasaamelaisen yhteisön halu turvata perinteisten elinkeinojen harjoittaminen ja päätäntävällän säilyttäminen ennen kaikkea alueensa luonnonvaroista sekä niiden käytöstä. Näiden turvaamisella pyrittiin myös kielen ja kulttuurin säilymiseen.

Asiasanat: kolttasaamelaiset, kyläkokousjärjestelmä, luottamusmies, strategiat, taktiikat, historia, alkuperäiskansat

Kiitokset

Kuvittelin työtä aloittaessani, että valmistun nopeasti ja olen pian pitkällä post doc -tutkijan putkessa. Aina kuvitelmat eivät vastaa todellisuutta. Kirjoittaminen, aineiston etsiminen ja analyysi veivät aikaa ja resursseja enemmän kuin olin kuvitellut. Välillä epäilin, onko minusta ollenkaan tähän työhön. Aikaa kului, työ eteni ja minä kasvoin aikuiseksi työn mukana. Työ, aika ja kohtaamiset ihmisten kanssa opettivat kuuntelemaan ja välillä noudattamaankin itseäni kokeneempien ja viisaampien neuvoja. Enin kärsimättömyys karisi, vaikka en siitä ole vielä kukaan kokonaan päässyt.

Kiitos ohjaajilleni, jotka ovat antaneet valtaisan panoksen tälle työlle ja sen ohjaamiselle. Samalla he ovat auttaneet minua kasvamaan ihmisenä. Kiitos Veli-Pekka Lehtolalle kärsivällisyydestä ja aina niin asiantuntevista kommentteista. Kiitos Laura Junka-Aikiolle ymmärryksestä, tuesta ja silmiä avaavasta tavasta tuoda teoria ja käsitteet osaksi tutkimusta. Marko Jousteelle kiitokset asiantuntevasta ohjauksesta. Sinulla on kyky kaivaa tekstistä kuin tekstistä esiin se oleellisin.

Esitarkastajna toimineille Jukka Nyssöselle sekä Tero Mustoselle erityiskiitokset heidän osoittamastaan paneutumisesta, ja niistä perinpohjaisista kommentteista, joiden avulla käsikirjoitus koheni huomattavasti.

Ystävät, tuttavat, ja perhe ovat päätyneet osaksi tätä prosessia. Tuuli Miettunen on joutunut lukemaan ja kommentoimaan niin montaa tekstiä omien töidensä lomassa, etten ihmettelisi, vaikka lasku tulisi perässä. Ennen kaikkea hän on jaksanut kannustaa ja tsemjata sellaisinkin hetkinä, kun kaikki on näyttänyt mustalta. Kiitos! Essi Jouhki on ollut vertaistukena jo perusopinnoista lähtien, ja vaikka elämä on kuljettanut eri suuntiin, on ollut hyvä tietää, että Essi ja Essin neuvot ovat vain viestin päässä. Työkaverit ja opiskelukaverit Giellagas-instituutissa ovat olleet voimavara, jota ilman tämän työn tekeminen olisi ollut paljon raskaampaa. Kiitos Tiina, Sierge, Jukka, Markus ja muut vuosien varrella työhuoneensa kanssani jakaneet ja kahvipöydässä yhdessä istuneet. Leena, Ida ja Joanna, kiitos kaikesta.

Kiitokset kuuluvat myös kolttasaamelaiselle yhteisölle, joka on ottanut työni ja kysymykseni avoimin mielin vastaan. Sekä Sevettijärvelle että Nellimiin tullessa on aina lämmin ja tervetullut olo. Spä'sseb! Kiitos vanhemmilleni, jotka ovat aina tukeneet eivätkä kovin suureen ääneen ole kyseenalaistaneet valintojani. Sen ansiosta olen voinut ja uskaltanut edetä sille polulle, jolla nyt olen.

Yli kymmenen vuotta olen saanut jakaa arkeni puolisoni kanssa, joka on tukenut ja kannustanut eteenpäin työn eri vaiheissa. Olet opettanut paljon elämästä.

Kiitos Jani tuesta ja rakkaudesta. Kiitokset tyttarellemme, joka jokaisena päivänä muistuttaa, mikä elämässä on arvokasta.

Olen saanut tutkimukseeni rahoitusta lukuisilta tahoilta kuluneiden vuosien aikana. Pääasialliset rahoittajat ovat olleet Suomen kulttuurirahasto, Suomen kulttuurirahaston alainen Lapin maakuntarahasto sekä Alfred Kordelinin säätiö. Lisäksi Oulun yliopiston tukisäätiö on mahdollistanut työn tekemisen. Kiitos niille, koska ilman rahallista tukea tämä työ ei olisi syntynyt. Erityinen kiitos kuuluu Giellagas-instituutille, sen henkilökunnalle ja laitoksen tarjoamille edellytyksille pitkäjänteiseen työskentelyyn. Giitu !

Inarissa joulukuussa 2022

Sonja Tanhua

Osajulkaisuluettelo

Yhteenvedossa osajulkaisuihin viitataan niiden roomalaisilla numeroilla:

- I Tanhua, Sonja (2020) Kolttasaamelainen kyläkokousjärjestelmä muutosten keskellä. *Ennen ja nyt: Historian tietosanommat* 20(1). 29–49.
- II Tanhua, Sonja (2019) Paatsjoen kolttien kultakruunut ja Suomen valtio. Lohenkalastus-oikeuksien myyminen ja korvaukset 1921–1960. *Faravid* 47. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys. 73–92.
- III Jouste, Marko & Lehtola, Veli-Pekka & Juutinen, Markus & Tanhua, Sonja (2022) Jääkk Sverloff johtajana ja kulttuuritulkkina: kolttasaamelaisten historian käännteitä 1900-luvulla. *Kolonialismi Suomen rajaseuduilla 2022*. Toim. Kullaa, Rinna & Lahti, Janne & Lakomäki, Sami. Helsinki: Gaudeamus. 97–116.
- IV Tanhua, Sonja (2021) Siidsååbbar: Kolttasaamelainen kyläkokousjärjestelmä itsenäisen päätöksenteon ja suomalaisen valtionhallinnon ilmentymänä 1960- ja 1970-luvuilla. *Faravid* 51. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys. 85–102.

Sisällys

Abstract	
Tiivistelmä	
Kiitokset	7
Osajulkaisuluettelo	9
Sisällys	11
1 Lähtökohdat	13
1.1 Kolttasaamelaisten historia ja aiempi tutkimus 1800-luvulta 1970-luvulle	21
1.2 Saamelainen itsehallinto ja itsemääräämisoikeus.....	40
2 Eettiset lähtökohdat sekä tutkimusmenetelmät	45
2.1 Tutkimusaineisto	51
2.2 Menetelmät ja teoreettiset lähtökohdat	55
2.2.1 Käsitteet.....	57
3 Monimenetelmäinen ja moninäkökulmainen saamenhistoria	65
3.1 Saamelaisen historiantutkimuksen historia ja muutokset.....	66
3.2 Kolttasaamelainen historiantutkimus ja leu'ddit muistitiedon varastona	69
4 Tutkimusartikkelien keskeiset tulokset ja pohdinta	73
Lähdeluettelo	83
Osajulkaisut	95

1 Lähtökohdat

Viime aikoina Suomessa on puhuttu runsaasti ”rakenteellisesta tietovajeesta” eli siitä, miten vähän valtaväestöön kuuluvat henkilöt tietävät ja oppivat saamelaisista esimerkiksi peruskoulussa. Asiasta on huomauttanut Suomea muun muassa ECRI (European Commission against Racism and Intolerance) raportissaan vuonna 2019.¹ Osin tämän tietovajeen takia on tätä nykyä välttämätöntä aloittaa mikä tahansa kolttasaamelaisista kertova teksti johdannolla, joka kertoo lyhyesti, keitä kolttasaamelaiset ovat, ja millainen on kolttasaamelaisen itsehallintojärjestelmän, kyläkokouksen, tunnettu historia. Näin teen myös väitöskirjassani ja samasta syystä olen sisällyttänyt työhöni laajahkon katsauksen Suomeen vuonna 1944 asutettujen kolttasaamelaisten historiasta 1800-luvun lopulta 1970-luvun loppuun.

Tässä työssä käytän nimityksiä *kolttasaamelainen* ja *koltta* synonyymeinä ja saman arvoisina termeinä. Tekstin luettavuuden kannalta lyhyemmän *koltta*-nimityksen käyttäminen on joissain kohdin perusteltua, vaikka tiedostan, ettei nimityksen pohjaa kolttasaamelaisten itsestään käyttämään nimitykseen (*sä'mmlaž; sää'mm*). Käytän myös kolttasaamelaisten itsehallintojärjestelmästä sen suomenkielistä nimitystä *kyläkokous* (*siidsáábbbar*). Monikkomuodolla *kyläkokoukset* viitataan siihen tutkimusväitteeseeni, että jokaisella kolttasaamelaisella yhteisöllä on ollut oma siidakohtainen kyläkokouksensa pitkälle 1900-luvulle. Käytän myös kolttasaamelaisista siidoista Suõ'nn'jel, Peäccam ja Paččjokk pääasiassa niiden suomenkielisiä nimiä Suonikylä, Petsamo ja Paatsjoki. Teen tämän näiden nimien yleisen tunnettuuden ja koltansaamenkielisten taivutusmuotojen haasteellisuuden vuoksi.

Kolttasaamelaiset ovat saamelaisten alkuperäiskansaan lukeutuva vähemmistö kansa, jonka perinteiset asuinalueet sijoittuvat nykyisen Norjan koillisosiin, Suomen Lapin itäosiin ja Kuolan alueen länsiosiin. Koltta-alueilla tarkoitetaan tässä työssä Paatsjoen, Petsamon, Suonikylän ja muiden kolttasaamelaisten siidojen alkuperäisiä asuma-alueita nykyisten Suomen, Norjan ja Venäjän alueella sekä vuodesta 1944 eteenpäin Suomen nykyisten rajojen sisälle asutettujen kolttasaamelaisten asuttamaa aluetta, joka tunnetaan myös koltta-alueena.² Suomen puolella kolttasaamelaisia elää nykyisin noin 700. Kolttasaamelaiset ovat aiemmin puhuneet äidinkielenään itäsaamelaisiin kieliin kuuluvaa koltansaamea, mutta nykyisin tätä erittäin uhanlaista kieltä puhuu äidinkielenään enää noin 300 henkeä.

¹ ECRI 2019

² Kolttalaki (253/1995) 1 luku 2 § Koltta-alue.

Suurin osa kielen puhujista asuu Suomessa, ja Venäjän puolella kielen puhujia on joitakin kymmeniä.³

Kyläkokous on kolttasaamelaisten itsehallintojärjestelmä, jota nykyisin johtaa vaaleilla valittava luottamusmies. Kyläkokoukset ovat laajemman kolttasaamelaisen päätöksentekojärjestelmän ylin päättävän elin. Sekä kyläkokousten että luottamusmiehen tehtävistä säädetään Suomessa erillisellä lainsäädännöllä, joka on osa kolttalakia.⁴ Nykyisen, vuonna 1995 annetun kolttalain mukaan varsinaisia kyläkokouksia pidetään vähintään kerran vuodessa sekä Näättämön että Nellim-Keväjärvi asutusalueilla.⁵ Kyläkokouksissa käsitellään muun muassa esitykset ja lausunnot kolttien elinkeinoja ja elinolosuhteita koskevissa laajakantoisissa tai periaatteellisissa asioissa.⁶

Siitä lähtien, kun Moskovan suuriruhtinas, tsaari Ivan Vasiljevits vuonna 1517 antoi Norjan rannikon saamelaisia⁷ koskevan privilegion⁸ ja määräyskirjan, on kolttasaamelaisten oikeutta maiden ja vesien käyttöön sekä heidän oikeudenmukaista kohteluaan valvottu aina korkeinta hallintoa myöten.⁹ Vuoden 1517 gramotan eli asiakirjan tekee erityiseksi se, että siinä määritellään veronkantajien ja virkamiesten oikeudet mutta myös velvollisuudet suhteessa Kuolan alueen saamelaisväestöön. Lisäksi asiakirjan sisällön perusteella voidaan todentaa, mitkä rikosoikeudelliset tapaukset tulivat jatkossa venäläisten viranomaisten käsittelyyn ja mitkä säilyivät edelleen kylien tuomiovallassa.¹⁰ Oikeudenkäytöllisen vallan jakamisen perusteella voidaan olettaa, että kolttasaamelaisten ja muiden alueen saamelaisten parissa on jo tuolloin ollut käytössä kyläkokous tai sitä vastaava järjestelmä, joka on vastannut oikeuden harjoittamisesta ja jakamisesta alueen asukkaiden parissa.¹¹

Nykyään Suonikylän ja Nuorttijärven gramotojen muodostamaa ”kolttakylän arkistoa”, joka on vuonna 2015 hyväksytty osaksi Unescon Maailman muisti -rekisteriä, säilytetään Inarissa sijaitsevassa Saamelaisarkistossa.¹² Gramota-arkistokokonaisuus koostuu Venäjän tsaarien aikaisista asiakirjoista, ja sen vanhimmat

³ Ks. esim. Kolttasaamelaiset -verkkosivu

⁴ Kolttalaki (253/1995).

⁵ Kolttalaki (235/1995) 8 luku 42§.

⁶ Kolttalaki (235/1995) 8 luku 44§.

⁷ Lilienskiöld (1700) käyttää tanskaksi nimitystä *finne*, alkuperäinen suomennos on *lappalaiset*.

⁸ Erioikeus eli privilegio (lat. *privilegium*) on jollekin yhteisölle tai yksityiselle myönnetty etuus, jota ei ole muilla.

⁹ Mikkola 1941.

¹⁰ Mikkola 1941; ks. myös mm. Solberg 1945, 185–189.

¹¹ Itkonen 1948, 255; Tanner 1929, 337; ks. myös Mikkola 1941, 108–118.

¹² Suonikylän kolttien arkisto. Kolttasaamelaiset-verkkosivu.

asiakirjat ovat vuodelta 1601 ja nuorin vuodelta 1775. Osa asiakirjoista on tsaarien allekirjoittamia, osan ovat puolestaan allekirjoittaneet muut venäläiset virkamiehet ja hallinnon edustajat. Asiakirjat on aikoinaan liimattu yhteen poronluuliimalla ja kääritty rullalle, jota on säilytetty veistetyssä puukotelossa. Kotelo on talletettu salaiseen paikkaan, jonka sijainnin ovat tiedneet vain muutamat siidan luotetuista miehistä.¹³ Yksi kokoelman merkittävimmistä asiakirjoista on Pietari Suuren vuonna 1697 antama päätös Suonikylän ja Nuorttijärven saamelaiden valituksista, jotka koskivat heidän oikeuksiaan Tuulomajoella harjoitettavaan kalastukseen. Kirjeessään tsaari Pietari Suuri kumoo suuren osan alueen luostarien oikeuksista ja vaatimuksista alueen luonnonvaroihin, sillä monet luostarien asiakirjoista olivat paljastuneet väärennöksiksi.¹⁴

Kun kolttasaamelainen yhteisö ja suuri yleisö odottivat Unescon johtokunnan päätöstä siitä, hyväksytäänkö gramota-arkisto osaksi Maailman muisti -listaa, käytiin sekä julkisuudessa että saamelaisyhteisön sisällä jonkin verran keskustelua arkiston merkityksestä niin kolttasaamelaisille kuin saamelaisyhteisölle laajemminkin. Nämä satojen vuosien ajan tunnustetut oikeudet ja kolttasaamelaisen kyläkokousjärjestelmän aiemmat toimintavaltuudet ovat se lähtökohta, johon 1900-luvun alussa toiminut kyläkokous- ja luottamusmiesjärjestelmä perusti toimintansa ja jonka varaan myös nykyisen kolttalain mukainen järjestelmä yhä 2020-luvulla rakentuu.

Kolttasaamelainen teatteriohjaaja ja aktivisti Pauliina Feodoroff tiivisti keväällä 2014 gramota-arkiston merkityksen nykyisille kolttasaamelaisille ja saamelaisten itsemääräämisoikeudelle toteamalla, että kolttien ei ole tarvinnut etsiä erikseen mallia omalle nykyiselle itsehallintojärjestelmälleen muualta historian hämäristä, vaan he ovat voineet ”- jatkaa vain perinnettään, nyttemmin vallastaan riisuttuna”.¹⁵ Tutkimukseni eräs juonne on se, miten Feodoroffin ilmaisu *vallastaan riisutusta perinteestä* näyttäytyy omissa aineistoissani.

Kolttasaamelainen kyläkokousjärjestelmä luottamusmiehineen on nähty perinteisen tai ”alkuperäisen” saamelaisen siidajärjestelmän ja itsenäisen päätöksenteon eli saamelaisen itsehallintojärjestelmän, ilmentymänä.¹⁶ Näistä mielikuvista huolimatta kyläkokousjärjestelmän historiaa tai nykyistä toimintaa on tutkittu melko

¹³ Mikkola 1941, 10–12.

¹⁴ Mikkola 1941, 6, 11–12.

¹⁵ Feodoroff 2014.

¹⁶ Esimerkiksi Pauliina Feodoroff esittää tämänkaltaisen näkemyksen Yle Sápmi artikkelissa Näkökulma: Kolttien gramota-arkistosta uusi lähestymiskulma maa-oikeuskeskusteluun. (1.4.2014) Myös Kolttasaamelaiset-verkkosivulla esitetyn näkemyksen mukaan kolttasaamelaisten kyläkokousjärjestelmä on perinteinen ja ikiaikainen itsehallintojärjestelmä.

vähän itsehallinnon ja toimijuuden näkökulmasta. Saamelaiskontekstissa itsehallinnon muotojen tutkimuksissa pääpaino on ollut saamelaiskäräjien toiminnan ja toiminnan mahdollisuuksien tarkastelussa.

Alkuperäiskansojen itsehallinnosta ja poliittisista rakenteista kirjoittaneet ovat usein korostaneet, että aidosti toimivan ja alkuperäiskansojen asiaa edistävän hallintomallin, alkuperäiskansojen hallinnon ja sitä harjoittavien ihmisten, tulisi pohjata päätöksentekonsa ja menetelmänsä alkuperäiskansojen perinteisiin arvoihin ja malleihin.¹⁷

Esimerkiksi Kanien'kehá:ka-tutkija Taiaiake Alfred on todennut, että ei-alkuperäiskansaiset poliittiset rakenteet, arvot ja johtamisen tavat (leadership) ohjaavat kompromisseihin ja pakottaviin hallinnon muotoihin, jotka ovat ristiriidassa alkuperäiskansojen perusarvojen kanssa. Hänen mukaansa tämä on pääsyy alkuperäiskansojen sosiaalisiin ja poliittisiin kriiseihin.¹⁸ Valtion tarjoamat hallintomuodot ovat hänen mukaansa riittämättömiä ennen kaikkea siksi, etteivät ne ota huomioon alkuperäiskansayhteisöjen henkisiä tarpeita.¹⁹ Myös Cherokee-kansaan kuuluva, alkuperäiskansojen poliittisia liikkeitä tutkinut Jeff Corntassel on korostanut, että alkuperäiskansojen itsemäärityksen ja itsehallinnon tutkimuksessa ja järjestämisessä pitäisi keskittyä kulttuurilähtöisten muotojen ja ratkaisujen hakemiseen.²⁰ Kulttuurilähtöisten ja alkuperäiskansojen perinteiseen tietoon perustuvien ratkaisujen hakemisen niin hallinnon kuin esimerkiksi opetuksen tarpeisiin nähdään olevan olennainen osa alkuperäiskansojen itsemääräisoikeutta sekä alkuperäiskansojen ja valtiollisten toimijoiden (settler governments) suhteiden dekolonisointia.²¹

Myös saamentutkimuksessa on voimistunut käsitys siitä, että saamelaisen itsehallinnon ”saamelaistaminen” on ainoa keino toteuttaa aidosti saamelaista, saamelaisten tarpeista lähtevää politiikkaa. Esimerkiksi Rauna Kuokkasen mukaan nykyiset saamelaiset itsehallintoelimet ja poliittiset organisaatiot eivät nojaa saamelaiseen yhteiskuntajärjestykseen, vaan ne mukailevat malliltaan ja toimintatavoiltaan valtayhteiskunnissa voimassa olevia poliittisia järjestelmiä. Kuokkanen pitää

¹⁷ Kuokkanen 2007; Taiaiake 1999. Alkuperäiskansojen itsehallinnosta ja poliittisista rakenteista sekä kritiikistä lisää mm: Corntassel & Witmer 2008; Coulthard 2007; Deloria 1979; Ladner 2000, 2006.

¹⁸ Taiaiake 1999, 23.

¹⁹ Taiaiake 1999, 53.

²⁰ Corntassel 2008.

²¹ Ks. esim. Simpson 2004; von der Porten et al. 2019.

saamelaisen perinteen puutetta ja näkymättömyyttä näissä järjestelmissä ja toimijoissa ratkaisevana sille, että saamelaisten itsemääräämisoikeuden toteutuminen saamelaisen hallinnon kautta on niin heikkoa.²²

Niin Juha Guttorm kuin Kuokkanenkin ovat tuoneet esille, että saamelaiskäräjien toiminnan ja itsehallinnon (ja itsemääräämisen) mahdollisuudet ovat hyvin rajattuja. Käräjien rooli on pitkälti konsultoiva valtion suuntaan.²³ Kuokkanen on esittänyt ratkaisuksi saamelaisten poliittisen toiminnan uudelleen järjestämistä siidajärjestelmän mukaiseksi ja siinä harjoitetun päätöksenteon kaltaiseksi. Yksi tähän tähtäävistä toimista on ollut hänen johtamansa Siidaskuvla-projekti, jonka tavoitteena on ollut siidaorganisaation ja toimintamallin tutkiminen ja uudistaminen. Pyrkimyksenä on ollut selvittää siidajärjestelmän merkitystä ja käyttömahdollisuuksia nykypäivän tarpeita ajatellen.²⁴

Globaalisti on löydettävissä lukuisia malleja järjestää alkuperäiskansojen itsehallinto. Erilaisten mallien suhdetta alkuperäiskansojen omiin kolonialismia edeltäviin hallintojärjestelmiin on pohdittu runsaasti, ja näitä malleja on jaoteltu erilaisiin ryhmiin. Jaottelun toisessa päässä näyttäisi olevan täysin valtaväestön mallien mukaan rakennettu tapa hoitaa alkuperäiskansan itsehallintoa, toisessa taas alkuperäiskansojen omista perinteistä kumpuava malli.

Kanadan ja Yhdysvaltojen reservaattimallia pidetään esimerkkinä rajatusta alueellisesta itsehallinnosta. Kalaallit Nunaat (Grönlanti) näyttäisi edustavan autonomiaa, jossa alkuperäiskansainen hallinto on kokonaan irtaantumassa kolonialistisesta hallinnosta. Kuokkanen kuitenkin toteaa, että virallisesti Grönlanti ei edusta alkuperäiskansaista itsehallintoa eikä se nojaa kansainvälisiin alkuperäiskansojen oikeuksiin liittyviin normeihin. Se on julkinen hallinto, joka takaa osallistumisoikeuden päätöksentekoon jokaiselle, joka on asunut yli puoli vuotta Grönlannissa. Väestöpohjan ja tilastojen valossa valtaosa asukkaista on inuiitteja, ja tästä syystä Grönlannilla on lähes täysin inuiittien kontrolloima lainsäädäntö.²⁵ Saamelaiskäräjien mallia taas esimerkiksi Kuokkanen pitää valtaväestön malleihin pohjaavana.²⁶

²² Saamelaisten itsehallintoelinten malleista ja kritiikistä mm. Kuokkanen 2019, 2007 ja 2006.

²³ Kuokkanen 2019, 79, 97–98.

²⁴ Projektin verkkosivuilta ei käy ilmi, onko kyseessä vain läntisten saamelaisalueiden siidajärjestelmien ja toimintamallien tutkiminen. Tähän kuitenkin viittaavat verkkosivuilla käytetty pohjoissaamen kieli ja tapahtumien keskittyminen läntisen Sápmin alueelle. Siidaskuvla.

²⁵ Kuokkanen 2019, 62–63.

²⁶ Kuokkanen 2019, 92–94.

Vaikka sekä Guttorm että Kuokkanen näkevät saamelaiskäräjien toiminnan mahdollisuudet vähäisinä, Guttorm esittää, että saamelaisten itsehallintoa ja oikeuksia on mahdollista toteuttaa sellaisten järjestelmien ja toimintamallien kautta, jotka noudattelevat valtaväestöjen ja valtioiden tapoja järjestää poliittinen toiminta ja hallinto. Suomen lain ja kansainvälisen oikeuden silmissä saamelaisilla on kansana ja alkuperäiskansana mahdollisuus täyteen itsemääräämisoikeuteen²⁷ eli heillä on oikeus päättää itseään koskevista asioista ja osallistua heitä koskevaan päätöksentekoon. Itsemääräämisoikeutta ei kuitenkaan ole aina mahdollista harjoittaa täysin suvereenisti eli itsenäisesti.

Guttorm toteaa, että kun samalla maantieteellisellä alueella asuu myös toinen täyteen itsemääräämisoikeuteen oikeutettu kansa, kumpikaan näistä kansoista ei voi käyttää itsemääräämisoikeuttaan suvereenisti eli täysin itsenäisesti, toisen samanlaisesta oikeudesta välittämättä. Tämän tulkinnan mukaan itsemääräämisoikeus nähdään joustavana, asioiden ja olosuhteiden eroavuudet sekä kansojen välisen vuorovaikutuksen huomioon ottavana vaatimuksena, ei niinkään ehdottomana, jäykkänä ja yhteiskunnallisen todellisuuden sivuuttavana oikeutena.²⁸ Tällä tavoin määriteltyä itsemääräämisoikeutta Guttorm kutsuu käytännölliseksi itsemääräämisoikeudeksi. Itsehallinto taas on organisoitu tapa käyttää tätä oikeutta.²⁹

Tutkimus ja keskustelu Pohjoismaissa ja Suomessa on keskittynyt tarkastelemaan saamelaiskäräjien ja saamelaisen itsehallinnon suhdetta. Mihin sitten kolttasaamelainen itsehallinnon muoto eli kyläkokous sijoittuu saamelaisten tai laajemmin alkuperäiskansojen itsehallinnon järjestämistapojen tarkastelussa? Esimerkiksi Guttorm arvioi, että kolttasaamelaisten kyläkokousjärjestelmä on huomattavasti lähempänä perinteistä saamelaisten autonomista hallintoa kuin yleissaamelainen toimielin saamelaiskäräjät.³⁰ Nykyiseen kolttalakiin sisältyvät säännökset kolttasaamelaisten asiainhoidosta antavat kuitenkin Guttormin mukaan kolttien hallintoelimille vain neuvoo-antavan aseman suhteessa viranomaisiin.³¹ Hänen tutkimuksensa tarkasteluajanjaksolla 1995–2015 kolttasaamelaisten itsehallinnoksi kutsuttavalla kylähallinnolla ei ole ollut juurikaan itsenäistä ratkaisuvalltaa omissa asioissaan. Toisaalta lähes samaan johtopäätökseen Guttorm tulee saamelaiskäräjien asemasta suhteessa suomalaisiin viranomaisiin.³²

²⁷ Guttorm 2018, 5.

²⁸ Guttorm 2018, 5–6.

²⁹ Guttorm 2018, 6; Kuokkanen 2019, 60.

³⁰ Guttorm 2018, 373.

³¹ Guttorm 2018, 374.

³² Guttorm 2018, 392, 400–401.

Yhtenä tutkimukseni keskeisistä aiheista onkin kysymys siitä, missä määrin kyläkokousjärjestelmä on säilynyt perinteisenä tai ”aidosti kolttasaamelaisena” vuosisatojen ja vuosikymmenten kuluessa ja kuinka paljon se on toisaalta joutunut sopeutumaan valtakunnallisen ja sen hallinnon määrittämiin tarpeisiin? Kyläkokousjärjestelmän tarkastelu akselilla ”perinteinen” – ”ei-perinteinen” voi kuitenkin johtaa keskustelun helposti alkuperäisyyden merkityksiin ja määrittelyyn. Kuinka kauas menneisyyteen tulisi kurkottaa, jotta saavutetaan riittävän autenttinen muoto esimerkiksi kyläkokousjärjestelmästä? Perinteisellä viitataan tässä tapauksessa tapoihin, käsityksiin ja toimintamalleihin, jotka ovat kolttasaamelaiselle yhteisölle ja kulttuurille ominaisia.

Vaikka esimerkiksi Kuokkasen mielestä saamelainen itsehallinto tulisi järjestää uudelleen siidajärjestelmän mukaiseksi, hän myös toteaa, että koloniaalisen perinnön purkaminen ei tarkoita menneisyyteen palaamista vaan eheytymistä, joka tekee esimerkiksi itsehallinnon uudenlaisen rakentamisen mahdolliseksi.³³ Kollektiivisen historian kartoittaminen ja menneisyyden läpikäyminen on myös osa dekolonisaatioprosessia.³⁴

Myös saamentutkimuksessa on korostettu sitä, että saamelaiskulttuurin historiallinen kehitys suhteessa valtakuntaan on ollut nimenomaan pyrkimystä strategisesti sovitella omia tavoitteita vallitseviin järjestelmiin.³⁵ Oman näkemykseni mukaan – ja jo ensimmäisen julkaisemani artikkelin perusteella – kyläkokouksen roolia ei ole järkevä pohtia ”aidon” alkuperäisyyden kautta. Hedelmällisempää on kysyä, millä tavoin kolttasaamelaiset ovat pyrkineet ja pystyneet soveltamaan kyläkokousjärjestelmänsä osaksi kulloisenkin valtakunnallisen hallintotapoja. Väitöskirjassani pyrin avaamaan tätä prosessia strategian ja taktiikan käsitteiden kautta, joita käsittelem tarkemmin osassa 2.2. ”Menetelmät ja teoreettiset lähtökohdat”. Tavoitteena on hahmottaa, missä määrin kolttasaamelaiset ovat voineet vaikuttaa omiin oloihinsa ja mahdollisuuksiinsa, jotka vuosikymmenten ja -satojen kuluessa ovat yhä vahvemmin kytkeytyneet valtaväestöjen yhteiskuntien kehityksiin.

³³ Kuokkanen 2007, 142, 144–145.

³⁴ Kuokkanen 2007, 147.

³⁵ Lehtola 2009, 458.

Tutkimuskysymykset

Väitöskirjassani tutkin kolmen kolttasaamelaisen siidan kyläkokousjärjestelmän historiaa ja merkitystä kolttasaamelaisena päätöksenteon muotona sekä kolttasaamelaisen kyläkokousjärjestelmän vaikuttamisen tapoja vuosina 1920–1979. Työssä tarkastellaan kyläkokousten toimintaa ja kolttasaamelaisten historiaa toimijuuden ja strategioiden näkökulmasta. Pohdin muutoksen ja jatkuvuuden sekä suorien kontaktien merkitystä kolttasaamelaisten oman asuinalueen ja väestön hallinnossa sekä sen järjestämisessä. Tutkimuksen teemoihin pureudutaan täsmentävien kysymysten avulla.

Kiinnostukseni kolttasaamelaisten ja eritoten kyläkokousten historiaa kohtaan syntyi, kun havaitsin, että kyläkokousjärjestelmää sotien jälkeisenä aikana ei ole juurikaan tutkittu. Kolttasaamelaisten historia ja sen esitykset ylipäänsä tuntuivat rakentuvan tutkimuksille, jotka ulottuvat myöhäisimmillään vuoteen 1952 tai 1955, jolloin kolttasaamelaisten uudelleenasettamisen katsotaan päättyneen talojen valmistumisen tai viimeistään kolttalain vahvistamisen myötä. Tämän lisäksi kaipasin lisää tietoa siitä, miten kauas menneisyyteen kolttasaamelaisten maa- ja vesioikeuksia koskevia asiakirjoja voidaan jäljittää, kun jo yleinen käsitys niiden ikaikaisuudesta perustuu arkistoaineistoihin. Havaitsin, että kyläkokouksen toimintaa oli tutkittu yllättävän vähän nykyaikaisen historiantutkimuksen³⁶ keinoin, vaikka se on ainoa saamelaisten parissa säilynyt perinteinen itsehallinnollinen järjestelmä ja vaikka tällaisille muodoille on annettu suuri merkitys alkuperäiskansojen tutkijoiden ja yhteisöjen parissa.

Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella erityisesti kyläkokousten toiminnan mahdollisuuksia ja tapoja sekä vaikuttamisen strategioita ja taktiikoita vuosina 1920–1979. Ajanjakso voidaan jakaa kolmeen erilaiseen jaksoon leimaavien piirteiden avulla. Ensimmäinen ajanjakso käsittää Petsamon ajan eli vuodet 1920–1944. Toinen jakso sisältää sotien jälkeisen uudelleenasettamisen ja jälleenrakennusajan 1940-luvun puolivälistä 1950-luvun lopulle, ja kolmas jakso koostuu 1960- ja 1970-lukujen mukanaan tuomista muutoksista, kuten perinteisten elinkeinojen motorisoitumisesta ja nykyisen mallisen kyläkokousjärjestelmän vakiintumisesta. Lähes kuudenkymmenen vuoden tutkimusajanjakso mahdollistaa sekä muutoksen että pysyvyyden elementtien tarkastelun työssäni. Aikarajaukseen ovat vaikutta-

³⁶ Historioitsijoista saamelaista siidajärjestelmää ovat tutkineet lähinnä Kaisa Korpijaakko-Labba ja Tarja Nahkiaisoja.

neet myös tutkimusaineistojen saatavuus erityisesti 1900-luvun alusta sekä tutkimustyön alussa tehdyt työn ajanjaksoa koskevat rajaukset, jotka ohjasivat muun muassa kyläkokouspöytäkirjojen tutkimista sekä lehtiaineiston keräämistä tutkimuksen alkuvaiheessa.

Keskeisiä tutkimuskysymyksiäni ovat: (1) Millaisia vaikuttamisen strategioita ja taktiikoita kolttasaamelaiset ovat käyttäneet omien päämääriensä edistämiseksi kyläkokousinstituution puitteissa 1900-luvulla? (2) Millaisten eri hallinnon alojen toimijoiden ja instituutioiden kanssa kolttasaamelaisten kyläkokous teki yhteistyötä eri aikoina? Mikä rooli henkilökohtaisilla suhteilla kolttasaamelaisten ja suomalaisten toimijoiden välillä on ollut kyläkokousten vaikuttamistyössä? (3) Missä määrin ja miten kyläkokousten toiminta on muuttunut ajan saatossa?

Väitöskirjani on artikkelimuotoinen ja koostuu yhteenvedosta sekä neljästä tutkimusartikkelista. Tämän yhteenvedon aluksi avaan tutkimuksen taustoja sekä kolttala-alueiden ja kolttasaamelaisten historiaa. Seuraavissa osissa käsittelen työni metodologisia lähtökohtia ja tutkimusmenetelmiä sekä sijoitan tutkimukseni osaksi saamentutkimuksen ja saamelaisten historian tutkimuksen monimuotoista ja moninäkökulmaista tutkimusalaa. Viimeisessä osassa esittelen tutkimusartikkelini ja niiden tulokset lyhyesti. Tämän jälkeen pohdin tutkimuksen pohjalta tehtävissä olevia laajempia johtopäätöksiä.

Historiantutkimus on perinteisesti aineistolähtöistä, ja sama koskee artikkelimuotoisen väitöskirjani neljää artikkelia. Artikkelit toimivat sekä itsenäisinä kokonaisuuksina että tutkimuksen osina. Tutkimusprosessin edetessä olen havahduttanut tarkastelemaan artikkeleissa esittämiäni tapauksia ja niitä yhdistäviä tekijöitä syvemmällä tasolla. Tätä kautta päädyin käyttämäni strategian ja toimijuuden käsitteiden pariin ja näiden avulla pystyn tässä työssä analysoimaan kyläkokousten toimintaa vielä perusteellisemmin.

1.1 Kolttasaamelaisten historia ja aiempi tutkimus 1800-luvulta 1970-luvulle

Kuolan niemimaan ja Petsamon alueen tutkimushistoria ulottuu selvästi kauemmas kuin esimerkiksi Petsamon historia osana Suomea. Tutkijoiden kiinnostuksen kohteet, painotukset ja kunkin aikakauden tutkimussuuntaukset ovat vaikuttaneet hyvin paljon siihen, millaista tietoa ja missä muodossa meille on säilynyt alueen väestöstä, kuten kolttasaamelaisesta yhteisöstä, etenkin maailmansotia edeltävältä ajalta. Kieli- ja kansantieteen tutkimus on saanut aikaan suuret määrät aineistoa, joka kuvaa talletushetken ihmisten ja yhteisöjen elämää. Alun perin kieliaineistoa

keränneiden tutkijoiden työn tuloksena syntyi kieliaineiston lisäksi valtavat määrät muistitietoaineistoa, jota sekä tutkijat että saamelaisyhteisöt voivat hyödyntää myös nykyisin.³⁷

Tässä luvussa käyn läpi koltta-alueisiin³⁸ ja kolttsaamelaisiin kohdistunutta aiempaa tutkimusta erityisesti suomalaistutkijoiden näkökulmasta. Lisäksi kuvaan kolttsaamelaisen yhteisön historiaa 1800-luvun lopulta 1970-luvun lopulle. Tarkastelen myös, mitä aikaisemmassa tutkimuskirjallisuudessa on kirjoitettu kyläkokouksista ja luottamusmiesjärjestelmistä sekä niiden tehtävistä ja toiminnasta. Keskityn koltta-alueilla vierailleiden suomalaisten tutkijoiden teksteihin, sillä heidän työnsä ja tekstinsä ovat pääosin olleet oman tutkimukseni pohjana ja lähtöpisteinä. Pyrin tuomaan esille ne laajemmaltikin yhteiskunnassa vaikuttaneet ilmiöt ja muutokset, jotka vaikuttivat kolttsaamelaisten elämään mutta myös siihen, mitä ja miten tutkittiin.

Kolttsaamelainen yhteisö ja tutkijat 1800-luvulla Koltanmaalla ja Kuolan Lapissa

Napoleonin sotien jäljet ulottuivat myös koltta-alueelle 1800-luvun alussa. Ruotsin hävittyä sodan Venäjää vastaan Suomi liitettiin osaksi Venäjän suuruhtinaskuntaa 1809. Sotien ja erimielisyyksien vuoksi rajoja piti määrittää uusiksi monella suunnalla ja useaan otteeseen: esimerkiksi Venäjän ja Norjan välistä rajaa käytiin vuonna 1826.³⁹ Tuossa rajankäynnissä Paatsjoen siida jaettiin kahteen osaan ja Norjan haltuun jäi läntinen osa lukuun ottamatta Kolttakönkään pientä osaa. Siidan itäisestä osasta irrotettiin Norjan eduksi Jäämeren rannikon tunturiketju, johon kuuluivat saamelaisten perinteiset kesälaitumet. Vuonna 1826 purettiin myös Venäjän ja Norjan välinen Näätämön yhteisalue⁴⁰, minkä seurauksena Näätämön siida menetti inarinsaamelaisille puolet alueestaan lounaassa.⁴¹ Norjan ja Venäjän väliset erimielisyydet johtivat lopulta siihen, että Venäjä sulki Norjan ja Suomen rajan yksipuolisella ilmoituksella vuonna 1852. Kaksi vuotta myöhemmin Norja vahvisti rajasulun, mikä toimi lopullisena sinettinä sille, että Suomen ja Norjan poronhoitajilla ei ollut enää asiaa toisen valtion alueelle. Rajasulut yhdessä muiden

³⁷ Muistitietoaineiston monipuolisuudesta ja laajuudesta mm. Jouste 2011, 2020.

³⁸ Alkuperäinen koltta-alue nykyisen Venäjän ja Norjan puolella sekä uusi koltta-alue Suomen puolella, Inarin kunnassa.

³⁹ Ks. esim. Aikio 2012; Lehtola 2015.

⁴⁰ Yhteisalue eli alue, josta useampi valtio kantoi veroja ja jossa asukkailla oli vapaampi liikkuvuus valtioiden rajojen yli kuin muilla alueilla.

⁴¹ Tanner 1929 [2000], 51.

tekijöiden kanssa saivat aikaan muuttoliikettä lännestä itään, ja läntisten kolttasaamelaisten siidojen poronhoito joutui aiempaa ahtaammalle.⁴²

Uudisasukkaiden määrä Jäämeren rannoilla kasvoi erityisesti 1860-luvulta eteenpäin. Etenkin Pohjois-Suomen kunnista Kittilästä ja Sodankylästä muutti runsaasti väestöä leveämmän leivän toivossa rannikolle sekä Norjan että Venäjän puolelle. Samaan aikaan venäläiset viranomaiset pyrkivät omalla toiminnallaan houkuttelemaan alueelle erityisesti norjalaisia uudisasukkaita. Houkuttimena käytettiin muun muassa verohelpotuksia ja halpoja lainoja, joita Muurmannin rannoille muuttaville luvattiin.⁴³ Alueen tuottoa pyrittiin aktiivisesti kasvattamaan, mikä edellytti, että alueelle muuttaisi väestöä, joka kykenisi harjoittamaan niitä elinkeinoja, joiden tuottavuus oli mahdollista saada alueella suureksi. Vuonna 1904 Venäjän senaatti vahvisti lain, jonka mukaan kaikilla Venäjän kansalaisilla oli yhtäläinen oikeus merikalastukseen. Lakiuudistus tarkoitti Petsamon ja Paatsjoen siidan kolttasaamelaisille sitä, että he joutuivat yhä enemmän kilpailemaan muihin ryhmiin kuuluvien kalastajien kanssa.

Paatsjoen ja Petsamon kolttasaamelaisten elämän ja elannon kannalta meri- ja merenrantakalastuksella oli merkittävä rooli vielä 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Kalojen vuotuiset vaellukset merellä ja mereltä määrittivät siidojen vuotuismuuttojen ajankohtaa ja suuntaa. Talvikylistä siirryttiin suoraan meren ääreen turskan ja sillin pyyntiin. Perheiden naiset lähtivät vuonolle pyytämään nousulohta touko-kesäkuussa, ennen kuin lohhi nousi jokiin. Erityinen merkitys oli vuonojen varsilla sijainneilla pyyntiapajilla, jotka olivat siidan yhteistä omaisuutta ja kyläkokouksen hallinnon alaisia toisin kuin sisämaan sukualueet. Apajapaikat siirtyivät joka vuosi perheeltä toiselle eivätkä pysyneet saman perheen hallinnassa. Perheillä ja suvuilla oli kuitenkin sisämaassa muun muassa omat syyskalastuspaikkansa.⁴⁴ Merikalastuksen vapauttaminen sekä Finnmarkin alueen lisääntynyt kalastus johtivat sekä Petsamon että Paatsjoen kolttien kalastusmahdollisuuksien kapenemiseen. Petsamon kolttasaamelaiset menettivät ulkovuonoissa sijaitsevat lohipaikkansa mutta saivat pitää Petsamovuonojen rannoilla sijaitsevat 13–14 apajaansa.⁴⁵

Muutokset, jotka olivat 1800-luvulla ravistelleet Paatsjoen ja Petsamon kolttasaamelaisten elämää, eivät olleet suuresti vaikuttaneet Suonikylän kolttasaamelaisten elämään. Suonikylän siida sijaitsi sisämaassa, ja se oli jakautunut sukualueisiin. Sukualueiden sisällä perhekunnilla oli omat paikkansa, joiden sisällä

⁴² Tanner 1929 [2000], 62–63; Lehtola 2015, 43.

⁴³ Alavuotunki 1999, 41.

⁴⁴ Vilkuna 1929, 61–63.

⁴⁵ Itkonen II 1948, 340; ks. Tanhua 2019, 78.

harjoitettiin muun muassa poronhoitoa, metsästystä sekä sisävesikalastusta. Perhekunnat siirtyivät kevättalvella talvikylästä suoraan kukin omille sisämaajärvilleen kalastamaan ja harjoittamaan poronhoitoa. Jokainen sukualue muodosti kokonaisuuden, jossa kalastuksella, metsästyksellä ja poronhoidolla oli omat merkityksensä. Talvikylästä siirryttiin kevättalvella kevätpaikoille, joissa perheillä oli asunnot. Kevätpaikalla porot vasotettiin, verkoilla kalastettiin jäiden alta ja pyydettiin muuttolintuja. Touko-kesäkuussa kalastettiin kevätkutukalaa ja porot päästettiin kesälaiduntamaan. Kesäpaikoilta siirryttiin syyskuun lopussa siianpyyntiin, ja porot seurasivat mukana. Vasotuspaikoille palattiin jälleen lokamarraskuussa, jolloin porojen rykimä eli kiima-aika alkoi. Tuohon aikaan vuodesta metsästettiin, huollettiin varusteita ja hoidettiin poroja. Näiltä paikoilta matkattiin joulukuun lopulla takaisin talvikylään.⁴⁶

Vuonna 1914 syttynyt ensimmäinen maailmansota oli kuitenkin sellainen kriisi, joka vaikutti kaikkien siidojen ja niiden asukkaiden elämään. Sota vei siidoista monet parhaassa työiässä olleet miehet rintamalle ympäri Eurooppaa ja Aasiaa.⁴⁷ Ensimmäinen maailmansota oli mullistus, johon Petsamon alueen kolttasaamelaisien elinkeinollisen murroksen voi nähdä kulminoituvan.

Ensimmäiset suomalaiset tutkijat vierailivat Petsamon kolttaluodeilla 1800-luvun alkupuolella. Leif Rantalan laskelmien mukaan Kuolan niemimaalla kävi ainakin 73 suomalaista tiedemiestä vuosien 1820 ja 1915 välisenä aikana.⁴⁸ Monia kiinnostivat aivan muut asiat kuin esimerkiksi kolttasaamelaiset. Useimmille heistä, jotka kirjoittivat kolttasaamelaisien oloista, kolttasaamelainen kulttuuri ja koltansaamen kieli olivat usein vain yksi kiinnostuksen kohde monien joukossa. Tällaisia henkilöitä olivat esimerkiksi saamelaisien kansanperinteen kerääjä, Lapin ja Venäjän tutkija, pappi Jacob Fellman, joka vieraili Venäjän Lapissa 1820-luvulla.⁴⁹ Kielentutkijat Elias Lönnrot ja M. A. Castrén vierailivat alueella 1830- ja 1840-luvuilla, David (Taneli) Europaeus⁵⁰ ja Arvid Genetz⁵¹ hieman myöhemmin. Lähes sata vuotta Fellmanin jälkeen eli vuosien 1912 ja 1927 välisenä aikana

⁴⁶ Mm. Vilkuna 1971, 209; Tanner 1929 [2000], 66–69.

⁴⁷ Lehtola 2019, 5–6.

⁴⁸ Rantala 2008b, 5.

⁴⁹ Fellman vieraili Kuolan niemimaalla ensimmäisenä suomalaisena vuoden 1809 jälkeen. Hän kävi siellä vuosina 1820, 1826 sekä 1829. Rantala 2008a, 6.

⁵⁰ Europaeus teki matkan Kuolan niemimaalle 1856 ja Novgorodin suuntaan 1868. David Emanuel Daniel Europaeus (1820–1884) Kansallisbiografia.fi.

⁵¹ Genetz vieraili Kuolan niemimaalla ja alueen saamelaiskylissä muun muassa vuonna 1876, ja tästä matkasta julkaistiin matkakertomus Suomen Kuvalehdessä 1877–1878. Rantala 2008a, 19–68.

fennougristi T. I. eli Toivo Immanuel Itkonen (1891–1968) teki kuusi tutkimusmatkaa Suomen ja Venäjän Lappiin. Näillä matkoilla hän keräsi aineistoa kansallismuseoon sekä kirjasi ylös ja talteen ”katoavaa kulttuuria ja kulttuurimuotoja”.⁵² Näiden matkojen ja julkaistujen artikkelien pohjalta syntyivät teokset *Suomen lappalaiset vuoteen 1945 I ja II* (1948) sekä *Koltan- ja kuolanlapin sanakirja I ja II* (1958). 1910-luvun alkuun sijoittuu myös opettaja, kirjailija ja perinteenkerääjä Samuli Paulaharjun matka Kuolaan kesällä 1914. Tästä aineistoista julkaistiin teos *Kolttain mailta* vuonna 1921.⁵³

Osa vuosisadan vaihteen tutkijoista oli kansanperinteen ja kieliaineiston lisäksi kiinnostunut muun muassa saamelaisten fyysisistä piirteistä. Eroavuuksia valtaväestöön haettiin muun muassa kuvaamalla ja mittaamalla saamelaisten fyysisiä piirteitä. Myös vainajia ja erityisesti näiden kalloja nostettiin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa saamelaisten haudoista niin suomalaisten, ruotsalaisten kuin norjalaisten tutkijoiden toimesta.⁵⁴ Esimerkiksi kolttasaamelaisten asuttamassa Neidenissä kaivettiin haudoista 94 luurankoa vuonna 1915 osana Norjan valtion rahoittamaa tieteellistä projektia.⁵⁵ Suomen puolella vastaavia kaivauksia suoritettiin muun muassa Inarissa vuosina 1878 ja 1934 sekä Utsjoella ainakin vuosina 1882 ja 1883.⁵⁶ Vaikka tietävästi kukaan kolttasaamelaisten parissa ennen vuotta 1920 käyneistä tutkijoista ei osallistunut esimerkiksi hautojen avaamiseen, on huomion arvoista, että 1910-luvun lopulle tultaessa ja etenkin 1930-luvulla myös osa suomalaisista tutkijoista suoritti erilaisia antropologisia mittauksia muun tutkimustyönsä ohessa.

Petsamon Suomen aika 1920–1944 – tutkijoiden ja virkamiesten aika

Petsamon liittäminen Suomeen Tarton rauhassa 1920 tarjosi viimeinkin suomalaisille pääsyn Jäämerelle. Aina avoinna pysyvän Jäämeren sataman lisäksi suomalaisia ja ulkomaalaisia toimijoita kiinnostivat Petsamon luonnonvarat, erityisesti malmit. Petsamon kallioperää ja sen hyödyntämistä kaivannaisteollisuudessa ryhdyttiin hyvin nopeasti kartoittamaan, osittain kolttasaamelaisten avustuksella.⁵⁷ Kesällä 1921 löydettiinkin Norjan rajan läheltä Kolosjoelta nikkeli-

⁵² Harlin & Lehtola 2019, 47.

⁵³ Ouka. Pohjoista kirjallisuutta. Samuli Paulaharjun keruumatkat -teksti.

⁵⁴ Ks. esim. Ruohonen 2012.

⁵⁵ Svestad 2013.

⁵⁶ Ruohonen 2012, 60–63.

⁵⁷ Kolttatutkijana sittemmin tunnetuksi tullut Väinö Tanner toimi Petsamossa valtioneologina ja johti malminetsintöjä vuodesta 1924 aina vuoteen 1931 saakka. Ks. esim. Vahtola 1999, 285.

kuparimalmiesiintymä. Malmia näytti olevan sen verran, että kaivostuotanto alueella olisi kannattavaa.⁵⁸ Alueen käytöstä solmittiin sopimus kanadalaisen kaivosyhtiön International Nickel Company of Canadan (Inco) kanssa kesäkuussa 1934. Yhtiö perusti Suomeen tytäryhtiön, Petsamon Nikkeli Oy:n, ja kaivosalueen rakentaminen aloitettiin vuonna 1937.⁵⁹

Kolttsaamelaisten maille Koloarjoelle syntyi nopeasti kokonainen kaivosyhteiskunta infrastruktuureineen. Rajaseudulle perustetulle kaivosalueelle rakennettiin kaivoksen tarvitseman rakennuskannan ja teiden lisäksi hallintorakennuksia ja asuinrakennuksia alueelle muuttavalle työvoimalle. Kesällä 1939 nikkeliyhtiö työllisti lähes 2 500 työntekijää.⁶⁰ Viimeistään vuoden 1939 aikana kävi selväksi, että monen muun maan tapaan Saksa oli kiinnostunut alueen nikkelistä, sillä sen sotateollisuus tarvitsi kipeästi materiaalia kasvavien kulujen kattamiseen. Syksyllä 1941 kaivos siirtyi saksalaisten omistukseen, ja kolme vuotta myöhemmin syksyllä 1944 Petsamon nikkeli kattoi jo 87 prosenttia Saksan kulutuksesta.⁶¹

Tarton rauhassa kolttsaamelaiset siidat Paatsjoki, Petsamo ja Suonikylä oli liitetty osaksi Suomea. Suomi oli juuri itsenäistynyt, ja uutta rajaa käytiin Neuvosto-Venäjän mutta myös Norjan kanssa. Rajatoimituksen yhteydessä kävi ilmi, että alueen kolttsaamelaissilla oli vanhastaan ollut kalastuspaikkoja ja oikeuksia sellaisissa osissa Petsamon vuonoja ja rannikkoja, jotka Norja nyt katsoi kuuluvan itselleen.⁶² Pitkien neuvottelujen jälkeen Norja myöntyi vuonna 1923 siihen, että se maksaa Paatsjoen siidan kolttsaamelaissille 12 000 Norjan kultakruunun suuruisen kertakorvauksen näistä kalastuspaikoista.⁶³ Rajasopimus Suomen ja Norjan välillä siihen liittyvien erillisten pöytäkirjojen kera allekirjoitettiin huhtikuussa 1924. Alkuun Paatsjoen kolttsaamelaiset vastustivat kalastusalueiden myyntiä, mutta talvella 1925 Paatsjoen kolttsaamelaisten kyläkokous käsitteli asiaa uudemman kerran, ja perheiden päämiesten allekirjoittamat myyntiasiakirjat toimitettiin Suomen viranomaisille helmi-maaliskuussa 1925.⁶⁴

⁵⁸ Vuorisjärvi 1999, 527.

⁵⁹ Vahtola 1999, 287–291.

⁶⁰ Vahtola 1999, 303.

⁶¹ Vahtola 1999, 305–307; Vuorisjärvi 1999, 539–540.

⁶² Andresen 1989, 162.

⁶³ Suomalaisen valtuuskunnan puheenjohtajan kirje ulkoministeriölle 1.6.1923. Kansallisarkiston Oulun-toimipiste.

⁶⁴ Luettelo niistä Paatsjoen kolttalappalaisista, jotka sukuoikeuden perusteella ovat osallisia lohikalastukseen norjalaisissa vuonoissa 18.2.1925, Lapin lääninhallituksen yleisenosaston arkisto; Hd:1Paatsjoen kolttsaamelaisten kalastuskorvausrahastoa koskevat asiakirjat 1921–1960, Kansallisarkiston Oulun-toimipiste. Käsittelen aihetta tarkemmin toisessa väitöskirja-artikkelissani (Tanhua 2019).

Uusi raja Neuvosto-Venäjän kanssa merkitsi muutoksia myös Suonikylän siidan alueisiin. Siida oli menettänyt aiemman talvikylänsä rajankäynnissä, ja vuoteen 1926 saakka siidan asukkaat asuivat ympärivuotisesti syys- ja kesäpaikoillaan. Uuden valtion alaisuudessa kolttasaamelaiset pyrkivät ottamaan aktiivisen roolin omien etujensa ajamisessa ja säilyttämään kyläkokous- ja luottamusmiesjärjestelmän saavuttaman aseman osana virallista päätöksentekoa. Suonikylän siidan kyläkokous päätti jo talvella 1924–1925 tehdä esityksen uuden talvikylän rakentamisesta ja sen yhteyteen rakennettavasta koulusta. Vuonna 1927 Suomen valtio päättikin rakennuttaa talvikylään asunnot 20 perheelle. Samaan aikaan päätettiin rakentaa Suonikylän kolttasaamelaisille koulu, joka aloittikin toimintansa jo keväällä 1928. Suonikylän uuden talvikylän rakennustyöt saatiin päätökseen kaksi vuotta myöhemmin.⁶⁵

Petsamon Suomeen liittämisen jälkeen niin tutkijat kuin viranomaiset viipyivät yhä pidempiä aikoja Petsamon kolttaluodeilla ja asuivat siellä jopa pysyvästi. Tutkijoiden ja viranomaisten sekä kolttasaamelaisten välille syntyi erilaisia suhteita ja siteitä. Kolttasaamelaisille tulivat tutuiksi muun muassa 1920- ja 1930-luvuilla Petsamossa vaikuttaneet tutkijat T. I. Itkonen, Väinö Tanner ja Karl Nickul sekä paikalliseen virkamiehistöön kuulunut kruununvouti V. F. Planting.

Väinö Tanner (1881–1948) oli koulutukseltaan kemiallisen teknologian insinööri, mutta sittemmin hän erikoistui muun muassa kartografiaan ja geologiaan. Ensimmäisiä kertoja hän vieraili silloisessa Venäjän Lapissa vuosina 1905, 1907 ja 1909. Petsamon Suomeen liittämisen jälkeen Tanner nimitettiin vuonna 1924 Suomen valtiogeologiksi, ja hän johti malminetsintää Petsamossa aina vuoteen 1931 saakka. Tuolloin hän keräsi aineistonsa klassikoksi muodostuneeseen suurteokseen *Antropogeografiska studier inom Petsamo området: 1, Skoltlapparna*.⁶⁶ Hieman Tannerin jälkeen Petsamoon saapunut geodeetti⁶⁷ Karl Nickul (1900–1980) tutustui maanmittaustehtävissään kolttasaamelaisiin ja kolttasaamelaiseen kulttuuriin. Hän ystävystyi Jaakko (Jääkk) Sverloffin kanssa, ja he olivat ajoittain tiiviissäkin kirjeenvaihdossa. Heidän ystävyytensä kesti Sverloffin kuolemaan

⁶⁵ Lehtola 2012, 270, 273–276.

⁶⁶ Antropogeografia on ihmismaantieteen haara, jossa tutkitaan ihmiskunnan kulttuuria maantieteellisestä näkökulmasta.

⁶⁷ Geodesia eli maanmittausoppi on tiede, joka mittaa ja esittää maapallon kokoa ja muotoa ja kohteiden sijaintia sen pinnalla. Geodesia tutkii myös maan painovoimakentän rakennetta, alanimeltään fyysikalinen geodesia. Geodesiaan voidaan lukea maanmittaus, fotogrammetria, kartografia ja paikkatietojärjestelmät.

saakka. Nickul toimi pitkään Lapin sivistysseuran⁶⁸ sihteerinä ja osallistui aktiivisesti saamelaiskeskusteluun muun muassa sanomalehdissä ja erilaisissa luentotilaisuuksissa.⁶⁹ Nickul kirjoitti useita teoksia, joissa hän käsitteli kolttasaamelaisten elämää ja erityisesti hänelle läheisintä Suonikylän siidaa ja sen asukkaita. Teoksissaan Nickul tuo esille useita Suonikylälle ja sen elämänmenolle ominaisia piirteitä, joista yksi on kyläkokousjärjestelmä.⁷⁰

Tanner, Nickul ja Itkonen tallettivat ja kuvasivat sitä kolttasaamelaisten elämää, joka myöhemmin vakiintui mielikuvissa ”vanhaa ja alkuperäistä” kolttasaamelaisuutta edustavaksi. Nämä sotia edeltävän ajan tutkimukset syntyivät pitkän aikavälin havainnoista ja vuorovaikutuksesta kolttasaamelaisten kanssa ilman selvästi määriteltyä tutkimuskysymystä tai -asetelmaa. Usein tavoitteena oli kuvata oloja ja elinkeinoja kokonaisvaltaisesti. Tutkijoiden töistä löytyy kuitenkin myös runsaasti kuvauksia kyläkokousten toiminnasta, ja niitä voidaan pitää historiallisina kuvauksina lähihistorian ilmiöistä ja asioista. Tarkastelen näitä kuvauksia seuraavissa kappaleissa erikseen.

Kyläkokousten nimityksistä, tehtävistä ja äänioikeutetuista

Kyläkokouksista on käytetty monenlaisia nimityksiä niin suomeksi, ruotsiksi kuin koltansaameksi vuosisatojen saatossa. Itkonen toteaa, että kokouksista käytetään kahta eri nimitystä, *norrös* tai *sobbar*. Hänen mukaansa kolttasaamelaisten siidojen omat kokoukset olivat *norrös*-kokouksia, ja Kuolan kokouksista⁷¹ hän käyttää *sobbar*-nimeä. Myös saamelaisten siidojen yhteiset kokoukset kulkevat *norrös*-nimellä.⁷² *Norrös*-sana oli hänen mukaansa saamelaisperäinen, kun taas *sobbar* oli venäläistä lainaa. Tämä sanojen tausta lienee yksi syy sille, että Itkonen käyttää *norrös*-termiä kuvaamaan kolttasaamelaisten omia kyläkokouksia ja *sobbar*-termiä taas niistä kokouksista, joissa ollaan tekemisissä venäläisten viranomaisten kanssa.

Väinö Tanner ei näytä tehneen selvää jakoa näiden kahden kokoustyyppin tai nimityksen välille, vaan hän käyttää nimityksiä osittain toistensa synonyymeinä. Kuvatessaan kyläkokousten toimintaa ja siidan järjestäytymistä Tanner jakaa kyläkokousten tehtävät sisä- ja ulkopoliitiikan kentille. Tannerille sisäpolitiikan

⁶⁸ Lapin sivistysseura oli vuonna 1932 perustettu suomalaisten lapin- ja saamenystävien seura. Jäsenenä oli suomalaisia, jotka toimivat saamelaisasioiden puolestapuhujina. Ks. esim. Lehtola 2012, 511–524.

⁶⁹ Lehtola 2000.

⁷⁰ Ks. esim. Nickul 1935; Nickul 1948.

⁷¹ Kokoukset, jotka pidettiin Kuolan kaupungissa ja joissa hoidettiin mm. veronmaksu viranomaisille.

⁷² Itkonen 1948, 253–256; Tanhua 2020.

harjoittaminen käsittää siidojen omat kyläkokoukset eli *norrös*-kokoukset ja näissä tehtävät päätökset, jotka mahdollisesti vaikuttivat siidan asukkaiden elinkeinoihin ja elämään.⁷³ Toisaalta hän taas toteaa, että *sobbar* valitsi joko luottamusmiehen tai erilliset edustajat, jotka osallistuivat Kuolan *sobbar*-kokoukseen. Sinne kokoontuivat Tannerin mukaan kaikkien siidojen edustajat hoitamaan veronmaksullisia asioita.⁷⁴ *Sobbarista* hän puhuu myös kuvatessaan kyläkokousten ja siidojen valtaa päättää 1800-luvulla, saiko siidan alueelle asettua ulkopuolisia asukkaita.⁷⁵ Nickulkin käyttää sanaa *sobbar* kuvaamaan kaikkia kolttasaamelaisten kyläkokouksia, joskin rinnalla kulkee myös suomenkielinen *kyläkokous* tai *käräjät*, joita voidaan pitää vakiintuneina käänöksinä tai vastineina.⁷⁶

Itkosen mukaan siidan omia kokouksia saattoi olla kahden tyyppisiä: varsinaisia eli vakinaisia, jotka pidettiin ennalta sovittuna ajankohtana, sekä satunnaisia, jotka pidettiin tarvittaessa jonkun yksityishenkilön pyynnöstä. Varsinaisissa kokouksissa päätettiin kyläkunnan yhteisistä asioista ja valittiin seuraavaksi vuodeksi siidan virkailijat ja edustajat vuotuisen Kuolan kokoukseen, jossa kaikki Venäjän lapinkylät olivat edustettuina.⁷⁷

Siidojen välillä oli eroavuuksia esimerkiksi siinä, missä ja milloin omia kyläkokouksia pidettiin. Paatsjoella siidan oma vuotuinen kokous pidettiin Koltta-könkäällä kesäkalastuskauden jälkeen elokuun ensimmäisenä päivänä. Suonikylässä taas kokoukset pidettiin talvikylässä, jossa yleensä asuttiin joulukuusta maaliskuuhun. Näissä siidojen omissa kokouksissa valittiin siidan luottamusmies.⁷⁸ Luottamusmies oli se, joka apulaisensa kautta kutsui kokoukseen koolle siidan kaikki itselliset miespuoliset eli omaa taloutta hallitsevat perheenpää. Kyläkokouksissa hoidettiin siidan asioita ja tuotiin asukkaiden tietoon viranomaisten tärkeät julistukset ja kannanotot. Kylän omassa kyläkokouksessa puhetta johti Paatsjoella yhdeksi ja Suonikylässä kolmeksi vuodeksi valittu kylänvanhin.⁷⁹ Perheen edustajana siidan kyläkokouksissa toimi Itkosen mukaan talouden isäntä, hänen kuoltuaan perheen vanhin poika ja tämän alaikäisyyden aikana leski. Myös Tanner toteaa, että naiset pääsivät osallistumaan kokouksiin siinä tapauksessa, että nainen oli jäänyt leskeksi eikä hänellä ollut täysi-ikäisiä poikia.⁸⁰

⁷³ Tanner 1929, 345–365.

⁷⁴ Tanner 1929, 330–336.

⁷⁵ Tanner 1929, 365.

⁷⁶ Ks. esim. Nickul 1935.

⁷⁷ Tanner 1929, 330–336; Itkonen 1948, 252.

⁷⁸ Koltansaameksi *šurr* tai *vui'vvooumaz*.

⁷⁹ Itkonen 1948 II, 253.

⁸⁰ Tanner 1929, 330–336.

Kyläkokousten tehtävät ja niiden toimivallan alaiset asiat olivat erilaisia siidasta riippuen.⁸¹ Suonikylässä kyläkokous huolehti sukualueen jaosta, sillä kaikki maa- ja vesialueet kuuluivat kollektiivisesti siidalle. Paatsjoella kyläkokous puuttui maa- ja vesialueiden jakoon vain siinä tapauksessa, että joku halusi siirtyä vieraan suvun alueelle.⁸² Tanner kuvaa tämän kaltaista tilannetta 1870-luvulta, jolloin suomalaisten uudisasukkaiden muuttoon Paatsjoelle oli tarvittu kyläkokouksen hyväksyntä. Tuolloin alueelle muuttaneet ensimmäiset suomalaiset uudisasukasperheet olivat saaneet muuttoonsa sobbarin hyväksynnän. Uudisasukkaat maksoivat saman määrän manttaalirahoja (ruotsiksi *mantalspenningar*) kuin muutkin siidan asukkaat, ja heitä pidettiin tältä osin siidan jäseninä.⁸³ Saman huomion siidan kollektiivisesta vallasta päättää alueidensa käytöstä voi tehdä vuoden 1881 tapauksesta, jossa eräs Gerasimoffin kolttasaamelainen perhe muutti Nuortijärveltä Paatsjoen siidan alueelle. Heidän annettiin muuttaa alueelle, ja he saivat käyttöönsä siidan alueelta syyskalastusalueita. Heidä ei kuitenkaan koskaan otettu esimerkiksi osallisiksi Kolttakönkään kalastusoikeuksien vuokrasta saatavista vuokraustuloista.⁸⁴ Heidä ei siis pidetty siidan täysivaltaisina jäseninä, vaikka heillä olikin joitain oikeuksia alueella.

Sukujen nautinta-alueiden rajat olivat tarkasti määrättyjä mutta eivät kuitenkaan täysin muuttumattomia, sillä kyläkokous saattoi tarvittaessa osoittaa käyttöön jollekulle siidan jäsenelle aikaisemmin toisen suvun hallussa olleita kalavesiä ja riistamaita.⁸⁵ Kyläkokouksen tehtäviin kuului vahvistaa puu- ja poromerkin muutokset, joita vanhemmat veljekset isän kuoltua perinnönjaossa tekivät perusmerkkiin. Siidan kokouksissa luettiin myös julki yleiset kuulutukset, vahvistettiin sopimukset, velkasitoumukset, verotus- ja kyytiasiat, valittiin kyytiaseman hoitaja sekä vahvistettiin porojen luovutus etson eli erottelun jälkeen toisille siidoille. Kyläkokouksissa laskettiin kylän miesluku ja rannikkosiidoissa, kuten Paatsjoella ja Petsamossa, päätettiin, montako henkeä kuului kuhunkin siidan hallinnoimaan merilohiapajaan. Kyläkokous rankaisi rikkomuksista, joita tehtiin yksityis- tai yhteisalueen käyttöoikeutta vastaan. Kokouksessa ratkaistiin siidan asukkaiden keskinäiset riidat ja annettiin tuomiot pienimmistä rikoksista. Jos riitoja

⁸¹ Itkonen 1948 II, 253.

⁸² Itkonen 1948 II, 253.

⁸³ Tanner 1929, 365.

⁸⁴ Tanner 1929, 342.

⁸⁵ Nickul 1935, 2.

ei saatu sovittua kyläkokouksessa, ne siirrettiin venäläiseen tuomioistuimeen, jolle kuuluivat myös vakavammat rikosasiat.⁸⁶

Yleisenä päätelmänä kyläkokousjärjestelmästä Itkonen lausuu, että ”- - se totutti kyläkunnan jäseniä itsenäisesti perehtymään monenlaisiin hallinnollisiin ja oikeudellisiin tehtäviin sekä kasvatti heissä vastuuntunnetta ja sosiaalista henkeä”.⁸⁷ Tutkijoiden kuvaukset tuottavat meille kuvan kyläkokousjärjestelmästä, joka oli vielä hetki sitten toiminut kolttasaamelaisten yhteisöjen keskuudessa, mutta oli kirjoitushetkellä jo menettämässä merkitystään toimivaltuuksien kaventumista. Sekä Itkonen että Nickul toteavat, että Suonikylän siidan miehet kokoontuivat vielä 1930-luvulla sobbariin, mutta heidän mukaansa tapa näytti menettävän merkitystään yhteisössä, sillä sobbarilla ei ole mitään virallisia tehtäviä tai valtuuksia.⁸⁸

Huhtikuussa 1938 Suonikylässä pidettiin kyläkokous, jonka sihteerinä Nickul toimi. Kokouksen pääasiallinen tarkoitus oli kirjata ylös ja merkitä karttoihin Suonikylän siidan rajat, perheiden alueet ja niihin kuuluvat kalastusalueet sekä kevät-, kesä- ja syyspaikat. Kokouksen pohjalta Nickul julkaisi myöhemmin englanninkielisen teoksen, jonka ansiosta myös tätä nykyä on mahdollista sijoittaa tarkasti kartalle, mikä alue kuului millekin suvulle tai perheelle nautintana. Ennen kaikkea teos kuvastaa jatkuvuutta ja sitä, että tieto alueiden käytöstä ja niiden hallinnasta on siirtynyt katkeamatta.⁸⁹

Kansa- ja kielitieteellisen tutkimuksen lisäksi Petsamon kolttasaamelaisten parissa suoritettiin tutkimuksia, joihin kuului erilaisia fyysisten piirteiden ja ominaisuuksien kuvaamista ja mittaamista. Nämä fyysisen antropologian tutkimukset pyrkivät jakamaan ihmisiä ja näiden perimän ulkoisesti näkyvien seikkojen perusteella esimerkiksi eri rotuihin ja ihmistyyppien kartoittamisella selvittämään ihmisten historiaa lajina. 1900-luvulla tutkimukset saivat voimakkaan rassistisia piirteitä.

Itkonen, Tanner ja Nickul tallettivat paljon tietoa jälkipolville, mutta samalla he osallistuivat omalla toiminnallaan Petsamon ja kolttasaamelaisten alueiden haltuunottoon, jota voidaan luonnehtia myös kolonialistiseksi toiminnaksi. Tanner johti malminetsintöjä Petsamossa aina vuoteen 1931 saakka.⁹⁰ Nickul oli mukana

⁸⁶ Itkonen 1948 II, 253–254.

⁸⁷ Itkonen 1948 II, 255.

⁸⁸ Itkonen 1948 II; Nickul 1935, 10.

⁸⁹ Nickul 1948.

⁹⁰ Vahtola 1999, 285. Tannerin tutkimustyön kolonialistisia piirteitä ja ajan rotukäsitysten näkymistä Tannerin diskursseissa on tutkinut Nyysönen 2017, ja 2022.

laatimassa karttoja alueesta, joskin hän pyrki työssään käyttämään esimerkiksi koltansaamenkielisiä paikannimiä.⁹¹ T. I. Itkonen taas muun muassa keräsi kieliaineiston lisäksi esineistöä, joka sijoitettiin sittemmin Kansallismuseoon. Keruutyön tarkoituksena oli tallettaa katoavaa kulttuuria⁹², mutta samalla museoihin katoavat esineet veivät kolttsaamelaisten parista pois kulttuurista pääomaa. Keruutyön ohella Itkonen otti noin 400 valokuvaa saamelaisten elämästä ja kirjasi parituhatta inarinsaamelaista paikannimeä.⁹³ Myös Nickulin tutkimustyön eräänlaisena sivutuotteena syntyi laaja kuva-aineisto, joka palvelee nykyisinkin sekä tutkijoita että kolttsaamelaista yhteisöä.

Sota, evakko ja uudelleenasetuksen jälkeinen aika

Talvisodan alkaminen marraskuussa 1939 Suomen ja Neuvostoliiton välillä pakotti Petsamon alueen saamelaisetkin evakkoon. Suonikyläläiset evakuoitiin yli 600 kilometrin päähän Tervolaan, Koivun kylään. Osa poromiehistä jäi paimentamaan poroja Inariin, ja he viettivät talvisodan ajan Inarijärven itä- ja pohjoispuolella muun muassa Vätsärissä ja Sevettijärvellä.⁹⁴ Osa taas luonnollisesti osallistui sota-toimiin. Paatsjoen siidan väki taas pakeni Norjaan suomalaisten viranomaisten evakuoinnin myöhästyttyä. Osa pääsi kävellen jäätyneen joen yli Norjan puolelle, mistä kaikki evakot kuljetettiin norjalaisten viranomaisten toimesta Kirkkoniemeeseen, sieltä laivalla Vesisaareen ja sieltä edelleen eri puolille Pohjois-Norjaa. Nelisen sataa Kalastajasaarenon asukasta jäi neuvostoliittolaisten vangiksi, kuten jäivät myös Petsamon siidan kolttsaamelaiset. Suomen valtio ei ehtinyt evakuoida heitä, joten he jäivät Neuvostoliiton miehitysalueelle, ja helmikuussa 1940 sodan loppupuolella heidät siirrettiin metsätyökombinaatin parakkeihin lähelle Luujärveä. Neuvostoliitosta nämä ihmiset pääsivät palaamaan vasta myöhemmin keväällä.⁹⁵

Talvisodan päätyttyä Etelä-Lappiin ja Norjaan evakuoidut kolttsaamelaiset saivat palata Petsamoon huhti-toukokuussa 1940. Suomalaiset joukot olivat kuitenkin tuhonneet Paatsjoen ja Petsamojoen kolttsaamelaiset kylät, jotta vihollinen ei olisi voinut hyödyntää niitä. Ihmiset asuivat uusien talojen

⁹¹ Lehtola 2000, 34, 38–40.

⁹² Harlin & Lehtola 2019, 49, 57.

⁹³ Itkonen työstä kerrotaan muun muassa saamelaismuseo Siidan erillisillä Anäraš-verkkosivulla inarinsaamelaisten historiasta ja heitä koskevista tutkimuksista. Samimuseum.

⁹⁴ Nyysönen 1999, 631.

⁹⁵ Nyysönen 1999, 629.

rakennusvaiheessa turvekammeissa, teltoissa ja erilaisissa turpeesta ja pellistä kyhätyissä rakennuksissa.⁹⁶

Jatkosodan sytyttyä kesäkuussa 1941 Petsamonkin miehet joutuivat taas rintamalle. Moni heistä palveli lähellä kotiseutuja niin sanotun erikoisosasto Pennasen joukoissa. Lapin puolustuksesta vastanneet ja Petsamossa vaikuttaneet saksalaisjoukot tulivat tutuiksi sekä suomalaisille sotilaille että alueen siviileille. Jatkosodan edetessä elämä raja-alueella kävi levottomammaksi ja raja-alueita tyhjennettiin muun muassa partisaanivaaran takia: esimerkiksi Suonikylästä siirrettiin naisia ja lapsia Inariin heinäkuussa 1943⁹⁷, ja syksyllä 1944 edessä oli toinen ja lopullinen evakkotaival, josta ei ollut enää paluuta vanhoille sukualueille.

Evakuoiminen Lapin sodan jaloista alkoi syyskuussa 1944.⁹⁸ Muiden Itä-Lapin saamelaisten tapaan kolttasaamelaiset evakuoitiin Tervolan kautta Pohjanmaalle, pääosin Kalajoelle. Kuntaan sijoitettujen evakkojen määrä oli huomattavan suuri kunnan väkilukuun ja alkuperäisiin suunnitelmiin nähden, mistä syystä kunnan voimavarat olivat koetuksella. Evakkojen asuintilat ja ravitseminen olivat monilta osin surkealla tolalla.⁹⁹

Alkuvuodesta 1945 kolttasaamelaisia ja muita petsamolaisia sijoitettiin uudelleen Oulujoelle, Iihin, Kuivaniemelle ja Haukiputaalle. Pääosa suonikyläläisistä siirrettiin helmikuussa 1945 Oulujoen Maikkulaan alun perin inkeriläisille pakolaisille rakennettuihin parakkeihin.¹⁰⁰ Sota päättyi huhtikuun lopussa, ja hyvin nopeasti kesän ja syksyn 1945 aikana suonikyläläiset siirtyivät jo pohjoiseen. Ensimmäiset kirjalliset merkinnät sotien jälkeisistä kyläkokouksista löytyvät jo syyskuulta 1945. Suonikylän kolttasaamelaiset järjestivät ensimmäisen kyläkokouksen Nangujärvellä Jaakko Sverloffin johdolla.¹⁰¹

Koko Lapin lääni oli kokenut mittavia vahinkoja, ja monella paikkakunnalla valtaosa rakennuskannasta oli tuhottu saksalaisten perääntyessä. Jälleenrakentamisen lisäksi muun muassa Petsamon ja Kuolajärven (Salla) asukkaat piti asuttaa uudelleen. Harvat kolttasaamelaiset etenkin Suonikylässä olivat omistaneet maitaan ja talojaan, vaan ne olivat olleet valtion omaisuutta. Tämän vuoksi

⁹⁶ Nyysönen 1999, 631.

⁹⁷ Nyysönen 1999, 637.

⁹⁸ Nyysönen 1999, 639; Lehtola 2012, 374.

⁹⁹ Lehtola 2021, 375–380.

¹⁰⁰ Nyysönen 1999, 641.

¹⁰¹ Pöytäkirja Petsamon Suonikyläläisten kokouksessa Nango-järvellä Vasko R. Fofanoffin asunnossa 27.9.1945, Lapin maatalousseuran ja Peräpohjolan maanviljelysseuran asutustoimikunnan arkisto, Kansallisarkiston Oulun-toimipiste. Ks. Tanhua 2020.

kolttasaamelaisten asuttamiseksi piti tehdä toisenlaisia järjestelyjä kuin esimerkiksi Karjalan evakoiden tilanteessa.

Heti kolttasaamelaisten uudelleenasettamisen alkuvaiheessa kävi selväksi, että kolttasaamelaiset halusivat omien sanojensa mukaan ”pitää heimonsa yhdessä”, eivätkä viranomaiset tätä pyrkimystä juurikaan vastustaneet. Ongelmaksi nousi se, että olisi löydettävä riittävän kokoinen alue, jotta se pystyisi takaamaan elannon kaikille yli 400 kolttasaamelaiselle. Uusia asuinsijoja alettiin etsiä Suomen Lapista, vaikka ilmoilla oli ollut myös ajatus kolttasaamelaisten palaamisesta vanhoille asuinpaikoilleen Neuvostoliittoon. Asiasta oli käyty alustavia neuvotteluja, mutta lopulta ilmeisesti nuoren polven kanta voitti, ja uusia paikkoja alettiin etsiä Suomesta.¹⁰²

Lokakuussa 1947 valtioneuvosto hyväksyi ehdotuksen Näättämön-Sevettijärven alueen liittämisestä aiemmin suunniteltuun kolttaluueeseen, joka näin ollen laajeni yli kaksinkertaiseksi alkuperäiseen nähden. Näättämön alueelle asettuisivat suonikyläläiset, ja Paatsjoen ja Petsamon siidojen asukkaat sijoitettaisiin pääosin jo aiemmin määritellylle Nellimin-Keväjärven alueelle.¹⁰³ Asuntojen ja talousrakennusten rakentaminen aloitettiin Näättämön-Sevettijärven alueella vuoden 1948 alussa, ja suurin osa taloista saatiin asuttavaan kuntoon jo ennen talvea.

Vaikka rakentaminen uuden kolttaluueen pohjoisosassa oli jo käynnissä, moni paatsajokisten ja petsamolaisten asuttamiseen liittyvä kysymys oli avoinna vielä elokuussa 1948. Muiltakaan yllätyksiltä ei välttytty. Kolttasaamelaisten asuttamista käsittelevässä kokouksessa yhdeksän suonikyläläistä perhettä ilmoitti, etteivät he ole halukkaita muuttamaan heille osoitetulle Näättämön asutusalueelle. Asuttamista johtava agronomi Pauli Sipilä kuitenkin vastasi, että siinä tapauksessa valtio ei tule rakentamaan näille perheille asuntoja ja kaikki muukin avustus lakkaa. Lopulta kyseisistä perheistä kuusi taipui viranomaisten ilmoituksen edessä ja vain kolme jätti muuttamatta heille osoitetulle alueelle.¹⁰⁴

Asuntojen valmistuttua pääosa suonikyläläisistä ajoitti muuttonsa Näättämön-Sevettijärven alueelle maaliskuussa 1949. Viimeiset rakennukset Näättämön asutusalueelle valmistuivat kesällä 1950. Tsarmijärven (1946) ja Nellimin (1948) alueille asetui pääosa Petsamon siidan asukkaista, ja Paatsjoen siidan kolttasaamelaiset rakensivat talonsa Ivalon lähelle ”Pikku-Petsamoon” sekä Keväjärvelle

¹⁰² Lehtola 2012, 392–393.

¹⁰³ Lehtola 2012, 389.

¹⁰⁴ Pöytäkirja kolttakokouksesta Ivalossa 2.8.1948, Ha: 7 Kolttasaamelaisten pöytäkirjoja, Lapin maatalousseuran ja Peräpohjolan maanviljelysseuran asutustoimikunnan johtajan arkisto, Kansallisarkiston Oulun-toimipiste. Ks. myös Lehtola 2012, 399–340.

ja Mustolaan. Kaikkiaan Nellimin alueelle asutettiin 140 ja Näätamöön 267 kolttasaamelasta.¹⁰⁵

Muutamaa vuotta myöhemmin havahduttiin siihen, että kolttasaamelaiset eivät omistaneet taloja, saati tontteja, joilla he asuivat. Tämä ongelmallinen tilanne ratkaistiin nopeasti, ja vuonna 1955 annettiin niin sanottu kolttalaki, joka siirsi asunnot ja tontit pääosin niitä asuttavien kolttasaamelaisten omistukseen. Vuoteen 1957 mennessä urakka oli valmis ja asunnot tontteineen oli siirretty kolttasaamelaisten nimiin. Samassa laissa vahvistettiin lisäksi ne maankäyttöön liittyvät oikeudet, joita kolttasaamelaisilla oli uudella kolttasaamelaisten asutusalueella. Näihin kuului muun muassa oikeus ilman eri korvausta käyttää omaa tarvetta varten valtion metsissä olevaa maapuuta ja kuivaa honkaa sekä pitää kalastusvälineiden kuivauspaikkoja valtion maalla ilman erityistä lupaa.¹⁰⁶

Vuosikymmenen kestäneen väliaikaisen asumisen ja epävarmuuden aika päättyi, kun viimeisetkin Petsamosta evakuoitujen kolttasaamelaisten saivat asunnot ja tontit omistukseensa. Tulevina vuosina päivänpolttavia aiheita olivat toimeentulon ja poronhoidon kysymykset, joita ratkottiin harvakseltaan pidetyissä kyläkokouksissa¹⁰⁷ sekä neuvotteluissa Lapin läänin ja alueen paliskuntien edustajien kanssa. 1960- ja 1970-lukujen taitteessa paheneva asuntopula hallitsi kyläkokouksissa ja lehdistössä käytyä keskustelua kolttasaamelaisten talouden ja kulttuurin tilasta.¹⁰⁸

1970-luvulla luottamusmiehen toimesta tehtiin palkallinen virka, koltansaame sai ortografian ja Yle Saamen toimituksessa aloitti koltansaamenkielinen radio-toimittaja. Evakkoajaksi ja uudelleenasettamiseksi olivat kuitenkin jättäneet jälkensä kolttasaamelaisten väestöön. Asuntola-asuminen sekä pääosin suomenkielinen ympäristö ja opetus johtivat nopeaan kielen vaihtumiseen. Vuosituhannen vaihteessa nuorin koltansaamea äidinkielenään puhuva henkilö oli yli 30-vuotias.¹⁰⁹ 2020-luvulla äidinkielisten puhujien tilanne on paranemaan päin, sillä koltansaamea elvytetään muun muassa kielipesissä¹¹⁰, jotka toimivat Ivalossa ja

¹⁰⁵ Lehtola 2012, 400; Holsti 1990, 35.

¹⁰⁶ N:o 339, Suomen asetuskokoelma 1955.

¹⁰⁷ 1950- ja 1960-luvuilla pidettiin ainoastaan seitsemän kokousta kummallakin vuosikymmenellä.

¹⁰⁸ Lapin Kansan julkaisut 1960- ja 1970-luvuilla. Käsittelemme aihetta myös pro gradu -työssämme (Tanhua 2014).

¹⁰⁹ Moshnikoff & Moshnikoff 2006.

¹¹⁰ Kielipesä on alkuperäiskansan tai kielivähemmistön kielellä toimivaa varhaista täydellistä kielikylpyä lapsille. Tavoitteena on kaksi- ja monikielisyys lisäksi kielen elvyttäminen ja sitä kannattelevan kulttuurin vahvistaminen. Ks. Mikä on kielipesä? Samediggi-verkkosivu.

Sevettijärvellä. Monelle nuoremman polven puhujalle koltansaame on myöhemmin opittu suvun kieli, joka on kuitenkin otettu aktiiviseen käyttöön ja omaksi kieleksi.¹¹¹

Toinen maailmansota ja kolttsaamelaisten evakko aika sekä sitä seurannut uudelleenasuttaminen toimivat mielestäni selvänä vedenjakajana tutkimuksen suuntauksille ja sen tekijöille. Uudelleenasuttamisen jälkeen tutkijoiden huomio kiinnittyi siihen, miten kolttsaamelaiset olivat asettuneet ja sopeutuneet elämään uusilla asuinalueillaan Inarijärven etelä- ja itäpuolisilla alueilla. Tutkijat, erityisesti antropologit, tekivät yhä tutkimusta kolttsaamelaisten parissa asuen, mutta toisin kuin aiemmilla tutkijoilla heillä alueelle lähtöön oli syynä nimenomaisesti kolttsaamelaisia koskeva tutkimus. Etukäteen määritellyt tutkimuskysymykset ja metodit ohjasivat heidän näkökulmaansa yhteisön parissa asuessa ja askareisiin osallistuessa.

Ensimmäisten joukossa kolttsaamelaisen yhteiskunnan muutosta ja sopeutumista tutki amerikansuomalainen sosiologi Pertti J. Pelto (s. 1927) teoksissaan *Individualism in Skolt Lapp society* (1962) sekä *Snowmobile revolution* (1973). Ensin mainittu oli väitöskirja, jossa Pelto tarkastelee yhtäältä kolttsaamelaisen yhteisön sopeutumista elämään Suomessa mutta toisaalta myös sitä, miten yksilöllisyys ja yksilöksi kasvaminen osana ja osaksi kolttsaamelaista yhteisöä tapahtuu: miten lapsi sosiaalistuu, miten hän oppii porotyöt, millä tavalla yhteisö suhtautuu yksilöiden osoittamiin aggressioihin, ja miten lasta ohjataan näissä tilanteissa.¹¹² Pelto asui Sevettijärvellä tammikuusta 1958 huhtikuuhun 1959. Hänen kenttämatkallaan tekemänsä huomiot ja tutkimuksessa esiin tuomansa seikat antavat kattavan kuvan tuon aikaisesta Sevettijärven kolttsaamelaisesta yhteisöstä. Hän tarkastelee sitä, keitä Sevettijärven kolttsaamelaiseen yhteisöön kuului, miten yhteisö oli sopeutunut elinolojen ja ympäristön muutoksiin ja millainen sosiaalinen ympäristö kolttsaamelainen yhteisö oli 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa.

Kyläkokousten toiminnan ja niiden yhteisöllisen luonteen kannalta kiinnostavia ovat Pellon kuvaukset siitä, mitkä tekijät vaikuttavat siihen, että Sevettijärven kolttsaamelaiset tunnistavat itsensä yhteisöksi, *sijdiksi*. Tunnistamiseen vaikuttavina seikkoina hän luettelee yhteisen alueen, yhteisen murteen sekä ulkopuolisten antaman tunnustuksen siidasta erillisenä yhteisönä ensin Venäjän ja myöhemmin Suomen hallitusten silmissä. Tätä siidan ”tunnustamista” edistivät ennen kaikkea

¹¹¹ Oma kieli on kieli, johon puhuja identifioituu, muttei välttämättä ensimmäisenä opittu kieli. Kielen asemaan liittyvät termit hallinnossamme -sanasto Kotimaisten kielten keskuksen verkkosivuilla.

¹¹² Pelto 1962.

siidan yhteinen talvikylä ennen sotaa sekä *sobbar-* ja *norrös-*kyläkokoukset.¹¹³ Yhteisöksi tunnustamisen yhteydessä Pelto kuvailee Suonikylän norrösin tehtäviä ja valtuuksia erityisesti Venäjän vallan aikaan. Hän mainitsee perinteistä rangaistusta yhteisön normien rikkojalle käytetyn kuitenkin niinkin myöhään kuin vuonna 1940.¹¹⁴

Uudelleenasettamisen ja 1940-luvun kyläkokousten toiminnasta Pelto ei juuri kirjoita mutta toteaa, että uudelleenasettamisprosessin aikana vuosina 1946–1948 kolttasaamelaiset pitivät kyläkokouksen, jossa keskusteltiin muun muassa vanhaan Suonikylään palaamisesta. Lisäksi hän huomauttaa, että asutettaessa kolttasaamelaista yhteisöä Sevettijärvelle vuonna 1949 sukualuejärjestelmää ei otettu käyttöön ja maa-alueiden uudelleenjako poistui kyläkokouksen tehtävistä.¹¹⁵ Pellon mukaan muun muassa kalastuspaikkojen ja muiden taloudellisten resurssien hallinta oli siirtynyt Suomen Metsähallitukselle, joskin kolttasaamelaisten kyläkokouksella oli oikeus käsitellä ulkopuolisten maankäyttöön liittyviä hakemuksia.¹¹⁶

Pelto toteaa, että kolttasaamelaisten kyläkokouksella oli 1950-luvun lopulla hyvin vähän tehtäviä. Pääosa kokouksissa käsiteltävistä asioista liittyi hänen mukaansa ”modernisaatioon” ja sen mukanaan tuomien haasteiden kanssa pärjäämiseen. Hän kuitenkin nostaa esille poikkeuksen heinäkuulta 1958, jolloin kyläkokouksessa keskusteltiin poronhoidon ja paliskuntien uudelleenorganisoinnista niin, että kolttasaamelaiset olisivat yhdessä ja samassa paliskunnassa silloisen kahden sijasta. Lisäksi kyläkokous kehotti valtion viranomaisia parantamaan Sevettijärven alueen tietoliikenneyhteyksiä. Näiden lisäksi kokouksessa keskusteltiin paikallisen kauppiaan toiminnasta alueella ja kalastusleiripaikkojen perustamisesta.¹¹⁷ Pelto kertoo, että Suonikylän aikaan kyläkokous oli kutsuttu koolle kerran vuodessa talviaikaan mutta Sevettijärven aikana kokouksia pidettiin harvemmin kuin kerran vuodessa. Hän kertoo, että kenttämatkansa aikana tammikuusta 1958 huhtikuuhun 1959 kokouksia pidettiin vain yksi. Pelto mainitsee useiden miesten valitelleen, ettei kokouksia ollut pidetty pitkään aikaan ennen tätäkään osittain luottamusmiehen sairastelun vuoksi.¹¹⁸ Pellon mielestä kyläkokous ei ollut kolttasaamelaisten toiminnan ja päätöksenteon ilmentymänä kokonaan menettänyt

¹¹³ Pelto 1962, 83.

¹¹⁴ Pelto 1962, 84–85.

¹¹⁵ Pelto 1962, 85–87.

¹¹⁶ Pelto 1962, 85–87.

¹¹⁷ Pelto 1962, 85–86.

¹¹⁸ Pelto 1962, 86–87.

merkitystään, mutta sillä oli Sevettijärvellä paljon vähemmän vaikutusvaltaa kuin Suonikylässä ennen sotia.¹¹⁹

Brittiläisen antropologin Tim Ingoldin (s. 1948) teos *Skolt Lapps Today* vuodelta 1976 jatkaa osallistuvaan tutkimukseen perustuvaa tutkimusperinnettä. Ingold teki kenttätöitä Sevettijärven kolttalaueella vuosina 1971–1972. Hän käy työssään läpi kolttalaueen ja sen asukkaiden elämään liittyviä haasteita, kuten asuntopulan ja työttömyyden mukanaan tuomia vaikeuksia. Samalla hän kuvaa koko suomalaista yhteiskuntaa ravistelleita ilmiöitä, kuten massiivista muutto-liikettä, joka kosketti erityisesti suomalaista maaseutua ja syrjäkyliä 1960- ja 1970-luvuilla.

Työssään Ingold kommentoi kolttalaueen huonoa asuntotilannetta, joka puhutti kolttasaamelaisia kaikissa 1970-luvun kyläkokouksissa ja myös lehdistössä. Uusien kolttatilojen perustaminen oli käytännössä mahdotonta, ja alun perin 1940-luvun lopulla rakennetut asunnot olivat useimmiten pieniä ja huonokuntoisia. Ingold tosin esittää, että kolttasaamelaiset eivät varsinaisesti kokeneet tilojen kokoa ongelmaksi niin kauan kuin niissä pystyttiin hoitamaan niissä suoritettavaksi tarkoitettuja askareita, kuten puhdetöitä tai ruuanlaittoa.¹²⁰ Ongelmaksi oli kuitenkin muodostunut se, että kasvavat perheet tarvitsivat enemmän tilaa. Nuoret perheet eivät päässeet muuttamaan omiin talouksiinsa, mikä osittain johti nuorten ja nuorten perheiden poismuuttoon kolttalaueelta. Toinen pois ajava tekijä oli työpaikkojen sekä koulutusmahdollisuuksien puute. Moni suuntasi etelään Helsinkiin tai tuhansien muiden suomalaisten tavoin Ruotsiin. Töiden perässä muutettiin myös Norjaan.¹²¹

Työssään Tim Ingold tarkastelee kenties ensimmäisenä tutkijana kolttasaamelaisten ”nykyaikaista” luottamusmiesjärjestelmää sekä kolttasaamelaisten politiikan harjoittamista yleisestikin. Hän kirjoittaa melko suorasukaisesti silloisesta luottamusmiehestä ja kritisoi tämän toimintaa moneen otteeseen. Hän on pyrkinyt työssään anonymisoimaan kaikki puheena olleet henkilöt, mutta kolttayhteisön pienen koon vuoksi käytännössä kaikki nämä henkilöt voidaan tunnistaa vielä nykyäänkin.

Vaikka Ingold tarkastelee kyläkokousjärjestelmää ja luottamusmiehen toimintaa osana nykyaikaista vaikuttamista, hänen kritiikkinsä kohdistuu nimenomaan luottamusmiehen toiminnassa niihin uudenlaisiin vaikuttamisen tapoihin ja

¹¹⁹ Peltö 1962, 87.

¹²⁰ Ingold 1976, 142, 144.

¹²¹ Ingold 1976, 124–131.

seikkoihin, joita Ingold kuvaa *leap frog -politiikaksi*. Tätä termiä hän käyttää kuvaamaan Matti Sverloffin tyyliä, jolla Sverloff pyrki neuvottelemaan ja keskustelemaan yhteisön asioista suoraan päättävissä asemassa olevien tahojen kanssa ja jätti näin paikallistason toimijoiden kanssa neuvottelun väliin.¹²² Mielestäni historiallisesta näkökulmasta katsoen Matti Sverloffin tavassa toimia suoraan päättävien viranomaisten kanssa on löydettävissä yhtymäkohtia Venäjän vallan aikaisiin tapoihin toimia, jolloin kolttasaamelaiset olivat yhteydessä suoraan tsaariin tai tämän edustajiin kannellessaan esimerkiksi verottajien väärinkäytöksistä.

Paitsi yksittäisillä tutkijoilla myös Suomen valtiolla oli halu ja tarve selvittää saamelaisten ja kolttasaamelaisten elinoloja ja toimeentuloa. Suomen valtio ja ministeriöt perustivat 1970-luvun alussa saamelaiskomitean selvittämään saamelaisten oloja ja asemaa Suomessa. Komitean tehtävänä oli myös valmistella saamelaisten oman parlamentin eli saamelaisvaltuuskunnan perustamista ja siihen tähtäävää lainsäädäntöä. Tämän komiteanmietinnön ulkopuolelle jätettiin lähes kokonaan kolttasaamelaisten elinkeinoja ja toimeentuloa koskevat seikat, sillä niitä selvittämään perustettiin erillinen kolttatoimikunta, joka jätti mietintönsä maa- ja metsätalousministeriölle keväällä 1973. Komitean pääasiallinen tarkoitus oli tarkastella kolttien maanomistus- ja asunto-oloja sekä tehdä ehdotuksia niissä havaittujen epäkohtien korjaamiseksi.¹²³

1980- ja 1990-lukujen taitteessa kolttasaamelaisia ja kolttaihteita käsittelevän tutkimuksen parissa koettiin jonkinlainen laadullinen käänne. Sosiologian ja antropologian tutkimusperinteestä ammentavat kenttätutkimukset jäivät taka-alalle, ja kolttasaamelaisten elämää ja kulttuuria alettiin tarkastella historian tutkimuksen näkökulmasta ja menetelmin.¹²⁴ Sama ilmiö näkyi muuallakin saamentutkimuksen kentällä. Saamelaisuutta alettiin tarkastella menneisyyden kautta, ja pohjoisen historiaa alettiin tutkia myös saamelaisten historian kautta. Tutkijoiden ja erityisesti saamelaisten oma mielenkiinto siirtyi lähemmäs nykyaikaa, mikä osaltaan vastasi myös paremmin saamelaisten omia historiakäsityksiä ja -tietoisuutta. Näille oli tavallista historian muistaminen neljän, jopa viiden sukupolven päähän, ei 1400–1600-luvuille, joihin asti monet akateemiset tutkimukset olivat saamelaisten historiaa selvittäessään ulottuneet.¹²⁵ Palaan tähän muutokseen tarkemmin luvussa 3.

¹²² Ingold 1976, 219.

¹²³ Kolttatoimikunnan mietintö 1973, 2.

¹²⁴ Palaan aiheeseen luvussa 3, jossa käsittelen saamelaisten ja kolttasaamelaisten historian tutkimuksen historiaa.

¹²⁵ Lehtola 2022, 62.

1.2 Saamelainen itsehallinto ja itsemääräämisoikeus

Itsemääräämisoikeus eli oikeus päättää itseään koskevista asioista ja osallistua niitä koskevaan päätöksentekoon on tärkeä perusta niin saamelaisten kuin muidenkin alkuperäiskansojen itsehallinnon¹²⁶ taustalla. Tämä koskee myös kolttasaamelaisten kyläkokousjärjestelmää. Saamelaisten itsehallinnon perustana Suomessa on saamelaisten asema alkuperäiskansana, mikä on vahvistettu Suomen perustuslaissa.¹²⁷ Suomessa saamelaisten itsehallintoa toteuttavat saamelaiskäräjät ja kolttien kyläkokous. Saamelaiskäräjien tärkein tehtävä on toteuttaa perustuslaissa sille säädettyjä tehtäviä eli toteuttaa saamelaista kulttuuri-itsehallintoa ja turvata saamelaisen kulttuurin säilyminen ja kehittyminen.¹²⁸

Tämä kulttuuri-itsehallinto koskee ainoastaan saamelaisten kotiseutualuetta, josta on säädetty saamelaiskäräjälain neljännessä pykälässä. Tähän kotiseutualueeseen kuuluvat Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntien alueet sekä Lapin paliskunnan alue Sodankylän kunnasta eli Vuotso.¹²⁹ Kolttasaamelaisten kyläkokouksen suhde saamelaiskäräjiin määritellään saamelaiskäräjien verkkosivuilla erilliseksi yhteistyöelimeksi.¹³⁰ Itsehallinnon sisällön ensisijaisena perustana on saamelaisten asema alkuperäiskansana, ja perustuslaissa mainitut saamen kieli ja kulttuuri kuuluvat siihen.¹³¹ Tästä syystä Juha Guttormin mukaan on oikeampaa puhua saamelaisten itsehallinnosta kuin pelkästä kulttuuri-itsehallinnosta, joka käsitteenä antaa osittain harhaanjohtavan kuvan saamelaisten itsehallinnon sisällöllisestä ulottuvuudesta.¹³² Hänen mukaansa itsehallinnon avulla turvataan saamelaisten oikeus muihin väestöryhmiin nähden yhdenvertaiseen kohteluun hallinnossa.¹³³

Guttormin mukaan saamelaisten itsehallintoelinten on mahdollista toteuttaa itsehallintoa nykyisen lainsäädännön ja mallien kautta. Hänen mukaansa edellytys tälle on, että valtion viranomaiset ottavat todellisesti huomioon muun muassa

¹²⁶ Yhdistyneiden kansakuntien julistus alkuperäiskansojen oikeuksista. 3. artiklassa todetaan, että alkuperäiskansoilla on itsemääräämisoikeus. Tämän oikeuden perusteella ne määräävät vapaasti poliittisen asemansa ja kehittävät vapaasti taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä olojaan. Ks. esim. YK:n julistus alkuperäiskansojen oikeuksista ja alkuperäiskansojen maailmankonferenssina tunnetun YK:n yleiskokouksen korkean tason täysisistunnon loppuasiakirja. Valtioneuvoston julkaisu.

¹²⁷ Suomen perustuslaki 1999/731, 17 §.

¹²⁸ Laki saamelaiskäräjistä 1995/974, 1 ja 5 §.

¹²⁹ Laki saamelaiskäräjistä 1995/974, 4 §.

¹³⁰ Ks. Ydintehtävä. Samediggi-verkkosivu ja Laki saamelaiskäräjistä 1995/974.

¹³¹ Suomen perustuslaki 1999/731, 17 §.

¹³² Guttorm 2018, 6.

¹³³ Guttorm 2018, *ibid.*

neuvotteluelvoitteen saamelaiskäräjien kanssa ja että käräjien itsehallintoa kehitetään dynaamisempaan suuntaan.¹³⁴ Tällä Guttorm viittaa siihen, että saamelaiset voisivat tosiasiallisesti itse kehittää ja ohjata muun muassa sosiaalista ja kulttuurista kehitystään omista lähtökohdistaan.¹³⁵

Perimätiedon ja historiallisten asiakirjojen perusteella kyläkokouksissa on päätetty yhdessä, luottamusmiehen johdolla, kaikista niistä seikoista, jotka koskevat yhteisöä ja sen hyvinvointia. Jokaisella perhekunnalla on ollut kokouksissa edustaja, joka on osallistunut kollektiiviseen päätöksentekoon ja neuvotteluihin.¹³⁶ Kyläkokous kollektiivisena päätöksentekuelimenä on näyttäytynyt ulkopuolisille tahoille myös itsehallinnon välineenä. Kyläkokous tai luottamusmies sen valtuuttamana on neuvotellut kansallisvaltioiden viranomaisten ja toimijoiden kanssa.¹³⁷ Se on tehnyt tiettäväksi kolttasaamelaisen yhteisön kannan.

Kolttasaamelaisia koskevat gramotat eli Venäjän suuruhtinaiden ja näiden virkamiesten laatimat asiakirjat ovat syntyneet Kuolan alueen saamelaisten ja kolttasaamelaisten kanteluiden ja valitusten perusteella. Vuoden 1517 gramotan synnyn taustalla ovat saamelaisten ja muiden alueen asukkaiden valitukset Novgorodin veronkantajien omavaltaisesta toiminnasta.¹³⁸ Kantelu suuruhtinaalle kannatti, sillä hän asettui puolustamaan alueen asukkaita ja määräsi muun muassa siitä, ettei alueen asukkaita saa uhata väkivallalla veronmaksun yhteydessä. Samalla määriteltiin ne rikosoikeudelliset tilanteet, joissa rikolliset tuli tuoda venäläisen tuomarin eteen, ja tilanteet, joissa taas rikoksesta voitiin rangaista yhteisön omissa tuomioistuimissa.¹³⁹

Vastaavia kanteluista syntyneitä asiakirjoja on säilynyt muun muassa vuodelta 1606¹⁴⁰, 1677¹⁴¹ ja 1697.¹⁴² Myöhempinä vuosisatoina esimerkiksi Paatsjoen kolttasaamelaisten kalastusoikeudet kirjattiin Venäjän ja Norjan kruunun välisiin sopimuksiin muun muassa vuonna 1834.¹⁴³ Voisi sanoa, että kolttasaamelaiset ovat olleet laatimassa ensimmäisiä sopimuksia alkuperäiskansojen ja valtioiden välillä.

¹³⁴ Guttorm 2018, 6.

¹³⁵ Guttorm 2018, *ibid.*

¹³⁶ Itkonen 1948 II, 253.

¹³⁷ Ks. esim. Itkonen 1948 II, 254–256.

¹³⁸ Mikkola 1941, 108–118.

¹³⁹ Mikkola 1941, 108–118.

¹⁴⁰ Mikkola 1941, 20–22.

¹⁴¹ Mikkola 1941, 37–40.

¹⁴² Mikkola 1941.

¹⁴³ Jäljennös 21. toukokuuta 1921 No 246 Ruotsi-Norjan ja Venäjän välisestä sopimuksesta 1834 yhteismaiden jaosta, Hd:1 Paatsjoen kolttasaamelaisten kalastuskorvausrahaa koskevat asiakirjat, Lapin lääninhallituksen yleisen osaston arkisto. Kansallisarkiston Oulun-toimipiste.

Sopimusten tekeminen ja viranomaisiin vetoaminen näyttävät siis olleen toimiva strategia kolttasaamelaisille, vaikka se tarkoitti jossain määrin esimerkiksi rikosoikeudellisen päätäntävällän menettämistä ja verotuksen vakiintumista yhteisöissä.

Vuodesta 1920 lähtien Paatsjoen, Petsamon ja Suonikylän siidojen asukkaista tuli Suomen kansalaisia ja näin ollen Suomen lakien alaisia. Suomalaiset viranomaiset olivat usein tietoisia kyläkokousten ja luottamusmiesten roolista ja pitkästä perinteestä kolttasaamelaisissa yhteisöissä, etenkin Suonikylässä. Niiden päätäntä- ja toimivaltaa pyrittiin kuitenkin rajaamaan. Kolttasaamelaisen yhteisön luottamusmiehet tai muut luotetut henkilöt pääsivät osallistumaan esimerkiksi Petsamon aikana 1920–1944 kunnalliseen hallintoon rajatusti¹⁴⁴ ja paliskuntien toimintaan.

Joissakin suuremmissa hankkeissa, kuten Paatsjoen kolttasaamelaisen siidan vuonokalastuspaikkojen myynnissä¹⁴⁵ sekä Suonikylän uuden talvikylän rakentamisessa¹⁴⁶, oli prosessien etenemisen kannalta oleellista, että kolttasaamelaiset osallistuivat näihin prosesseihin. Paatsjoen siidan saamelaiset saivat kaksi edustajaa kultakruunujen jakoa koskevaan toimikuntaan, ja apajapaikkojen myynti vaati kyläkokouksen ja siidan päämiesten allekirjoittamat asiakirjat.¹⁴⁷ Suonikylän luottamusmiehestä Kiurel Sverloffista tehtiin konstaapeli, joka näin ollen saavutti jonkinlaisen virallisen aseman siidan ja yhteisön laillisuudesta vastaavana henkilönä myös suomalaisten viranomaisten silmissä.

Lisäksi Kiurel Sverloff toimi muun muassa Petsamon kunnan köyhäinhuolto-
lautakunnan ja Suonikylän koulun koululautakunnan jäsenenä.¹⁴⁸ Hän toimi linkkinä suomalaisten viranomaisten ja yhteisönsä välillä tehden yhteistyötä muun muassa Petsamon kruunuvoudin kanssa. Lisäksi yhteistyötä tehtiin jo tuolloin tutkijoiden ja suomalaisten yhteiskunnallisten vaikuttajien kanssa, jotka saivat tuotua kolttasaamelaisten asioita esiin muun muassa valtakunnan lehdissä. Myöhemmin uudelleenasetuksen yhteydessä etenkin luottamusmiehet ja myös muu kolttasaamelainen yhteisö osallistuivat aktiivisesti päätöksentekoon ja uusien asuinalueiden kartoittamiseen.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Mm. Lehtola 2012.

¹⁴⁵ Tanhua 2019.

¹⁴⁶ Tanhua 2020, 37.

¹⁴⁷ Tanhua 2019, 80–83.

¹⁴⁸ Mm. Luettelo Petsamon eri lautakuntien jäsenistä ja toimihenkilöistä 1929, Db:1 Kunnalliskertomukset (1927–1931), Petsamon kunnanarkisto (kokoelma), Kansallisarkiston Oulun toimipiste. Ks. myös Lehtola 2012, 276.

¹⁴⁹ Uusien asuinpaikkojen kartoittamisesta mm. Lehtola 2012, 394–401; Tanhua 2020, 40.

Vuoden 1955 kolttalain voimaantulon myötä kyläkokous ja luottamusmies mainitaan lainsäädännössä nähdäkseni ensimmäisen kerran. Asetuksessa eräiden kolttien asuttamisesta annetun lain täytäntöönpanosta ja soveltamisesta (1955/339, 5 §) todetaan, että toimikunnan tulee paaluttaa maastoon tonttialueet ja ”- - kolttien luottamusmiehiä tai tarvittaessa kolttien kyläkokousta kuultuaan tehdä ehdotus siitä, kenelle mikin alue ja sillä olevat valtion omistamat rakennukset olisi luovutettava”.¹⁵⁰ Tätä voidaan pitää osoituksena siitä, että kolttien itsemääräämisoikeus yhteisön sisäisissä asioissa tunnustettiin ja nähtiin tärkeänä, että yhteisö sai itse päättää siitä, miten ja kenelle kolttasaamelaisille korvamerkityt tontit ja asunnot jaettiin.

Uudelleenasettamisen ja kolttalain voimaantulon aikaan Suonikylän siidan luottamusmiehenä toimi Jaakko Sverloff. Hän toimi luottamusmiehenä vuodesta 1942 aina vuoteen 1968 saakka. Toimiessaan luottamusmiehenä häntä ohjasivat kolttasaamelaisen yhteisön tiedot ja arvot. Hän oli kuitenkin myös jo Petsamon aikana luonut suhteita niin tutkijoihin kuin viranomaisiin, ja nämä näyttävät vain vahvistuneen vuosien myötä. Olenaisimpana piirteenä Jaakko Sverloffin strategiassa luottamusmiehenä oli liittoutua ja solmia suhteet oikeiden ihmisten kanssa.¹⁵¹ Tällaisia ihmisiä olivat Sverloffin ja kolttasaamelaisten kannalta esimerkiksi uudelleenasetuksen aikana asutustoiminnan johtaja Pauli Sipilä sekä tutkija Karl Nickul. Sipilä oli virkamies, joka hoiti käytännön asioita, kun taas Nickul pystyi pitämään kolttasaamelaisten asioita esillä muun muassa mediassa ja muiden tutkijoiden keskuudessa.¹⁵²

Matti Sverloff, Jaakon veljenpoika, valittiin luottamusmieheksi 1968. Hän pyrki alusta lähtien vahvistamaan luottamusmiehen asemaa kolttasaamelaisten edustajana myös lainsäädännössä. Tämä näkyi esimerkiksi niin, että vuodesta 1972 eteenpäin luottamusmiehestä tuli valtion palkkaa nauttiva virkamies. Luottamusmiehen toiminnan ohjaamiseksi laadittiin *Luottamusmiehen ohjesääntö*. Ohjesäännössä kolttasaamelaisten luottamusmiehen kelpoisuudesta sekä velvollisuuksista määrättiin lainsäädännöllä tai asetuksilla. Luottamusmieheksi valittavan täytyi olla koltansaamen kieltä taitava henkilö ja nauttia kolttasaamelaisten luottamusta.¹⁵³ Vasta myöhemmin kelpoisuusedellytyksiin lisättiin, että henkilön

¹⁵⁰ Asetus eräiden kolttien asuttamisesta annetun lain täytäntöönpanosta ja soveltamisesta, Suomen asetuskokoelma 1955, N:o 339.

¹⁵¹ Jouste et al. 2022, 116.

¹⁵² Jouste et al. 2022, 113–115.

¹⁵³ Luottamusmiehen ohjesääntö 1972. Matti Sverloffin arkisto, Saamelaisarkisto (SA). Ks. myös Tanhua 2020, 40.

tuli olla paitsi koltansaamentaitoinen myös kolttsaamelainen¹⁵⁴. Luottamusmies oli tilivelvollinen toimistaan saamelaisasiain neuvottelukunnalle, minkä voidaan nähdä supistaneen luottamusmiehen toimivaltaa jossain määrin. Toisaalta yhteisöllä oli tämän myötä mahdollisuus tehdä kanteluita luottamusmiehen toiminnasta neuvottelukunnalle, mikäli oli tämän toimintaan tyytymätön.¹⁵⁵

Kyläkokousten ja luottamusmiesten toiminnan sisällyttäminen osaksi valta-yhteiskuntien lainsäädäntöä on merkinnyt kolttsaamelaisille toimijoille sitä, että ne ovat menettäneet suvereeniuuttaan jossain määrin. Kyläkokousten ja luottamusmiesten päätökset ja toiminta on asetettu yhteisön ulkopuolisten toimijoiden, pääasiassa erilaisten virkamiesten, seurannan alaiseksi. Myös yhteisön päätösvaltaa suhteessa kolttsaamelaisiin on rajattu niin, että se koskee virallisesti vain laissa määriteltäviä koltta-aluetta.¹⁵⁶ Toisaalta luottamusmiesten, kyläkokousten ja kolttsaamelaisen yhteisön kytkeytyminen osaksi valta-yhteiskuntia jo hyvin varhaisessa vaiheessa on myös osoittautunut käyttökelpoiseksi strategiaksi yhteisön oikeuksien säilyttämisen, tunnustamisen ja toimintamahdollisuuksien jatkuvuuden kannalta.

Yhteydet venäläisiin viranomaisiin ovat olleet olemassa jo 1500-luvulta lähtien, eikä mitään puhtaasti kolttsaamelaista kyläkokousta ole ollutkaan ainakaan viimeiseen 500 vuoteen. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivätkö kyläkokous ja luottamusmiestoiminta olisi pohjautuneet saamelaisille, tässä tapauksessa kolttsaamelaisille, arvoille ja tarpeille. Yhteisö on käyttänyt erilaisia strategioita luoviessaan eri toimijoiden ja aikakausien vaatimusten välillä. Yhteisön selviytymisen ja toimeentulon kannalta on ollut järkevää tehdä yhteistyötä viranomaisten kanssa, ja esimerkiksi määräysvallan menettämisen tietyissä asioissa on ehkä nähty olevan epäoleellinen seikka suurempien tavoitteiden kannalta. Säilyneiden gramotojen valossa on myös ilmeistä, että gramotojen synnyn taustalla on ollut vuoro-vaikutteinen suhde kolttsaamelaisen yhteisöjen ja vallanpitäjien eli viranomaisten välillä. Gramotojen joukossa on yhteisön jäsenten tuottamia asiakirjoja, ja toisaalta taas viranomaisten ja hallitsijan edustajien gramotoissa viitataan kolttsaamelaisen itsensä tuottamiin teksteihin ja todistuksiin.

¹⁵⁴ Päiväämätön Luottamusmiehen ohjesääntö, Matti Sverloffin arkisto, Saamelaisarkisto (SA).

¹⁵⁵ Luottamusmiehen ohjesääntö 1972, Matti Sverloffin arkisto.

¹⁵⁶ Kolttalaki 1995/253, 2 §.

2 Eettiset lähtökohdat sekä tutkimusmenetelmät

Saamentutkimusta ohjaavat eettiset säännöt ja tutkijan positio

Vierailin kolttala-alueeseen kuuluvalla Sevettijärvellä¹⁵⁷ ensimmäisen kerran tehdessäni pro gradu -työtäni talvella 2014. Sittenmin olen käynyt niin Sevettijärvellä kuin Nellimissä¹⁵⁸ useita kertoja erilaisissa tapahtumissa kertomassa tutkimuksistani, josta on muotoutunut käsillä oleva väitöskirjani. Yksi mieleenpainuvimmista ja tärkeimmistä matkoista Suomen ja Norjan kolttala-alueille sijoittui maaliskuuhun 2018, jolloin pääsin Suomen Akatemian Kolttasaamelainen muistitietopankki-projektin mukana vierailemaan Norjan Neidenissä sekä Varangebottenissa.¹⁵⁹ Tämän matkan aikana pääsin käsiksi sellaisiin arkistoihinkertoihin, joihin en ollut aiemmin törmännyt. Ne käsittelevät Paatsjoen siidan kalastusalueiden myyntiä Norjalle. Löytö avasi kokonaan uudenlaisen suunnan työssäni. Lisäksi vierailu Norjan Pasvikdalenissa toi itselleni uudella tavalla esille alueen väestöön kohdistuneet norjalaistamistoimet sekä luonnon valjastamisen energiateollisuuden käyttöön.

Aloitin opintoni Oulussa historiatieteiden laitoksella 2009. Jo kandidaattitutkinnossani perehdyin pohjoisimman Suomen historiaan. Tutustuin tuolloin kolmen suomalaisnaisen työhön Sápmissa¹⁶⁰ eri vuosikymmeninä elämäkertojen ja muistelmakirjojen kautta¹⁶¹. Kandidaattitutkinnon jälkeen vaihdoin pääaineekseni

¹⁵⁷ Sevettijärven kylä, Če'vetjäu'rr, sijaitsee Inarin kunnassa, noin 120 km Inarin kirkonkylästä pohjoiseen. Alueelle asutettiin 1940-luvun lopulla pääasiassa Suonikylän kolttasaamelaisia.

¹⁵⁸ Nellimin kylä on noin 40 km:n päässä Ivalosta, lähellä Venäjän rajaa. Alueelle asutettiin pääosin Petsamon kolttasaamelaisen siidan asukkaita sotien jälkeen. Alueella asui vanhastaan inarinsaamelaisia ja joitakin suomalaisia.

¹⁵⁹ Mukana olivat projektin johtaja Marko Jouste, yliopistolehtori Eino Koponen sekä projektitutkijat Miika Lehtinen ja Markus Juutinen. Mukana olivat minun, väitöskirjatutkija Sonja Tanhuan, lisäksi myös projektin tutkimusassistentteina toimivat Anna Lumikivi ja Hanna-Maaria Kiprianoff. Puhuin omasta työstäni Skolt Saami village meeting – Maintaining tradition, adapting to change -tilaisuudessa 13.3.2018 (Ä'vv – Kolttasaamelainen museo, Neiden, Norja) sekä 15.3.2018 Kolttasaamelainen kyläkokousjärjestelmä – perinteiden säilyttäminen muutosten keskellä -tilaisuudessa (Sajos, Inari).

¹⁶⁰ Sápmi eli Saamenmaa on Fennoskandian pohjoisin osa, jota saamelaiset ovat perinteisesti asuttaneet. Sápmi voi myös viitata saamelaisten kotiseutualueeseen, joka Suomessa käsittää Enontekiön, Utsjoen ja Inarin kunnat sekä Sodankylän pohjoisosassa sijaitsevan Lapin paliskunnan alueen. Ks. esim. Ydintehtävä. Samediggi-verkkosivu.

¹⁶¹ Aineistona toimivat Suonikylässä 1920-luvun lopulla opettajana toimineen Hilja Vartiaisen muistelmat Kouluneitinä kolttain parissa, Saimi Lindrothin teos Terveysisarena tunturipitäjässä, joka sijoittuu Utsjoen kuntaan sotia edeltävään aikaan 1930-luvulle, ja Laura Lehtolan elämästä kertova Viimeinen katekeetta – opettajana Inarin erämaissa. Kyseessä on elämäkertateos Lapin viimeiseksi

saamelaisen kulttuurin, josta olin jo suorittanut sivuaineopintoja. Pro gradu -työni *Kurjat koltat, siirtomaaherrojen uhrit? Kolttasaamelainen yhteisö lehdistön kuvaamana vuosina 1964–1972* käsitteli kolttasaamelaisten kuvaamista suomalaisessa lehdistössä vuosina 1964–1972. Väitöskirjani idea syntyi pro gradua tehdessäni, jolloin olin selvittellyt kyläkokousten toimintaa ja kyläkokousten pöytäkirja-aineistojen sijaintia. Siinä vaiheessa opintoja tehtävä osoittautui kuitenkin monesta syystä haastavaksi ja päädyin tekemään työni lehdistöaineistojen pohjalta.

Aloittaessani väitöskirjani syksyllä 2015 keskustelua saamelaisten oikeudesta päättää itseään koskevasta tutkimuksesta oli käyty jo pidemmän aikaa. Suomessa ei kuitenkaan ollut mitään selkeää ohjeistusta siitä, mitä tämä käytännössä tarkoittaa. Keneltä lupaa tutkimuksen tekemiseen tai aineiston käyttöön tulisi pyytää, ja millaisessa tutkimuksessa sellainen olisi välttämätön? Itse lähestyin kyläkokousta ja luottamusmiestä sähköpostitse marraskuussa 2015 ja kerroin alussa olevasta tutkimuksestani ja tätä kautta informoin heitä. Suostumuksista tai luvista ei tuolloin ollut puhetta. Osittain tähän vaikutti varmasti luvitusmenetelmien kehittymättömyys tähän päivään verrattuna sekä oma tietämättömyyteni aiheen parissa käydystä laajemmasta keskustelusta ja vaikeuksista vielä tuolloin hahmottaa suunnitteilla olevan työn kytköksiä laajemmin alkuperäiskansatutkimukseen.

Asemoin itseni ennen kaikkea suomalaiseksi historian tutkijaksi, joka tekee tutkimusta alkuperäiskansan, kolttasaamelaisten, yhteisöjen historiasta. Tältä pohjalta olen alun perin rakentanut tutkijan identiteettiäni sekä tutkimukseni lähtökohtia. En pidä tutkimustani alkuperäiskansatutkimuksena siinä mielessä, että pyrkisin esimerkiksi tekemään tutkimusta erityisillä alkuperäiskansameteodeilla¹⁶², vaan hyödynnän pääasiassa historian ja kulttuurintutkimuksen monimenetelmäisiä tapoja. Alkuperäiskansa-aspekti on kuitenkin huomioitu tutkimuskysymysten asettelussa, työni päämäärissä ja esimerkiksi siinä, miten viestin työn etenemisestä.

Myös tutkijapositioni kehittyminen ja muuttuminen väitöskirjaprosessin aikana on ollut vaikuttamassa siihen, millaisena koen oman roolini tutkijana ja millaisia tehtäviä olen tullut asettaneeksi työlleni. Tutkimukseni kehyksinä voidaankin pitää historian tutkimusta, joka pyrkii dekolonisoimaan¹⁶³ historiaa ja sen

jääneen katekeetan eli kiertokoulun opettajan elämästä. Laura aloitti uransa Inarin kunnassa 1910-luvun ja 1920-luvun vaihteessa ja toimi katekeettana aina 1950-luvun puoliväliin saakka.

¹⁶² En esimerkiksi pyri työssäni tulkitsemaan aineistoja kolttasaamelaisen tietojärjestelmien kautta tai pyri selittämään yhteisön tai yksilöiden toiminnantapoja kolttasaamelaisuuden kautta. Ks. alkuperäiskansatutkimuksen metodeista ja filosofiasta Kuokkanen 2009.

¹⁶³ Esimerkiksi Kuokkanen toteaa, että dekolonisaatio viittaa prosessiin, joka pyrkii tuomaan näkyviin ja purkamaan kolonialistisia hallinnon muotoja, rakenteita, käytäntöjä ja diskursseja. Kuokkanen 2009, 35. Ks. myös esim. tutkimusmetodien alkuperäiskansaistamisesta Tuhiwai-Smith 1999.

tutkimusta.¹⁶⁴ Haluan tehdä kolttasaamelaiset näkyviksi ja osaaviksi toimijoiksi omassa historiassaan.

Vaikka tämän työn lähtökohdat olivat vuonna 2015 omissa tiedonhalun intresseissäni, olen pyrkinyt koko väitöskirjaprosessin ajan olemaan aktiivisesti vuorovaikutuksessa kolttasaamelaisen yhteisön kanssa erilaisten seminaarien muodossa¹⁶⁵ sekä osallistunut tarvittaessa keskusteluun sosiaalisessa mediassa, auttanut yksittäisiä henkilöitä arkistoaineistojen kanssa muun muassa sukututkimuksen merkeissä ja ollut mukana erilaisissa projekteissa.¹⁶⁶ Koen myös, että Giellagas-instituutissa pitämäni luennot¹⁶⁷ ovat lisänneet opiskelijoiden tietoa kolttasaamelaisten historiasta ja yhteisöstä. Julkaisujen kieleksi olen valinnut suomen. Itselleni se on luonnollisin tapa ilmaista itseäni. Ajattelin myös, että se palvelisi kolttasaamelaista yhteisöä paremmin kuin englanniksi julkaiseminen.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Historian dekolonisoiminen ei ole uusi ilmiö, mutta esimerkiksi Suomen kontekstissa siitä on kirjoitettu vähän ja harvat suomalaiset historiantutkijat ovat tähän mennessä asemoineet omaa tutkimustaan dekolonialistiseen tutkimukseen. Keskustelu Suomen historian ja Suomen dekolonisaatiosta on saanut tulta alleen vasta viime vuosina. Alkuperäiskansatutkimuksen professori Rauna Kuokkanen julkaisi 2017 kirjoituksen, jossa Suomen kolonialistinen historia nostettiin esille ja jossa hän toivoi, että voisi antaa 100-vuotista itsenäisyyttä juhlivalle Suomelle lahjaksi dekolonisaatio-ohjelman. Hän kirjoittaa, että ennen kuin Suomi voisi aloittaa dekolonisaatioprosessin, olisi ensin tunnustettava ja tunnustettava kolonisaatio historiassa ja edelleen käynnissä olevana prosessina. Kuokkanen 2017.

Sittemmin saamelaisten kokemus syrjintä ja assimilaatio ovat nousseet esille mm. Jaana Kannisen ja Kukka Rannan Vastatuuleen: saamen kansan pakkosuomalaistamisesta -teoksessa (2019). Käsitteen ja käytänteiden nostaminen laajaan julkiseen keskusteluun on meillä ja maailmalla vasta viime vuosien ilmiö. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa keskustelu käynnistyi toden teolla vasta 2018 Royal Historical Society (RHS) -raportin jälkeen, jossa kävi ilmi, että maan historiatieteiden laitosten henkilökuntaan kuuluu hyvin vähän esimerkiksi vähemmistöjen edustajia. Tämä on synnyttänyt sittemmin laajemman keskustelun siitä, miten historiaa voidaan dekolonisoida. Ks. Behm et al. 2020.

¹⁶⁵ Muun muassa esitelmä Kolttakino-tilaisuudessa Sevettijärvellä maaliskuussa 2016, esitelmä Koltta-saamelainen kulttuuri, historia ja kieli -seminaarissa Kolttien Perinnetalolla Sevettijärvellä 17.6.2017, esitelmä (Paatsjoen kolttien kultakruunut) Nellimin kerhotalolla 22.9.2018, esitelmä (Evakko aika ja asuttamisen suunnittelu arkistotutkimuksen valossa) Vâčč pihhtsid kââčč -seminaarissa Sevettijärven koululla 11.12.2019 ja esitelmä (Evakko aika ja asuttamisen suunnittelu arkistotutkimuksen valossa) Vâčč pihhtsid kââčč -seminaarissa Nellimin kerhotalolla 12.12.2019.

¹⁶⁶ Olin mukana Saamelaismuseo Siidan ja Metsähallituksen KOKO-hankkeessa, joka päättyi vuonna 2019. Hankkeen aikana tutkittiin mm. kolttasaamelaisten väliaikaisia asuinpaikkoja Inarin kunnassa sotien jälkeen ja kerättiin niistä lisää tietoa. Hankkeen aikana tuotettiin yhteistyössä YLE Sâpmin toimituksen kanssa juttusarja, jossa kuultiin evakon kokeneiden kokemuksia ja muistoja ja johon itsekin osallistuin, ks. <https://areena.yle.fi/audio/1-50017920>.

¹⁶⁷ Olen opettanut mm. Saamelaisten esihistoria ja historia -kurssilla vuosina 2018, 2020 ja 2021 sekä Saamelainen nyky-yhteiskunta ja oikeudet -kurssilla 2016, 2017, 2018, 2020 ja 2021.

¹⁶⁸ Länsman 2008, 93.

Saamelaisaiheiden tutkijoilta kysellään toistuvasti, mikä on tutkijan suhde tutkittuun aiheeseen tai yhteisöön.¹⁶⁹ Tätä yhteyttä ja suhdetta olen joutunut myös itse usein avaamaan ja pohtimaan. Olen saanut tehdä väitöskirjaani Giellagas-instituutissa Oulun yliopistossa. Se on ainoa paikka maailmassa, jossa voi valmistua tohtoriksi saamelaisesta kulttuurista. Laitoksella on Suomessa kansallinen vastuu korkeimmasta saamen kielten ja kulttuurin opetuksesta.¹⁷⁰ Instituutti on paikka, jossa tehdään akateemista saamentutkimusta. Tämän myötä ja kautta olen päässyt osaksi saamelaista akateemista maailmaa. Se on yksi saamelaisen yhteisön osa, johon lukeudun kuuluvani. Perheen ja ystävien sekä yhdistystoiminnan¹⁷¹ myötä minulla on siteet moniin saamelaisiin yksilöihin ja yhteisöihin niin kaupungissa kuin Sápmin eri puolilla.¹⁷² Moninaiset siteet määrittävät eri tavoin minua ja rooliani osana saamelaisia yhteisöjä. Työni olisi varmasti erilainen ilman näitä arkisiakin kohtaamisia ja kokemuksia saamelaisten kollegoiden, ystävien ja tuttavien kanssa.

Tutkijan positioni, jota olen pyrkinyt yllä avaamaan, on varmasti vaikuttanut sekä tietoisesti että tiedostamatta tutkimuksen eri vaiheissa tekemiini päätöksiin. Se on ohjannut sekä tutkimuseettisiä että aineisto- ja menetelmäratkaisujani, joita ei ole aina helppo avata edes itselleni. Kuulumisten ja monien roolien kautta koen velvollisuutenani kolttasaamelaista yhteisöä ja yksilöitä kohtaan tehdä sellaista tutkimusta, joka tuottaa yhteisöä hyödyttävää tietoa tai ei ainakaan lisää ennakkoluuloja tai vahvasta stereotypioita.

Olen työssäni ottanut huomioon Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) ohjeistukset ja periaatteet, jotka koskevat humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisten alojen tutkimusta.¹⁷³ Ohjeet ja periaatteet liikkuvat hyvin yleisellä tasolla, joskin historiallisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tärkeäksi tehtäväksi määritellään tiedon tuottaminen yhteiskunnallisten instituutioiden ja yhteiskunnallisen vallankäytön epäkohdista. Ohjeissa otetaan myös kantaa tutkimuksen mahdollisiin haittoihin ja negatiivisiin vaikutuksiin sekä näiden ennakointiin. Tutkimuksen mahdolliset haitat voivat koskea niin aineiston keruuvaihetta,

¹⁶⁹ Muun muassa Nika Potinkara kirjoittaa omassa väitöskirjassaan (2015) suomalaiselle tutkijalle esite-tyistä kysymyksistä. Saamelainen duodji-tutkija Sigga-Marja Magga (2018) taas on kirjoittanut omasta positioistaan saamelaisena saamelaisaiheiden tutkijana.

¹⁷⁰ Giellagas-instituutin verkkosivut.

¹⁷¹ Olen toiminut Oulu Sámit rs:n eli Oulun saamelaisyhdistyksen hallituksessa luottamustehtävissä maaliskuusta 2017 lähtien, 4/2018–3/2019 myös yhdistyksen puheenjohtajana.

¹⁷² Olen työskennellyt Enontekiöllä Karesuvannossa (2011), Inarissa Saariselällä (12/2011) ja Utsjoella (2012 ja 2014) sekä suorittanut opintoja Trømsan yliopistossa.

¹⁷³ TENK 2009.

aineiston säilyttämistä kuin tutkimusjulkaisuista johtuvia seurauksia.¹⁷⁴ TENKin ohjeiden lisäksi muun muassa arkistolaki 1994/831¹⁷⁵ sekä erilaisten arkistoaineistojen käyttöä koskevat ohjeet sekä lainsäädäntö¹⁷⁶ ovat vaikuttaneet käytettävissäni olevaan aineistoon sekä siihen, millaisilla välineillä tietoa voi tallentaa.

Alkuperäiskansatutkimuksen ja saamentutkimuksen muovautuessa yhä enemmän yhteisöjen itsensä näköiseksi on tullut koko ajan selvemmäksi, että näille kentille tarvitaan omat eettiset ohjeensa. Pelkät yleiset esimerkiksi humanistisia tieteitä koskevat ohjeet eivät huomioi saamentutkimuksen ja saamelaisia koskevan tutkimuksen kaikkia ulottuvuuksia.¹⁷⁷ Esimerkiksi yksilön itsemääräämisoikeuden lisäksi on tunnistettava ja tunnustettava yhteisön itsemääräämisoikeus. Lisäksi tiedon tuottaminen ja tiedon jakaminen ovat yhteisöllisesti jaettuja ilmiöitä, ja tästä syystä yhteisö on huomioitava tutkimuksen yhtenä osapuolena.¹⁷⁸ Näihin tarpeisiin vastaamaan Lapin yliopiston tutkijoiden johdolla on keväällä 2018 aloitettu saamentutkimuksen eettisten ohjeiden laatiminen, jonka avulla pyritään kunnioittamaan ja toteuttamaan saamelaiden itsemääräämisoikeutta moninaisesti.¹⁷⁹

Saamentutkimuksen eettisten ohjesääntöjen puute on pitkään ollut tosiasia kaikissa Pohjoismaissa. Esimerkiksi Ruotsissa iso osa humanistisen alan tutkijoista ei vielä vuonna 2012 sisällyttänyt saamelaisia koskeviin rahoitushakemuksiinsa minkäänlaista eettistä pohdintaa, saati saamelaiden alkuperäiskansa-aseman huomioivaa eettistä tarkastelua.¹⁸⁰ Eettisten ohjesääntöjen puuttuessa tutkijoita on pyritty ohjeistamaan ja heitä on kehoitettu pohtimaan tutkimuksen tavoitteita ja etiikkaa muilla tavoin. Esimerkiksi Suomen saamelaiskäräjät otti käyttöönsä saamelaiden kulttuuriperintöä ja perinteisen tiedon hyödyntämistä koskevat menettelyohjeet vuonna 2017.¹⁸¹ Ohjeet perustuvat FPIC-periaatteelle (vapaa, tietoon

¹⁷⁴ TENK 2009, 27.

¹⁷⁵ Arkistolaki 1994/831.

¹⁷⁶ Muun muassa Tietosuoja laki 2018/1050.

¹⁷⁷ Ks. esimerkiksi Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet -työryhmän verkkosivut. Lapin yliopisto. Tutkimuseettisten ohjeiden suunnittelutyöryhmän jäsen Sigga-Marja Magga esitteli työryhmän tavoitteita Giellagas-instituutin työntekijöille sekä tohtorikoulutettaville 2019.

¹⁷⁸ Ks. esim. Kovach 2009; Kuokkanen 2009.

¹⁷⁹ Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet -työryhmän verkkosivut. Kts. Seipiharju 2022.

¹⁸⁰ Ruotsissakaan ei ollut erillisiä saamentutkimuksen eettisiä ohjeita. Anna-Lill Drugge analysoi vuodelta 2012 yhteensä 56 erityisesti saamentutkimukseen liittyvää apurahahakemusta ja niiden eettisen pohdinnan osiot. Ainoastaan neljässä hakemuksessa viitataan alkuperäiskansatutkimuksen eettisiin ohjeistuksiin. Drugge 2016.

¹⁸¹ Ks. Samediggi- verkkosivu. Saamelaiskäräjät on päättänyt ottaa käyttöön saamelaiden kulttuuriperinnön ja perinteisen tiedon hyödyntämistä koskevat menettelyohjeet.

perustuva ennakkosuostumus) sekä *Akwé: Kon -ohjeisiin*¹⁸². Menettelyohjeissa todetaan, että tutkimushankkeen tai toimenpiteen toteuttaminen edellyttää sekä saamelaiskäräjien että sen saamelaisyhteisön, jonka kulttuuriperintöä tai perinteistä tietoa tutkitaan tai johon tutkimushankkeella tai toimenpiteellä voi olla vaikutusta, antamaa vapaata, tietoon perustuvaa ennakkosuostumusta. Kolttasaamelaisten kulttuuriperintöön tai perinteiseen tietoon liittyvän tutkimushankkeen tai toimenpiteen toteuttaminen edellyttää kolttien kyläkokouksen antamaa vapaata, tietoon perustuvaa ennakkosuostumusta. Yhteisöjen ennakkosuostumusta on pyydyttävä kirjallisesti ja ennakkosuostumus on annettava kirjallisesti.¹⁸³

Kuten edellä totean, työni ei ole käynyt läpi FPIC-periaatteelle pohjautuvaa prosessia. Syyt puutteelle olen esittänyt edellä. En ajattele, että historian tutkimus olisi vapaa niistä vaateista, joita FPIC-menettely esimerkiksi asettaa tutkijoille ja tutkimukselle. Työni on kuitenkin ensisijaisesti historian tutkimusta, jonka primäärinen lähdeaineisto koostuu pitkälti viranomaisten toiminnan seurauksena syntyneistä viranomaismateriaaleista eikä esimerkiksi kolttasaamelaisten suullisesta perinteestä. Tällöin työn suhde kulttuuriperintöön ja perinteiseen tietoon olisi aivan toisenlainen eikä esimerkiksi FPIC-menettelyn sivuuttamiselle olisi minäkäänlaisia perusteita.

Saamentutkimuksen lisäksi työni on siis myös historian tutkimusta. Tästä syystä olen seurannut historiatieteissä käytyä keskustelua historian tutkimuksen etiikasta. Historiantutkimuksella alana ei ole erillisiä muodollisia tai yhdessä sovittuja eettisiä ohjeita. Tutkimuksen suuntautuminen lähemmäs nykyaikaa sekä yksityisten ihmisten elämään ja kokemuksiin on synnyttänyt yhä suuremman tarpeen ja halun pohtia myös historian tutkimuksen eettisiä kysymyksiä.¹⁸⁴ Satu Lindmanin, Anu Koskivirran ja Jari Eilolan toimittama *Historiantutkimuksen etiikka* -teos (2017) on tarjonnut myös itselleni työkaluja eettisten kysymysten pohdintaan historian tutkimuksen näkökulmasta. Esimerkiksi Panu Pulman

¹⁸² Akwé: Kon -ohjeet ovat osa Suomen 1994 ratifioimaa biodiversiteettisopimusta. Akwé: Kon -ohjeiden tarkoituksena on turvata luonnon monimuotoisuuden, alkuperäiskansojen luontosuhteen sekä perinteisen tiedon säilyminen sekä turvata alkuperäiskansojen täysipainoinen osallistuminen erilaisten hankkeiden ja suunnitelmien kaikkiin vaiheisiin. Metsähallituksen sähköinen julkaisu 2020.

¹⁸³ Menettely saamelaisten vapaan, tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen tiedustelemiseksi saamelaisten kulttuuriperintöä ja perinteistä tietoa koskevissa tutkimushankkeissa sekä muissa toimenpiteissä, joilla on tai voi olla vaikutusta saamelaisten kulttuuriperintöön ja perinteiseen tietoon -teksti samediggi-verkkosivustolla.

¹⁸⁴ Jorma Kalela on jo aiemmin pohtinut historian tutkimuksen etiikkaa ja muun muassa tutkijan velvollisuuksia tutkittaviaan kohtaan. Kuitenkin vasta viime vuosina aihe on herättänyt laajempaa keskustelua tutkijoiden parissa.

pohdinta ja kipuilu etnisen vähemmistön historian tutkimisesta¹⁸⁵ kuulosti monella tapaa tutulta. Pulma muun muassa pohtii vähemmistöjen historian tutkimisen poliittisuutta ja eettisyyttä. Niin ikään Kirsi Vainio-Korhosen sekä Pirita Frigrenin pohdinnat tutkittavien henkilötiedoista ja niiden julkaisusta ja mahdollisesta lisäarvosta työlle¹⁸⁶ ovat itselleni tuttuja tutkimusongelmia, joskin hieman eri syistä. Näistä lähtökohdista olen koonnut työni aineistot, teoreettiset lähtökohdat ja käsitteet sekä valinnut käyttämäni tutkimusmenetelmät, joihin syvennyn seuraavissa alaluvuissa.

2.1 Tutkimusaineisto

Väitöstutkimukseni pääasiallisina lähteinä olen käyttänyt kolmenlaista kirjallista aineistoa. Lähdeaineistojani ovat olleet arkistoissa säilytettävät erityyppiset asiakirja-aineistot, kuten viranomaisten dokumentit, kirjeenvaihto sekä kokousten pöytäkirjat. Toisen lähdetyyppin muodostavat erilaiset lehti- ja lehdistöaineistot. Kolmantena materiaalina ovat olleet aikalaistutkimukset eli ne kolttasaamelaisen elämästä ja oloista tehdyt tutkimukset ja kuvaukset, jotka ovat syntyneet väitöskirjani aikarajauksen (1920–1979) puitteissa.

Eri arkistoissa säilytettävien aineistojen muodostajina ovat olleet suomalaiset viranomaiset sekä kolttasaamelainen yhteisö. Olen pyrkinyt käyttämään työssäni mahdollisimman pitkälle alkuperäisiä asiakirja-aineistoja tai niiden aikalaiskopioita, joita esimerkiksi viranomaiset ovat lähettäneet toisilleen. Arkistoaineistot voidaan jakaa karkeasti kahteen ryhmään: 1) suomalaisten viranomaisten laatimien asiakirjojen muodostamiin aineistoihin ja 2) kolttasaamelaisen laatimiin aineistoihin.

Valtaväestöön kuuluneiden viranomaisten usein hallinnollisia tarpeita varten luomat aineistot vaativat syvälle porautuvaa luentaa, jossa aineiston syntyyn vaikuttaneet seikat pidetään koko ajan mielessä. Asiakirjojen rakenne ja muoto ovat määrätyn laisia ja vakiintuneita, eivätkä ne esimerkiksi ulkonäöltään paljasta sitä, käsitteleekö niiden sisältö kolttasaamelaisia. Aineiston rikkautena ovat erilaiset pöytäkirjat ja kirjeenvaihto, joiden sisältö voi kuvata hyvin tarkasti tutkittavaa ilmiötä ja joissa sanavalinnoilla ja sanastolla voidaan kertoa paljon sellaista, mitä pelkkä struktuuri ei paljasta.

¹⁸⁵ Pulma 2017.

¹⁸⁶ Vainio-Korhonen 2017; Frigren 2017.

Tähän aineistoon lukeutuvat esimerkiksi Suomen ja Norjan viranomaisten välinen noottien vaihto sekä sopimukset 1920-luvun rajankäynnissä ja Paatsjoen kolttasaamelaisten kalastusoikeuksien myynnissä. Sama koskee muun muassa viranomaisten selvityksiä kolttasaamelaisten evakkojen tilanteesta talvella 1945 ja uudelleenasetuksen yhteydessä. Suomalaisen viranomaisten ja erilaisten valtiovoimien edustajien tuottama aineisto muodostaa valtaosan sotia edeltävästä aineistosta. Toisen asiakirjalajin tutkimuksessa muodostavat kolttasaamelaisten itsensä tuottamat asiakirjat, kirjeet sekä pöytäkirjat. Nämä noudattelevat muodoltaan ja ulkoasultaan hyvin usein suomalaista viranomaismallia, eikä niistä useimmiten voi päältä päin todentaa, että ne ovat kolttasaamelaisten tuottamaa asiakirja-aineistoa. Aineisto on käytännössä kokonaan suomenkielistä.

Jotta aineistosta saatiin esille kolttasaamelainen ääni tai näkökulma, oli tarpeen kyetä erottamaan ja määrittelemään, mikä osa aineistosta oli kolttasaamelaista ja erityisesti heidän tuottamaansa. Aineisto voidaan määritellä kolttasaamelaisten tuottamaksi muun muassa aineiston otsikoinnin tai aiheen perusteella. Muun muassa otsikot ”kyläkokouksen pöytäkirja”, ”Suonikylän/Kolttakönkään koltat” viittaavat kolttasaamelaiseen sisältöön. Asiakirjan sisällön ja esimerkiksi pöytäkirjojen allekirjoitusten tai kokousten osallistujalistojen perusteella voidaan melko suurella varmuudella päätellä aineisto kolttasaamelaiseksi. Näiden aineistojen ansio on se, että niissä käsitellään kolttasaamelaisia asioita kolttasaamelaisten näkökulmasta ja kolttasaamelaisesta lähtökohdasta.

Väitöskirjatyön vanhimmat kolttasaamelaisten muodostamat aineistot koostuvat 1920-luvun alkupuolella pidettyjen kyläkokousten pöytäkirjoista. Tärkeitä arkistonmuodostajia tutkimukseni kannalta ovat olleet erilaiset alueelliset¹⁸⁷, elinkeinolliset¹⁸⁸ ja virkamiestahojen¹⁸⁹ muodostamat arkistot sekä kolttasaamelaisten entisen luottamusmiehen Matti Sverloffin arkisto. Tämän kolttasaamelaisten itsensä tuottaman asiakirja-aineiston määrä kasvaa huomattavasti 1945 lähtien, ja 1960-luvulle tultaessa se muodostaa pääosan aineistosta.

Oman lähdekokonaisuutensa muodostaa sanomalehtiaineisto, pääasiallisena lähteenä Lapin Kansa. Lapin Kansa on alueellinen sanomalehti, joka on ilmestynyt vuodesta 1928 lähtien. Olen koonnut mikrofilmeiltä ja Oulun yliopiston Giellagas-instituutin Saamelaisessa kulttuuriarkistossa säilytettävistä lehtileikkeistä noin 320

¹⁸⁷ Lapin ja Peräpohjolan asutustoiminnan johtajan arkisto, Lapin lääninhallituksen yleisasiain arkisto.

¹⁸⁸ Paliskuntain yhdistyksen arkisto.

¹⁸⁹ Kalajoen henkikirjojen hakemistot, Petsamon kihlakunnan kruununvoudin arkisto.

artikkeliä sisältävän kokoelman vuosilta 1964–1979. Lehtileikkeiden pääasiallisena sisältönä ovat kolttasaamelaisia sekä heidän elinolojaan tai heitä muutoin koskettaneet artikkelit ja uutiset. Kokoelmassa on varmasti joitakin puutteita, mutta pääosiltaan se kuvaa hyvin sanomalehtien kolttasaamelaisaineistoa ja sisältöä kyseisenä ajanjaksona.

Kolmannen aineiston muodostavat niin sanottu aikalaistutkimus sekä erilaiset raportit ja selvitykset, joita kolttasaamelaisten oloista ja elämästä on tehty. Aikalaistutkimuksella viitataan niihin pääosin antropologisiin tutkimuksiin, joita kolttasaamelaisista ja heidän yhteisöistään on tehty noin vuosien 1920 ja 1979 välisenä aikana.¹⁹⁰

Aineistojen valinnan taustalla on ollut pyrkimys saada mahdollisimman kattava kuva kolttasaamelaisten kyläkokousjärjestelmästä, sen historiasta ja toimintatavoista kirjallisiin lähteisiin nojautuen. Työn aikarajauksen vuoksi haastatteluaineistojen käyttäminen ei tuntunut alkuun mielekkäältä, ja jossain vaiheessa haastatteluaineiston kerääminen ja lisääminen osaksi analysoitavaa aineistoa olisi kasvattanut aineiston määrän ja tekstimassan tässä tutkimuksessa liian suureksi. Väitösartikkelieni lähteiden käyttöä ovat ohjanneet ajalliset rajaukset, mikä on näkynyt siinä, millaista ja kenen tuottamaa aineistoa on ollut käytettävissä.

Artikkelit ovat myös rakenteeltaan ja tyypiltään erilaisia, mikä on vaikuttanut niissä käytettyjen aineistojen painotuksiin. Artikkelit I rakentaa pohjaa kyläkokousjärjestelmän pitkän historian ymmärtämiselle ja se pohjautuu monelta osin aiempaan tutkimuskirjallisuuteen sekä aikalaistutkimukseen. Arkistoaineistossa painottuvat suomalaisten viranomaisten tuottamat asiakirjat. Artikkelit II on tapaus-tutkimus, jonka lähdeaineistoina toimivat viranomaisten ja kolttasaamelaisten itsensä tuottamat asiakirja-aineistot. Sotia edeltävällä ajalla painotus on valtaväestön edustajien tuottamassa aineistossa. Kolttasaamelaiset saavat kuitenkin oman äänensä kuuluville jo 1920-luvulla erilaisten viranomaistoimintaa vastustavien kannanottojen kautta, ja myöhemmin 1940- ja 1950-luvulla he ryhtyvät itse kirjeenvaihtoon viranomaisten kanssa. Artikkelit III on yhteisartikkeli, jossa oma osuuteni painottuu 1950- ja 1960-luvuille kolttasaamelaisen Jaakko Sverloffin ja suomalaisen viranomaisen, asutustoimenjohtaja Pauli Sipilän, välillä tapahtuneeseen kirjeenvaihtoon. Toisaalta aineisto kuvaa uudelleenasettamisen aikaa ja

¹⁹⁰ Tällaisia ovat muun muassa Väinö Tannerin Antropogeografiska studier inom Petsamo området: I Skoltlapparna (1926), Karl Nickulin The Skolt Lapp community: Suenjelsijd during the year 1938 (1948), T. I. Itkosen Lappalaiset vuoteen 1945 I ja II, Pertti J. Pellon Individualism in Skolt Lapp Society (1962) ja Snowmobile Revolution: Technology and Social Change in the Arctic (1973) sekä Tim Ingoldin Skolt Lapps Today (1974). Lisäksi tähän aineistoryhmään kuuluvat Saamelaiskomitean mietintö 1952, Saamelaiskomitean mietintö 1973 sekä Kolttatoimikunnan mietintö vuodelta 1973.

kolttalain asettamista, jolloin oli tarpeen kuulla kyläkokousten ja luottamusmiesten näkemyksiä kolttatilojen jakamisessa. Se taas kuvaa kolttasaamelaisen ja suomalaisen toimijan vuorovaikutusta ja kommunikointia monella tasolla. Viimeisessä, IV artikkelissa aineistoina on käytetty kolttasaamelaisten kyläkokousten ja luottamusmiehen 1960- ja 1970-luvuilla laatimaa aineistoa. Sanomalehti Lapin Kansan uutisointia ja artikkeleita on hyödynnetty erityisesti tässä väitösartikkelissa. Tuohon ajanjaksoon liittyy runsaasti kolttasaamelaisten asioita käsittelevää uutisointia, ja alueen media tiedotti aktiivisesti kyläkokouksista ja niiden päätöksistä. Tämä lisäsi huomasti kolttasaamelaisia käsittelevän sanomalehtiaineiston määrää 1960-luvun lopulta lähtien.

Aineistojen syntyyn ovat vaikuttaneet erilaiset tekijät, joten niitä kohtaan on hyvä harjoittaa erilaisia lähteidenluentatapoja.¹⁹¹ Kalela on jo pitkään puhunut siitä, että lähteiden tarkastelussa pitäisi luopua lähdekritiikin käsitteestä, sillä kritiikki eliminoi hänen mukaansa lähteiden monipuolisen tarkastelun. Se taas on ominaista ”uusille historioille”, joita hänen mukaansa ovat muiden muassa naisten ja vähemmistöjen tarinat. Kalela toteaa, ettei ole tarkoituksenmukaista ajatella lähteitä kritiikin eli arvostelun tai arvottamisen kautta, jos pyrkimyksenä on maksimoida käytettyjen lähteiden välittämä tieto. Kalelan mukaan tulisi sen sijaan puhua lähteiden lukemisesta tai erittelystä.¹⁹² Kalelan huomio on tärkeä, sillä etenkin saamentutkimus tai alkuperäiskansatutkimus yleisesti ei arvota lähteitä niiden alkuperän tai muodon (suullinen, kirjallinen) perusteella. Näitä seikkoja tärkeämpää on lähteiden sisältö ja välittämä tieto. Tutkijan kannalta on myös aina huomioitava se, onko tieto validia eli pätevää tutkittavan asian kannalta.¹⁹³

Valtaväestöön kuuluneiden viranomaisten muodostaman aineiston synnyn perustana on ollut kansallisvaltion lakien ja käytäntöjen juurruttaminen alkuperäisväestön keskuuteen sekä alueen luonnonvarojen haltuun ottaminen. Tässäkin suhteessa käyttämäni arkistoaineistot ja etenkin 1900-luvun alkuvuosikymmeniä käsittelevästä aineistoista tekemäni löydöt ja havainnot ovat harvinaisia. Viranomaisaineiston joukosta olen löytänyt jonkin verran kolttasaamelaisten itsensä kirjoittamia ja tuottamia aineistoja, joista osa on vieläpä sellaista, joka kuvaa heidän omaa toimijuuttaan, aktiivista osallistumista ja vastustamista.

¹⁹¹ Kalela 2020, 91–92.

¹⁹² Kalela 2020, 91.

¹⁹³ Kalela 2020, 92.

Etenkin väitöstutkimuksen varhaisempi aineisto 1920–1940-luvuilta on monilta osin suomalaisten viranomaisten tuottamaa. Siksi sen lukeminen ja kolttasaamelaiden toimijuuksien ja strategioiden etsiminen tästä aineistosta on vaatinut toisenlaista lukutapaa kuin uudempi, kolttasaamelaiden itsensä muodostama aineisto. Jo tutkimuksen alkuvaiheessa kävi selväksi, että syvälle yksityiskohtiin puretuva lähestymistapa käydä läpi lähteitä olisi toimiva keino saada selville, mitä valtaväestöön kuuluvien virkamiesten muodostama aineisto voi kertoa meille kolttasaamelaisista ja kolttasaamelaiden toiminnasta omien asioidensa edistämiseksi.

2.2 Menetelmät ja teoreettiset lähtökohdat

Saamelaisten historiaa tutkittaessa on tunnettava ainakin jonkin verran yhteisöä ja sen rakenteita, sillä esimerkiksi pelkkä nimitieto jossakin asiakirjassa voi avata asiaan tai keskusteluun täysin uusia tasoja. Perustan tämän väitteeni sille, että saamelaisten ja kolttasaamelaiden tapauksessa useimmiten jo nimen tietäminen kytkee tämän ihmisen osaksi laajempaa yhteisöä sekä asettaa hänet paikalleen ja rooliinsa yhteisössä. Tähän ihmiseen voidaan liittää usein muutakin, esimerkiksi muistitietoa, joka valottaa hänen rooliaan yhteisössään. Tiivis siida- ja sukuyhteisö oli ja on paikka, jossa yksilö ei toimi ainoastaan yksilönä vaan jossa hänellä on rooli osana yhteisöä.¹⁹⁴ Saamelaisuudessa suku on monen asian keskiössä, ja saamelaisella on yhteys saamelaiseen kulttuuriin ja yhteisöön suvun kautta.¹⁹⁵ Asiakirjat ja niissä esiintyvät henkilöt kertovat myös tarinaa siitä, että yhteisön oma tapa hoitaa asioita oli elävä ja vahva, vaikkei se kenties näyttäytynyt näin viranomaisille.

Usein ajatellaan, että valtiollisten toimijoiden, kuten viranomaisten, materiaaleissa tai muissa virallisissa dokumenteissa marginaaliset tai ei-eliittiin kuuluvat ryhmät ja niiden edustajat eivät näy. Sanoisin kuitenkin, että saamelaisiin ja tässä tapauksessa kolttasaamelaisiin tämä ei päde niin suoraviivaisesti. Saamelaiset ja kolttasaamelaiset eivät näy aineistossa yleensä toimijoina. Tähän ovat syynä yhteiskunnan rakenteet, joissa hallinnossa ei ollut poikkeuksia, kuten Utsjoen kunnanhallitusta, lukuun ottamatta sijaa muiden ryhmien kuin suomalaisten eli suomen- ja ruotsinkielisten edustajille. Toisaalta myös esimerkiksi naisten, lasten ja köyhien mahdollisuudet osallistua yhteiskuntaan ja yhteiskunnalliseen toimintaan olivat

¹⁹⁴ Suvun ja yhteisön merkityksestä saamelaisille ja suvun merkityksestä esimerkiksi saamelaisessa varhaiskasvatuksessa: Saamelainen varhaiskasvatussuunnitelma 2009; Äärelä 2016; Laiti 2018.

¹⁹⁵ Esim. Heidi Vuomajoen blogikirjoitus Mikä tekee saamelaisen? (23.2.2018) Ks. myös Saamelainen varhaiskasvatussuunnitelma 2009.

pitkään hyvin rajatut. Siinä mielessä kolttasaamelaisten puuttuminen viranomaisaineistoista aineiston tuottajina ei ole mitenkään poikkeavaa.

Yhteiskunnan rakenteisiin perustunut epäsuhta aineiston laatijoissa tai muodostajissa ei kuitenkaan tarkoita yhteiskunnan marginaalien totaalista poissaoloa. Heidän asioitaan käsiteltiin ja niistä keskusteltiin eri viranomaisissa ja eri viranomaisten toimesta. Aineiston laatu vain vaatii sen, että tutkija pureutuu siihen syvällisesti ja menee mikrotasolle löytääkseen ne jäljet, jotka johtavat näiden ihmisten ja ryhmien, tässä tapauksessa kolttasaamelaisten, oman äänen äärelle.

Matti Peltonen toteaa, että aiempi vanha historiantutkimus pystyi nojaamaan suoraan tutkimuskohteena olevien eliittikansalaisten itse tuottamiin dokumentteihin ja aineistoihin, kun taas uusi historia joutuu useimmiten nojaamaan epäsuoraan tietoon, jonkun toisen tutkimuskohteesta antamaan todistukseen. Hän kutsuu tällaista tutkijan käyttämää epäsuoran päättelyn tuottamaa tietoa ”toiseksi tiedoksi”. Toisen tiedon lähde ei välttämättä kerro suoraan siitä ilmiöstä, joka pohjimmitaan kiinnostaa tutkijaa, vaan tämän on pääteltävä asia epäsuorasti johonkin toiseen ilmiöön tai asiayhteyteen liittyvistä tiedoista.¹⁹⁶ Tämä kuvaa hyvin omaa varhempaa aineistoani. Esimerkiksi rajankäyntiä tai kalastuslainsäädäntöä koskevat kirjeet tai määräykset eivät suoraan esitä kolttasaamelaista toimijuutta tai ilmaise kertovansa kolttasaamelaisten oikeuksista, vaan tämä tieto täytyy lukea niistä esille.

Käydessäni läpi aineistoa analysoin sitä lähiluvun menetelmällä. Lähiluvun tärkeimpänä periaatteena pidetään usein sitä, että lukeminen tapahtuu useaan kertaan eri näkökulmista. Toiston tai paluun muodossa tapahtuva keskittyminen syventää jatkuvasti kuvaa samana pysyvään kohteeseen, jonka kertoma tarina saa uusia ulottuvuuksia joka lukukerralla. Aineiston lukemista ohjaavat tutkijan aiempi tieto, havainnot tekstistä sekä uusi tieto, joka on saatu edellisen lukukerran jälkeen.¹⁹⁷

Ensimmäistä lukukertaa voisi kuvata silmäilyksi. Tässä tapauksessa se on ollut vihjeiden etsimistä siitä, että tähän nimenomaiseen arkistoon koottu aineisto saattaisi sisältää kuvauksia kolttasaamelaisten omasta toiminnasta ja aktiivisuudesta suhteessa viranomaisiin ja omien asioiden hoitamisessa. Tähän vaiheeseen liittyy olennaisesti myös ns. hakusanojen käyttö. Tiettyjen avain- tai hakusanojen avulla tekstin joukosta oli mahdollista löytää se aineisto, jossa kolttasaamelaisten mainitaan ja heidän asioitaan käsitellään, ja parhaassa tapauksessa aineisto on heidän tuottamaansa. Näitä hakusanoja olivat muun muassa *kyläkokous*, *luottamusmies*,

¹⁹⁶ Peltonen 2005, 77.

¹⁹⁷ Ks. esim. Pöysä 2010, 331–341.

koltt tai *koltat* sekä yksittäisten siidojen nimet *Petsamo*, *Paatsjoki*, *Suonikylä*, *Moskova*, *Lapinkylä*, *Puska* sekä niiden variantit. Lisäksi hakusanoina ovat toimineet yksittäisten kolttasaamelaisten tunnettujen toimijoiden nimet sekä ennestään tutut kolttasaamelaiset sukunimet. Näiden tietojen käyttäminen aineiston läpikäymisessä on vaatinut jo aiempaa perustietoa kolttasaamelaisesta yhteisöstä ja sen toimijoista. Tällä tavalla on ollut mahdollista käydä suhteellisen nopeasti läpi valtavia tekstimassoja.

Sellaiset asiakirjat ja aineistot, joista näitä hakusanoja tai johtolankoja löytyi, siirtyivät jatkotarkasteluun. Kuvasin tai kirjoitin ylös aineiston, minkä jälkeen luin jokaisen dokumentin, tein tarvittaessa muistiinpanoja ja mahdollisesti otsikoin aineiston sekä siirsin sen osaksi laajempaa saman aihepiirin aineistoa. Vielä tässä vaiheessa olen saattanut karsia koottua aineistoa sen sisällön perusteella, jos olen havainnut, että asiakirjan sisältö ei vastaa hakuehtojen täyttymisestä huolimatta niihin kysymyksiin, joihin etsin vastausta.

2.2.1 Käsitteet

Historiantutkimukselle on tavanomaista, että teoreettisia ja metodologisia käsitteitä omaksutaan muista lähitieteistä. Tällöin käytettävää teoriaa tai käsitettä tarkastellaan ja koetellaan sen selvittämiseksi, voidaanko sillä vastata niihin kysymyksiin, joita historiantutkija on halunnut aineistoiltaan kysyä.¹⁹⁸ Koska tutkimukseni on hyvin aineistolähtöinen, olen suunnannut katseeni enemmän muutamien avainkäsitteiden kuin laajojen teoreettisten mallien avulla. Tämä vastaa muun muassa historioitsija Ville Yliaskan näkemystä siitä, että jo menneisyyden tapahtumien käsitteellistäminen on teoretisointia. Hänen mukaansa käsitteet luovat teoreettisia malleja, ja tämä koskee kaikkia tutkijan käyttämiä käsitteitä.¹⁹⁹ Käytetyillä käsitteillä olen rakentanut teoreettisen kompassin, jonka avulla pyrin suuntaamaan katsetta moninäkökulmaisen aineiston parissa. Käsitteet auttavat aineiston analyysissä ja työn sijoittamisessa osaksi moninaista saamenhistorian tutkimusta, josta tarkemmin luvussa 3. Käsitteiden seuraavassa niitä kolmea avainkäsitettä, joiden avulla olen analysoinut aineistoani ja rakentanut työni teoreettisen perustan.

¹⁹⁸ Kivimäki 2018, 94.

¹⁹⁹ Yliaska 2018, 153.

Toimijuus

Toimijuuden käsitettä ja sen suhdetta erityisesti valtaan tai vallan puutteeseen on tutkittu paljon muun muassa sosiologian ja sukupuolentutkimuksen parissa.²⁰⁰ Toimijuus historiantutkimuksen käsitteenä ei ole myöskään täysin uusi asia. Omassa työssäni toimijuuden käsitteellä korostetaan erityisesti yhteisön, mutta myös yksilöiden ja organisaatioiden kykyä sekä mahdollisuutta tehdä omaa toimintaansa koskevia valintoja ja päätöksiä.²⁰¹

Englanninkielisessä poliittisen toimijuuden tutkimuksessa keskeisiä termejä ovat *agent* ja *agency*. *Agent* on toimija eli se, joka on kykenevä toimimaan, *agency* taas viittaa kykyyn toimia tai tuon vaikuttamiskyvyn ilmenemiseen. Poliittinen toimija on siis joku, joka on kykenevä toimimaan ja osallistumaan yhteiseen poliittisen vallan käyttöön. Poliittinen toimijuus on aiemmin ymmärretty instituutiokeskeisesti, ja sen tutkimus on rajoittunut esimerkiksi puoluejärjestelmiin. Sittemmin poliittisuuden ja poliittisen toiminnan käsitys on laajentunut, ja tätä kautta on kiinnostuttu perinteisinä pidettyjen poliittisten instituutioiden ulkopuolelle jääneiden ryhmien tai käytäntöjen merkityksestä poliittisina toimijoina ja poliittisena toimintana.²⁰² Tämä vastaa pitkälti tapaa, jolla historiantutkimus on alkanut nähdä aiemmin toiminnan kohteena/objektina pidetyt erilaiset yksilöt ja yhteisöt uhrin sijaan aiempaa enemmän myös toimijoina/subjekteina.²⁰³

Toimijuuden tutkimuksessa ne lähtökohdat, joista toimijuutta tarkastellaan, voivat siis vaihdella suuresti. Karkeasti luonnehdittuna itse toimijaa painottavat lähestymistavat korostavat muun muassa kokemusta yksilön tai yhteisön toimijuutta käsiteltäessä. Rakennelähtöiset tai kontekstilähtöiset lähestymistavat taas painottavat yhteiskunnallisten rakenteiden tai kontekstin eli asiayhteyden merkitystä erilaisten toimijoiden toimijuuden ehtona. Tässä tavassa erityisesti ympäristö, tausta ja olosuhteet otetaan huomioon, kun tarkastellaan toimijuuden ehtoja ja mahdollisuuksia. Kontekstia voidaan tarkastella paikallisella tasolla, jolloin keskitytään toimijan lähiympäristöön. Laajemmalla yhteiskunnallisella tasolla tarkasteltaessa painotetaan yhteiskuntarakenteiden, kuten sukupuolen, etnisen taustan tai yhteiskuntaluokan, merkitystä yksilön tai yhteisön toimijuutta mahdollistavana tai rajaavana tekijänä.

²⁰⁰ Esimerkiksi Bourdieu 1985; Butler 2006. Subjektista ja toimijuuden teorioista esim. Vey 2019; Papadapoulos 2009.

²⁰¹ Vallan ja toimijuuden suhteesta sekä valtaa vaille jääneiden ryhmien ”löytämisestä” historian-tutkimuksessa esim. Aalto et al. 2011.

²⁰² Esim. lapsista poliittisina toimijoina Häkli & Kallio 2019.

²⁰³ Ks. Häkli & Kallio 2014; Ioris 2019; Allemann 2020.

Toimijalähtöinen sekä rakenne- tai kontekstilähtöinen näkökulma eivät välttämättä sulje toisiaan pois. Esimerkiksi Pulkkinen esittää kattavasti poliittisen toimijuuden monia ulottuvuuksia, jotka eivät sulje pois samanaikaista toimijuutta ja vallan kohteena olemista.²⁰⁴ Myös esimerkiksi Auttin ja muiden (Autti et al. 2007) teoksessa tarkastellaan laajasti sukupuolen, yhteisön ja paikantumisen vaikutuksia toimijuuksiin ja niiden mahdollisuuksiin. Kirjan toimittajien mukaan valta nivoutuu toimijuuteen ja siihen, millaiset ehdot määrittävät toimijuuden rajoja.²⁰⁵ Toimijuutta ja sen käsitettä voidaan siis käyttää kuvaamaan sekä yksilöiden että yhteisöjen tai organisaatioiden toiminnan mahdollisuuksia ja rajoituksia.

Tässä työssä toimijuuden käsitettä käytetään katseensuuntaajana, jolla kiinnitetään huomiota ennen kaikkea kolttasaamelaisten pyrkimyksiin, kykyyn ja mahdollisuuksiin vaikuttaa erityisesti oman yhteisönsä hyvinvointiin sekä omaa toimeentuloaan käsittelevään päätöksentekoon. Näitä tavoitteita ajettiin ennen kaikkea kyläkokous- ja luottamusmiesinstituutioiden kautta, ja siksi niiden tarkastelu poliittisen toimijuuden ja toiminaan näkökulmasta on varsin perusteltua.

Kyläkokous on pyrkinyt toiminnallaan yleensä vaikuttamaan hyvin konkreettisiin asioihin. Tällaisia ovat olleet koulujen tai talojen rakentaminen (Suonikylä 1920-luvulla, uudelleenasetus 1940-luvulla ja uudet kolttatilat 1960- ja 1970-luvuilla) ja elinkeinot (paliskunnat, kalastusluvut, kalojen istutus, työllisyystyöt ja -kurssit). Laajemmat tavoitteet, kuten koltansaamen kielen ja kulttuurin kokonaisvaltainen edistäminen, ovat jääneet vähemmälle huomiolle, vaikka kielestä ja kielen säilymisestä on oltu huolissaan ja siitä on keskusteltu sotien jälkeisinä vuosikymmeninä.

Strategiat ja taktiikat

Strategian käsite on merkitykseltään avoin ja uudelleen määriteltävissä. Pohjimiltaan strategia viittaa oppiin taistelujen käymisestä sodan päämäärien hyväksi²⁰⁶, mutta tätä nykyä termiä voidaan käyttää kuvaamaan yhtä lailla talouselämän johtamista kuin esimerkiksi alkuperäiskansojen pyrkimyksiä oman itsemääräämisoikeutensa lisäämiseksi.²⁰⁷

Yksinkertaisimmillaan strategia voi tarkoittaa toimintasuunnitelmaa, jolla tavoiteltu päämäärä pyritään saavuttamaan. Alkuperäiskansakontekstissa esimerkiksi

²⁰⁴ Pulkkinen 1998.

²⁰⁵ Autti et al. 2007.

²⁰⁶ Ks. esim. Sipilä & Koivula 2014; Kerttunen 2007.

²⁰⁷ Ks. esim. Simpson 2004; von der Porten et al. 2018; Lehtola 2019.

Suzanne von der Porten, Jeff Corntassel ja Devi Mucina ovat käyttäneet strategian käsitettä eritellessään niitä toiminnan tapoja ja muotoja, joilla kolme alkuperäiskansayhteisöä Pohjois-Amerikassa on pyrkinyt suojelemaan silliä perinteisillä kalastusalueillaan sekä suojaamaan näiden alkuperäiskansojen oikeuksia ja pääsyä sillin kalastuksen pariin.²⁰⁸ Vetoaminen alkuperäiskansojen oikeuksiin ja suorat neuvottelut kalastusteollisuuden kanssa on tunnistettu yhteisöjen käyttämiksi vaikuttamisen tavoiksi.²⁰⁹ Tutkijat käyttävät näistä toiminnan tavoista ja muodoista sanoja *strategy* ja *tool*²¹⁰. He eivät erittele, milloin kyseessä on strategia, milloin työkalu. Oma tulkintani kuitenkin on, että näitä toiminnan tapoja tai työkaluja, joihin he viittaavat, voidaan vaihtoehtoisesti nimittää myös *taktiikoiksi*.

Siinä missä strategia liitetään laajempien päämäärien tavoitteluun ja oppiin siitä, miten niitä voi tavoitella, taktiikalla on viitattu erityisesti oppiin yksittäisten taistelujen voittamisesta.²¹¹ Erilaisten sotilasmääritteiden lisäksi taktiikan käsitettä on ryhdytty käyttämään monissa muissakin yhteyksissä. Luonnehdintojen mukaan kyseessä on muun muassa ”yhteisön tai henkilön toiminnassaan, suhtautumisessaan toisiin käyttämä suunnitelmallinen menettely” sekä ”suunnitelma, proseduuri tai keino halutun lopputuloksen tai tavoitteen saavuttamiseksi”.²¹²

Käytännössä strategian ja taktiikan käsitteet kulkevat usein rinta rinnan ja alkuperäiskansatutkimuksessa niitä on käytetty esimerkiksi alkuperäiskansojen ja kaivosteollisuuden välisten kohtaamisten ja vuorovaikutustilanteiden analysoimiseksi. Esimerkiksi Downing, Moles, McIntosh ja Garcia-Downing tarkastelivat 2002 alkuperäiskansojen ja kaivosteollisuuden kohtaamista sekä näissä kohtaamisissa ja kanssakäymisessä käytettyjä strategioita ja taktiikoita eri puolilla maailmaa. Osapuoliksi tai sidosryhmiksi määriteltiin kaivosteollisuuden toimijat, alkuperäiskansat sekä näiden edustajat, mutta myös erilaiset kolmannen sektorin toimijat.²¹³ Tutkijat määrittelivät strategian tarkoittamaan toimintaa, jossa toimijalla on käytössään menetelmät, joilla suunnitella ja ohjata toimintaansa kohti toivottuja tuloksia *ennen* varsinaista kanssakäymistä vastapuolen kanssa. Sitä vastoin taktiikat ovat liikkeitä tai toimia, joilla pyritään saavuttamaan etua tai menestystä tämän kanssakäymisen aikana ja sen puitteissa.²¹⁴

²⁰⁸ Von der Porten et al. 2018.

²⁰⁹ Von der Porten et al. 2018, 66.

²¹⁰ Von der Porten et al. 2018, 66. Taulu 1.

²¹¹ Huttunen 2005, 70–71.

²¹² Huttunen 2005, 74.

²¹³ Downing et al. 2002.

²¹⁴ Downing et al. 2002, 3.

Aina strategia tai taktiikka ei esiinny esimerkiksi alkuperäiskansojen toimijuutta ja niiden toimijuuden tai vaikuttamisen mahdollisuuksia selvittävän tutkimuksen avainsanoina tai otsikoissa. Esimerkiksi kansainvälisessä laajaan aineiston vertailuun perustuvassa tutkimuksessa selvitetään, millaisia malleja (patterns) pienillä yhteisöillä on selvittää ilmastonmuutoksen aiheuttamista muutoksista luontaiselinkeinojen harjoittamisessa.²¹⁵ Analyysin pohjana on kuitenkin käytetty muun muassa erilaisia strategioiden lajittelun menetelmiä ja tutkimuksessa on analysoitu myös kolttasaamelaisen yhteisön tapoja ja strategioita vastata ilmastonmuutoksen tuomiin haasteisiin 2010-luvulla.²¹⁶

Huttunen toteaa, että teoriassa strategian ja taktiikan välille voidaan tehdä ero, mutta käytännössä eron tekeminen ei ole kovin yksinkertaista.²¹⁷ Käsitteisiin liitetty sisältö ja käyttötavat vaihtelevat suuresti, mutta yhdessä ne muodostavat käsiteparin, jonka avulla on hedelmällistä pohtia myös alkuperäiskansojen poliittista toimintaa ja toimijuutta sekä alkuperäiskansojen omista lähtökohdista ja itsehallinnon näkökulmasta, että suhteessa valtayhteiskunnan rakenteisiin ja itse valtioon.

Kolttasaamelaisten toiminta kyläkokouksen puitteissa sekä oman yhteisön sisällä että suhteessa valtioon ja valtayhteiskuntaan käsittää sekä strategisen että taktisen toiminnan ja toimijuuden muotoja. Taktiikoiksi käsitän erityisesti sellaiset yksittäiset toimenpiteet ja teot, joilla kolttasaamelaiset kyläkokoukset ja niiden edustajat ovat pyrkineet vaikuttamaan johonkin tiettyyn, rajattuun asiaan tai ilmiöön. Tällaisina voidaan pitää esimerkiksi yksittäisiä kyläkokouspäätöksiä tai jonkin erityisen asian tai ilmiön nostamista esille lehdistössä. Strategia taas viittaa laajempaan visioon siitä, millä eri keinoin johonkin kauaskantoisempaan, omaehtoisesti asetettuun ja haluttuun päämäärään tai tavoitteeseen voidaan pyrkiä.

Strategia sisältää useita konkreettisia tekoja tai toimenpiteitä. Esimerkkinä kolttasaamelaisten strategioista ja taktiikoista voidaan nähdä toimet, joilla Suonikylän suojelualueen aikaansaamista pyrittiin 1930-luvulla edistämään. Hankkeen takana oli pelko suomalaisen uudisasutuksen leviämisestä Suonikylän siidan alueelle, mikä toisi mukanaan entistä enemmän kilpailua alueen resursseista. Kyläkokous teki sisäministeriölle 1930 joulukuun kyläkokouksen jälkeen aloitteen, jossa se anoi Suomen hallitukselta suojaa ja turvaa vanhoille oikeuksilleen.²¹⁸

Luottamusmies Kiurel Sverloffin hallussa ollut asiakirjakokoelma (gramotat) vahvisti kyseisten oikeuksien historiallisen olemassaolon ja jatkumon. Sverloffin

²¹⁵ Huntington et al. 2017.

²¹⁶ Huntington et al. 2017, 3, 5. Taulu 3.

²¹⁷ Huttunen 2005, 73.

²¹⁸ Lehtola 2012, 331.

ja muun yhteisön luvalla kruununvouti Planting toimitti asiakirjakokoelman sisäasiainministeriöön näyttille ja kopioitavaksi.²¹⁹ Sisäasiainministeriössä suojeluhanketta lähdettiin viemään eteenpäin, kun taas Petsamon paikallisviranomaiset ja kunnanvaltuusto vastustivat kaikenlaisia toimia, jotka rajoittaisivat alueen muun väestön elinkeinojen, kuten kalastuksen ja metsästyksen, harjoittamista.²²⁰

Karl Nickul ja Lapin sivistysseura aloittivat julkisuuskampanjan hankkeen puolesta 1936–1937. Lapin sivistysseuran kautta asiaa oli helpompi viedä eteenpäin suurelle yleisölle ja sitä esiteltiin muun muassa lehtiartikkeleissa.²²¹ Asiaa selviteltiin myös erikseen asiantuntijoista koostuvassa Lapin komiteassa. Komitea ehdotti 1938, että asutuslakia ei sovellettaisi Suonikylään, mutta samalla yhteisön siirtymistä kohti suomalaista elämäntapaa tulisi tukea. Suojeluhanke kuitenkin kuopattiin lopullisesti sodan sytyttyä 1939.²²²

Samanaikaisesti suojelualan puolesta tehdyn aloitteen kanssa Suonikylän kolttasaamelaiset vaativat, että Suonikylä pitäisi erottaa omaksi paliskunnakseen²²³, ja vahvistaakseen vaatimustaan he valitsivat oman poroisännän.²²⁴ Huhtikuussa 1932 Suonikylän poronhoitajat vaativat Petsamon poronhoitoyhdistyksen koolle kutsumista, jotta epäselvyydet Suonikylän ja Salmijärven poronhoitajien välillä saataisiin ratkaistua.²²⁵ Neuvottelut johtivat päätökseen, että niin Suonikylän kuin Salmijärvenkin poromiehet valitsevat omat poroisäntänsä. Paliskunnalle päätettiin valita myös koko palkisen toimintaa valvova ylivalvoja.²²⁶ Virallisesti paliskunta pysyi siis yhtenä, mutta käytännössä se oli jaettu kahtia, kun valittuina oli kaksi poroisäntää ja ylivalvoja.

²¹⁹ Lehtola 2012, 334.

²²⁰ Lehtola 2012, 334–338. Ks. myös Pöytäkirja Petsamon kunnanvaltuuston kokouksesta 30. maaliskuuta 1932, Ca:2 Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1931–1935, Petsamon kunnanarkisto (kokoelma), Kansallisarkiston Oulun-toimipiste.

²²¹ Lehtola 2012, 338.

²²² Lehtola 2012, 344–347; Tanhua 2020, 37.

²²³ Olen käsitellyt asiaa aiemmin Petsamo-seuran julkaisussa 2020.

²²⁴ Joulukuussa 1930 Suonikylän poronomistajat olivat pitäneet oman paliskunnan kokouksen, jossa Suonikylän paliskunnan poroisännäksi valittiin Riiko Fofonoff. Pöytäkirja Suonikylän poropaliskunnan kokouksesta Suonikylästä joulukuun 12. päivänä 1930. BI:30, Petsamon kruununvoudin arkisto, Kansallisarkiston Oulun toimipiste.

²²⁵ Pöytäkirja Suonikylän kolttalappalaisten kokouksesta Suonikylästä 18. huhtikuuta 1932, BI:30, Petsamon kihlakunnan kruununvoudin arkisto, Kansallisarkiston Oulun toimipiste.

²²⁶ Pöytäkirja Petsamon poronhoitoyhdistyksen kokouksessa 19/32 valitseman toimikunnan kokous Petsamon kihlakunnan kruununvoudin konttorissa kesäkuun 27. päivänä 1932, BI:30, Petsamon kihlakunnan kruununvoudin arkisto, Kansallisarkiston Oulun toimipiste.

Esimerkkitapauksesta voidaan havaita, että kolttasaamelaisilla oli käytössään useita päällekkäisiä strategioita sekä lukuisia taktiikoita päämääriensä saavuttamiseksi. Päämääränä oli nähdäkseni perinteisten elinkeinojen turvaaminen ja päätöntävällän säilyttäminen alueen luonnonvaroista ja niiden käytöstä. Strategioina näyttäytyvät kolttasaamelaisten vetoaminen vanhoihin ja aiemmin tunnustettuihin oikeuksiin. Taktiikkana voidaan pitää gramotojen esiin tuomista ja niiden toimittamista Helsinkiin päättäjien nähtäville.

Toisena strategiana hahmottuu itse Suonikylän suojelualue. Alueen perustaminen olisi antanut kolttasaamelaisille mahdollisuuden kontrolloida muun muassa ulkopuolisten harjoittamaa kalastusta siidan vesissä. Yhtenä taktiikkana voidaan nähdä Lapin sivistysseuran, Karl Nickulin sekä lehdistön mukaantulo keskusteluun. Kolmantena strategiana oli pyrkimys perustaa oma kolttasaamelainen Suonikylän paliskunta. Oman poroisännän valinta jo ennen yhteistä kokousta näyttäytyikin taktisena vetona. Osittain nämä strategiat ja taktiikat myös johtivat onnistumisiin, kun muuta Petsamoä koskevaa asetuslakia ei sovellettu Suonikylän alueeseen. Lisäksi paliskunta ”jaettiin” kahtia suonikyläläisten tavoitteen mukaisesti.

Käsiteparina ajatus strategiasta ja taktiikasta toisiinsa kietoutuneina, mutta kuitenkin erilaisina kollektiivisen toiminnan muotoina auttaa hahmottamaan kyläkokousten ja luottamusmiesten toimijuutta ja toiminnan roolia sekä kolttasaamelaisten itsehallinnon käytännön toteuttamisessa, että osana laajempia visioita ja tavoitteita. Strategia ja taktiikka ovat käsitteitä, joiden avulla voidaan tarkastella eri aikakausien kolttasaamelaisille toimijoille keskeiseksi muotoutuneita vaikuttamisen ja toiminnan tapoja toimia päämäärien saavuttamiseksi. Ne eivät olleet pelkästään reagoivia yhteisöön vaan aktiivista suuntautumista omien etujen turvaamiseen.

3 Monimenetelmäinen ja moninäkökulmainen saamenhistoria

Saamelaisia koskevaa ja saamelaisten harjoittamaa historiantutkimusta on hallinnut ensin väestö- ja asutushistorian tutkimus, 1990-luvulta lähtien myös oikeushistoriallinen perinne. Maankäyttöön ja oikeuksiin liittyvät tulkinnat ja tutkimukset²²⁷ ovat olleet runsaasti esillä kuluneiden reilun 30 vuoden aikana. Tätä suuntausta selettää ainakin osaltaan vuonna 1989 laadittu Kansainvälisen työjärjestön eli ILO:n alkuperäiskansasopimus nro 169, jonka yhtenä tavoitteena on tunnustaa alkuperäiskansoille omistus- ja hallintaoikeus niihin alueisiin, joita he ovat perinteisesti asuttaneet.²²⁸ Samaan ajanjaksoon osuu saamelaisten itsehallintolain uudistaminen 1995, jolloin saamelaiset tunnustettiin alkuperäiskansaksi ja saamelaisten itsehallinto-oikeudesta säädettiin laissa saamelaiskäräjistä 1995/974.²²⁹

Erityisesti saamelaisten omaa panosta ovat valottaneet poliittisen historian tutkimukset, joiden myötä 1900-luvun tapahtumat ja muutokset ovat nousseet entistä enemmän esille.²³⁰ Marko Jousteen mukaan pohjoismainen saamelainen ja tutkimusta ohjannut (etno)poliittinen liikehdintä näkyi 1990-luvulla myös kolttasaamelaisten parissa.²³¹ Erityisesti kymmenen viime vuoden aikana saamelaisten historioiden tutkimus on monipuolistunut ja saamelaisten historioista on syntynyt uusia tulkintoja. Näiden joukossa on myös jonkin verran kolttasaamelaisten historian esityksiä ja tulkintoja.²³²

Saamelainen historiakäsitys eli käsitys ja ajatus siitä, mitä historia on, kytkeytyy siihen, miten historian lisäksi aika käsitetään. Ajatus ajan lineaarisuudesta eli suoraviivaisesta etenemisestä eteen- tai taaksepäin ja ajan loppumisesta on ollut vieras saamelaisille ja monille muille alkuperäiskansoille ennen kolonialismia ja kristinuskoa. Aikakäsitys on ollut syklinen, ja sen perustana ovat olleet muutokset luonnossa ja siihen liittyvissä toiminnoissa.²³³ Näkemys asioiden monikerroksisuudesta ja toistuvuudesta on omiaan vahvistamaan saamelaista käsitystä siitä, että he ovat yhteydessä esivanhempiansa ja menneisiin sukupolviin esimerkiksi toistaessaan niitä samoja toimintoja kuin esivanhemmat samassa ympäristössä. Sama pätee esimerkiksi kieleen ja pukuun, jotka sitovat ihmisen osaksi sukupolvien

²²⁷ Muun muassa Korpiaakko-Labba 1989; Enbuske 2008; Näkkäläjärvi 2013; Joonas 2019.

²²⁸ ILO 169.

²²⁹ Laki saamelaiskäräjistä 1995/974.

²³⁰ Lehtola 2022, 143.

²³¹ Marko Jouste 27.10.2021 suullinen tiedonanto.

²³² Näistä tarkemmin alaluvussa 3.2.

²³³ Porsanger aikakäsityksestä Saamelaiskulttuurin ensyklopediassa. Ks. myös Helander & Kailo 1999.

jatkumoa. Ajan syklisyys ja kerroksellisuus mahdollistaa sen, että jo edesmenneiden kanssa voidaan istua ”samoilla tulilla” tai kulkea samoja polkuja pitkin.²³⁴

Saamelainen historiatietoisuus tai muisti on aina kiinnittynyt vahvasti siihen ympäristöön ja niihin ihmisiin, ”meihin”, joita se on koskenut. Saamelaisen yhteiskunnan modernisoituessa ja tullessa yhä tiiviimmin osaksi valtakuntia myös saamelaisten paikallisuuteen ja suullisesti kerrottuun historiatietoisuuteen on tullut muutoksia, ja ne ovat kehittyneet käsittämään saamelaisten historiaa laajemmin ja pidemmältä ajalta.²³⁵ ”Meidän” paikalliset tarinat ovat laajentuneet sisältämään *Sápmi*n, koko saamelaisalueen ja sen asukkaiden historioita.²³⁶

Tässä luvussa käsitelen saamenhistorian eli saamelaisia ja saamelaisalueita käsittelevän sekä saamelaisten itsensä tuottaman historiantutkimuksen historiaa ja muutoksia. Saamenhistorian tutkimusta on vuosikymmenestä toiseen leimannut menetelmien, aineistojen sekä näkökulmien moninaisuus. Tämä tutkimusmenetelmien ja alan moninaisuus heijastuu myös omaan työhöni. Monen saamelaisten historiasta kirjoittavan tausta on muualla kuin historiatieteissä tai se on monitieteinen, ja se on näkynyt alan tutkimuksessa koko sen historian ajan. Tämän luvun avulla valaisen sitä monisävyistä tutkimustraditiota, johon oma työni kytkeytyy.

3.1 Saamelaisen historiantutkimuksen historia ja muutokset

Saamelaisten tarinat eivät ole useimmiten kuuluneet valtaväestöjen kertomiin suuriin tarinoihin kansakunnasta ja sen synnystä. Saamelaisten ja monien muidenkin alkuperäiskansojen historia ja historiantuntemus on ollut pitkälti suullista perinnettä²³⁷, jossa kirjoitetulla historialla ja tarinankerronnalla on ollut paikkansa vasta viimeisen vuosisadan ajan. Saamelaisten parissa suullinen muisti alkoi vähitellen 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa muuntua muistelu- ja muistelukirjallisuudeksi. Johan Turin *Muitalus sámiid birra* (1910) oli ensimmäinen saamelaisen kirjailijan saameksi kirjoittama lähihistorian kuvaus 1900-luvun alun porosaamelaisten elämästä ja tavoista. Samaan aikakauteen sijoittuu muutenkin saamenkielisen saamelaisen kirjallisuuden syntyminen.

Lappologiaa on pidetty kattoterminä sille saamelaisia koskevalle tutkimukselle, jota ei-saamelaiset tutkijat tekivät pääosin valtakuntien ja valtioiden intresseistä käsin 1800- ja 1900-luvuilla. Se palveli aikanaan toiseuttavienkin

²³⁴ Lehtola 2022, 47–48.

²³⁵ Lehtola 2022, 20–28.

²³⁶ Tähän kehityssuuntaan viittaa mm. Lehtola 2022, 42–43.

²³⁷ Lehtola 2022, 69.

tulkintojensa kautta skandinaavisten valtioiden kansallisen identiteetin rakentamista ja tuotti samalla tietoa hallinnon ja saamelaiden maiden haltuunoton tarpeisiin.²³⁸ Saamelainen historiantutkimus monen muun saamelaisen tieteenalan lisäksi alkoi syntyä, kun kouluja käynyt saamelainen nuoriso ryhtyi sotien jälkeen vaatimaan oikeutta tulla kuulluksi myös akateemisessa maailmassa.²³⁹ Alkuun saamelainen historiantutkimus tai historian tulkinta ei Veli-Pekka Lehtolan mukaan niinkään perustunut uuteen aineistoon tai lähteisiin vaan se tulkitsi ja luki uudelleen lappologista kirjallisuutta ja tutkimusta, tällä kertaa saamelaiden näkökulmasta.²⁴⁰

Saamelaistutkijoiden mukaan saamentutkimuksen metodologiaa tulee kehittää saamelaiskulttuurin vaatimusten ja etiikan mukaisesti.²⁴¹ Käsitteen syntyminen voidaan nähdä osana myös saamelaiden tutkijoiden ja aktivistien parissa syntyneitä ns. vastaanratiiveja valtaväestön ylläpitämille historian ja yhteiskunnan kehityksen narratiiveille eli tarinoille ja tulkinnoille siitä, miten asiat ovat olleet ja tapahtuneet.²⁴² Saamelaiden historioiden tutkimus voidaan yhdistää paradigman muutokseen, jolloin lappologia eli ulkopuolelta tehty saamelaiden tutkimus sai väistyä ja tehdä tilaa saamentutkimukselle. Samaan aikaan historiantutkimuksen piirissä käynnistynyt kulttuurinen käänne on mahdollistanut myös saamelaiden historioiden tutkimuksen saamelaisella tavalla ja saamelaisista lähtökohdista.

Historiatieteissä syntynyt laajentunut käsitys käytettävistä lähteistä on auttanut tavoittamaan marginaaliin ja hiljaisuuteen aiemmin jääneiden yksilöiden ja ryhmien omia toimintatapoja ja keinoja. Perinteinen historiallinen aineisto on laajentunut koskemaan hyvin monenlaisia tekstityyppejä, joita on alettu lukea uusilla tavoilla. Esimerkiksi mikrohistorian tapaiset tutkimusmenetelmät ja tavat soveltuvat hyvin myös saamelaishistorioiden tutkimiseen. Saamelaiden ja muiden alkuperäiskansojen omat ja uudet historiatulkinnat syntyivät samaan aikaan, kun historia-tieteiden sisällä koettiin huomattavia muutoksia. Toisen maailmansodan jälkeen ja 1970-luvulla voimistunut kulttuurinen käänne historiatieteiden sisällä merkitsi sitä, että tutkimuksen katse siirtyi suurmiesten ja valtioiden historioista kohti aiemmin marginaaliin jääneiden ihmisten ja ryhmien historiaa ja näkökulmia.²⁴³

Saamentutkimukselle ja saamelaiden historiantutkimukselle ominaisena piirteenä voidaan pitää aineiston analysointia ja tulkintaa monimenetelmällisesti ja

²³⁸ Junka-Aikio 2019, 2–3; Seurujärvi-Kari 2012; Länsman 2008; Mustonen 2012.

²³⁹ Lehtola 2022, 140.

²⁴⁰ Lehtola 2022, 140–142. Ks. myös Nyysönen 2013 saamelaiden vastaanratiiveista historian kertojina.

²⁴¹ Junka-Aikio et al. 2021.

²⁴² Nyysönen 2013.

²⁴³ Lehtola 2022, 141–142.

erilaisten epätavanomaistenkin aineistojen käyttöä lähteinä.²⁴⁴ Tällaisina lähteinä voidaan pitää muun muassa haastatteluja, valokuvia tai lehtiaineistoja. Epätavanomaisilla lähteillä ja aineistoilla voidaan viitata myös lähteiden tulkinta- ja tarkastelutapaan, jossa esimerkiksi mikrohistorian tutkimukselle tyypillisellä lähitai syväluvulla sekä pienten, mikroskooppistenkin yksityiskohtien tarkastelulla voidaan löytää marginaaliin kuuluvien yhteisöjen tai yksilöiden toiminnasta sellaisia toiminnan ja toimijuuden merkkejä, joita ei perinteisillä historian-tutkimuksen menetelmillä ja aineistoilla välttämättä saavuteta.²⁴⁵

Kulttuurisen käänteen tai paradigman muutoksen aikoihin alkaneen saamelaisen historian tutkimuksen pioneereihin kuuluu muun muassa Samuli Aikio, jonka töitä julkaistiin jo vuonna 1971 (*Saamelaistietoa sanoin ja kuvin*) Kalevalaseuran toimesta. Aikio kokosi 1980 kuvitetun *Sámiid historja* -teoksen, jossa käsiteltiin saamelaisten historiaa lukuisten eri lähteiden kautta, ja tehtiin uudenlaisia, saamelaisia tulkintoja. Myöhemmin teosta laajennettiin ja se painettiin kovakantisena kirjana 1992.²⁴⁶

Kolttasaamelaisten historiaan keskittyneitä töitä alkoi ilmestyä enemmän 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa. Esimerkiksi vuonna 1990 julkaistu Päivi Holstin pro gradu -tutkielma *Suonikylän koltat vuosina 1939–1957* käsitteli Suomeen asutettujen kolttasaamelaisten lähihistoriaa. Työ antaa kattavat perustiedot ja kuvan Suonikylän kolttasaamelaisten evakkoajasta Pohjanmaalla sekä sen jälkeisestä uudelleenasettamisen prosessista. Norjalaisen historian tutkijan Astri Andresenin teos *Siid'aen som forsvant. Østamene i Pasvik etter den norsk-russiske grensetrekningen i 1826* (1989) esittelee Norjan puolelle jääneiden Paatsjoen alueen kolttasaamelaisten historiaa ja assimilaatiota. Andresen oli myös ensimmäisiä tutkijoita, joiden teoksissa puhuttiin Paatsjoen siidalle kuuluneiden lohentakalastusoikeuksien myynnistä.

Saamelaisten tai saamenhistorioissa tutkimus ja kuvaukset rajautuvat yleensä nykyisten Norjan, Ruotsin ja Suomen saamelaisalueille ja näiden alueiden saamelaisten historioihin. Hyvin usein itäsaamelaiset, joihin myös kolttasaamelaiset kuuluvat, ovat rajautuneet näistä, etenkin varhaisimmista, esityksistä pois. Itäsaamelaisten ja tässä tapauksessa kolttasaamelaisten historioiden esityksiä ja tutkimusta pitää tarkastella erillisenä osana siinä mielessä.

²⁴⁴ Lehtola 2012, 19–21.

²⁴⁵ Peltonen 2005.

²⁴⁶ Aikio 1992.

Vaikka kolttasaamelaisten ja muiden itäsaamelaisten tarinat ja vaiheet limityvät ja kietoutuvat muiden saamelaisten historioihin ja yhteisöjen kehityssuuntiin, on fyysinen ja henkinen raja Venäjän suuntaan kuitenkin vuosisatojen ajan ollut jyrkempi kuin mitä se on ollut kolmen pohjoismaan alueella eläneillä saamelaisilla ja näiden elämää ja historiaa tutkineilla. Rajan lisäksi uskonto ja kielet ovat toimineet rajoja asettavina tekijöinä yhä nykyisin niin tutkijoille kuin muillekin. Omassa työssäni tämä on tarkoittanut sitä, että venäjänkielisten lähteiden käyttö on ollut kielitaidon puuttumisen vuoksi mahdotonta. Olen joutunut tyytymään muunkielisiin (suomi, ruotsi, englantti, saksa, norja, pohjoissaame) lähteisiin ja venäjänkielististä lähteistä tehtyihin käännöksiin.

3.2 Kolttasaamalainen historiantutkimus ja leu'ddit muistitiedon varastona

Siitä, miten kolttasaamelaist kokevat ja näkevät oman historiansa ja etenkin siitä kirjoittamisen ja opettamisen, on melko niukasti kirjallista aineistoa. Tässä alaluvussa nostan esille kaksi tällaista teosta. Lyhyempiä tekstejä on julkaistu muun muassa Lapin sivistysseuran 50-vuotisjuhlaulkaisussa 1982.²⁴⁷ Itse sisältöjen lisäksi haluan nostaa esiin kirjoittajia teosten tekemisen pariin ajaneet vaikuttimet, sillä niiden auki kirjoittaminen kertoo siitä tilasta, missä kolttasaamelaisia käsittelevä historiantutkimus ja kirjoitus ovat melko pitkälti vielä 2020-luvullakin. Kirjallisten teosten ohella käsittelen lyhyesti kolttasaamelaisten perinteisten laulujen, leu'ddien, merkitystä yhteisön muistina ja historian säilyttäjänä.

Sinikka Semenojan kirjoittama opinnäyte *Itäsaamelaiset vuoteen 1952. Kolttasaamalainen näkökulma* tarkastelee monia perinteisiä lähteitä kolttasaamelaisesta näkökulmasta. Se on tarkoitettu oheislukemistoksi historian tunneille peruskouluun, opettajan käsikirjaksi ja aineistoksi koltansaamen tunneille. Semenoja toteaa: ”Kirjan ensimmäisenä tavoitteena on herättää etenkin kolttanuoren tietoisuus kuulumisesta yhteisöön, jolla on historia ja paikka muiden kansojen joukossa, samoin kuin tasavertainen oikeus olemassaoloon. Siten tämän työn pitemmän tähtäimen tavoitteena on kolttasaamelaisen identiteetin vahvistaminen.”²⁴⁸

Lukemiston innoituksena toimivat kirjoittajan omat kokemukset opetuksesta ja koulunkäynnistä saamelaisalueella 1970-luvulla. Semenoja kertoo, että osittaisesta kolttasaamenkielisestä opetuksesta huolimatta tietämys omasta kulttuurista jäi

²⁴⁷ Sverloff 1978, 1982.

²⁴⁸ Semenoja 1993, 6.

vähäiseksi. Lisäksi hän oli monen saamelaislapsen tavoin asunut kouluviikot oppilasasuntolassa, jolloin kontaktit omiin vanhempiin ja muihin sukulaisiin olivat vähäisiä, mikä taas heikensi kulttuuriperinteen ja tiedon siirtymistä sukupolvelta toiselle. Nämä kokemukset olivat aiheuttaneet myös Semenojassa juurettömyyden tunteita.

Kolttsaamelaisten historiallisiin vaiheisiin hän kertoo tutustuneensa ensimmäisen kerran vasta lukiossa. Nickulin ja sittemmin muiden tutkijoiden tekstit nostivat kysymyksiä siitä, oliko tiedon hankkiminen kolttsaamelaisten historiasta ja kulttuurista todellakin näin vaikeaa. Joutuiko siis jokainen kolttsaamelainen tekemään vastaavan työn selvittääkseen oman kansansa vaiheita, ja miksi koulussa ei opeteta kolttsaamelaisten kulttuuria?²⁴⁹ Hänen omakohtaiset kokemuksensa omien juurien etsinnästä ja prosessin työläydestä vaikuttivat siihen, että hän päätyi kirjoittamaan oheislukemistonsa.²⁵⁰

Sisällöltään työ on kattava selostus kolttsaamelaisten historiasta ja etenkin Suonikylästä noin vuosina 1800–1952. Semenoja hyödyntää runsaasti erilaisia lähdeaineistoja kertoakseen ja kuvatakseen kolttsaamelaisen yhteisön historiaa ja sitä, miten muun muassa valtioiden väliset kiistat ovat vaikuttaneet kolttsaamelaisiin ja heidän elinoloihinsa. Semenojan työssä kolttsaamelaisista on pyritty tekemään aktiivisia subjekteja eikä vain sivustakatsojia niissä tapahtumissa ja siinä maailmassa, missä he toimivat. Kolttsaamelaista näkökulmaa on tuotu esiin leu'ddien, tarinoiden ja haastatteluaineistojen avulla.

Huomionarvoista Semenojan työssä on se, että usein äänessä ovat nimenomaan naiset, jolloin kolttsaamelaisen äänen lisäksi on mahdollista kuulla naisten ääni ja kokemukset tapahtumista. Etenkin sota-aikaa ja sen kokemuksia kuvataan Semenojan tekemien haastattelujen kautta. Työn aikarajauksena toimiva vuosi 1952 on ajankohta, jolloin uudelleenasettaminen Semenojan mukaan päättyi ja kolttsaamelaiset siirtyivät pysyvästi uusille asuinpaikoilleen.

Runsas vuosikymmen myöhemmin julkaistiin kolttsaamelaisten pitkäaikaisen luottamusmiehen Matti Sverloffin kirjoittama ja kokoama teos *Suonjelin saamelaisten perintö* (2003). Kirjansa alkusanoissa Sverloff kertoo yhden perimmäisistä syistä kirjansa tekemiselle: ”Aikojen kuluessa on kirjoitettu paljon ja monenlaista kolttsaamelaisista ja heidän historiastaan. Kirjoittajina ja tekijöinä ovat aina olleet ulkopuoliset ja näin on syntynyt enimmäkseen kuvauksia muun-

²⁴⁹ Semenoja 1993, 4–5.

²⁵⁰ Semenoja 1993, 5.

nellusta kolttaelämästä, enemmän tarua kuin totta. – – Mutta ei ole painettu ja julkaistu kolttasaamelaisen itsensä kirjoittamaa teosta, joka toisi esille kolttasaamelaisen oman näkemyksen ja käsityksen kolttaheimon menneisyydestä.”²⁵¹

Kuvaukset ja tekstit kolttasaamelaisten historiasta olivat ja ovat edelleen paljolti muiden kuin kolttasaamelaisten tekemiä, ja tähän Sverloff halusi tuoda muutoksen. Lisäksi kolttasaamelaisten historiasta ja kulttuurista tehty tutkimus on hänen mukaansa hajallaan maailmalla tai vaikeasti hankittavissa ja saavutettavissa olevina antiikkikappaleina. Tästä syystä Sverloff on liittännyt teokseensa kuvauksia ja dokumentteja aiemmin julkaistuista teoksista.²⁵² Teos ammentaa paljon muun muassa Väinö Tannerin tutkimuksista, mutta se sisältää myös Sverloffin omakohtaisiin kokemuksiin ja muistoihin pohjautuvaa aineistoa. Hän oli syntynyt Suonikylän siidassa vuonna 1924 ja oli jo teini-ikäinen talvisodan syttyessä. Omakohtaisia kokemuksia ovatkin Matin muistelukset talvesta 1939–1940, jonka hän vietti perheen poroja paimentaen isänsä sairastaessa.²⁵³

Sverloffin teos on katsaus lähihistoriaan ja yhteiskunnallisiin murroksiin. Hän kertoo omien kokemustensa kautta siitä, miten raja Neuvostoliittoon aukeni vähitellen sodan jälkeen. Suomalaiset ja heidän mukanaan kolttasaamelaiset pääsivät muun muassa Tuulomalle rakennustöihin. Myöhemmin 1980-luvulta lähtien Sverloff kertoo vähitellen tulleen mahdolliseksi matkustaa Murmanskiin ja lopulta entiselle kotiseudullekin Suonjelin erämaihin. Elävien kuvausten, kannanottojen ja toimenpide-ehdotusten lisäksi kirjan loppupuolella on runsaasti kuvia näiltä matkoilta. Ne kertovat, mitä vuosikymmenet ovat tehneet hoitamatta jääneille kotiseutujen asunnoille ja kalmistoille.

Kolttasaamelaisille historian kertominen eli tiedon ja tarinoiden siirtäminen sukupolvelta toiselle on perinteisesti tapahtunut enemmänkin suullisen kerronnan muodossa. Leu’ddit eli kolttasaamelaisten tarinalaulut ovat yksi yhteisön yhteisen muistin paikkoja tai tapoja muistaa tapahtumia ja ihmisiä sekä välittää tietoa eteenpäin.²⁵⁴ Semenojan työssä on nostettu esille se, että leu’ddit kertovat omalla leu’dd-kielellään tarinoita menneestä ja asioista, jotka ovat koskettaneet. Lauletuilla leu’ddeilla ja suorasanaisilla muisteluksilla on säilytetty yhteisön kollektiivisessa muistissa yhteisöä koskevia tärkeitä tietoja. Huomattava osa tästä perinteestä kuvaakin kulloisenkin kolttasaamelaisen yhteisön jäseniä ja todellisen

²⁵¹ Sverloff 2003, 6.

²⁵² Sverloff 2003, 8.

²⁵³ Sverloff 2003, 132.

²⁵⁴ Ks. esim. Jouste et al. 2020, 32.

elämän tapahtumia ja sattumuksia.²⁵⁵ Koska leu'ddit oli alun perin tarkoitettu varsin suppealle yleisölle, ei leu'ddeissa ollut tarvetta erityisesti esitellä tapahtumia tai niissä esiintyviä henkilöitä, koska kaikki kuulijat tunsivat leu'ddeissa kerrotut tapahtumat. Mainituista syistä historiallisten leu'dd-tallennusten tulkitseminen nykypäivästä käsin on osoittautunut erityisen haastavaksi.²⁵⁶

Leu'dd-perinnettä ja sen sisältämää tietoa ja tulkintaa on pyritty elvyttämään ja tuomaan tutuksi. Marko Jousteen johtaman ja Suomen Akatemian rahoittaman *Kolttsaamelainen muistipankki – Skolt Saami Memory Bank* -hankkeen (2016–2018) tavoitteena oli yhdistää arkistotyö ja aineisto kulttuurin- ja kielenelvytystyöhön niin, että kolttsaamelaiset itse olivat työssä osallisina. Pääasiallisena aineistona toimivat äänitteet, joita kolttsaamelaisten parista on kerätty 1800-luvun lopulta lähtien. Aikaisemmin äänitteitä oli käytetty lähinnä kielitieteellisiin tarkoituksiin, mutta nyt niiden avulla pyrittiin elvyttämään kielen lisäksi yhtä kulttuurin muotoa, kolttsaamelaista leu'dd-perinnettä. Tieteellisten artikkelien julkaisemisen lisäksi projektin aikana palautettiin kolttsaamelaisia leu'ddeja ja tietoa niistä yhteisölle sekä leu'ddeja elvytettiin ja nauhoitettiin uudelleen. Projektin tuloksena syntyi kokonaan uutta kolttsaamen kielistä musiikkia, joka kuitenkin nojaa vanhaan perinteeseen.²⁵⁷ Eräänlaisena projektin sivutuotteena syntyi Suõmmkar-yhtye, joka esittää sekä modernia että perinteistä kolttsaamelaista musiikkia vokalisteinaan Anna Lumikivi ja Hanna-Maaria Kiprianoff.

Aikana, jona olen työstänyt väitöskirjaani, olen saanut todistaa, miten kuva kolttsaamelaisista ja kolttsaamelaaisuudesta on monipuolistunut niin julkisuudessa kuin tutkimuksenkin kentällä. Aikaisempi tutkimus nojasi pitkälti Suonikylän siidan perinteeseen ja kieleen, mutta Petsamon ja Paatsjoen siidojen murteita on elvytetty muun muassa musiikin avulla²⁵⁸ ja näiden siidojen historia ja tavat on nostettu Suonikylän perinteen rinnalle. Myös sukupolvenvaihdos on osaltaan ollut vaikuttamassa muutokseen, kun kolttsaamelaaisuudesta ja muustakin saamelaisperinnöstä ollaan ylpeitä ja sitä halutaan pitää yllä ja tuoda esille. Vuosikymmeniä jatkunut hiljaiselo ja osittain assimilaation seurauksena syntynyt häpeä omasta kulttuurista ja perinnöstä on väistymässä.²⁵⁹

²⁵⁵ Jouste et al. 2020, 35–36.

²⁵⁶ Jouste et al. 2020, 37.

²⁵⁷ Ks. Skolt Saami Memory Bank -verkkosivu.

²⁵⁸ Esimerkiksi laulaja-lauluntekijä Anna Lumikivi haluaa musiikissaan ja työssään tuoda esille Paatsjoen ja Petsamon murteita ja leu'dd-perinteitä, jotka hänen mukaansa poikkeavat suonikyläläisestä perinteestä. Keskustelut Anna Lumikiven kanssa.

²⁵⁹ Ks. esim. Wesslin 2017; 2018. Myös lukuisia yhteisöllisiä hankkeita ja projekteja voidaan pitää osoituksena virinneestä kiinnostuksesta ja ylpeydestä omaa kieltä ja kulttuuria kohtaan.

4 Tutkimusartikkelien keskeiset tulokset ja pohdinta

Olen tutkinut väitöskirjassani kolmen kolttasaamelaisen siidan, Paatsjoen, Petsamon ja Suonikylän, siidsääbbarien eli kyläkokousten historiaa, toiminnan ja vaikuttamisen muotoja sekä merkitystä päätöksenteossa eri asteissa. Tavoitteena on ollut tutkia erityisesti kyläkokouksen kytkeytymistä suomalaiseen hallintoon vuosina 1920–1979. Olen etsinyt työssäni vastausta siihen, millä tavoin kolttasaamelaiset ovat toimineet omien tavoitteidensa ajamiseksi kyläkokousinstituution puitteissa etenkin 1900-luvulla ja millaisten eri hallinnonalojen toimijoiden ja instituutioiden kanssa kolttasaamelaisten kyläkokous teki yhteistyötä. Samoin olen tutkinut, miten henkilökohtaisia suhteita on käytetty kyläkokousten vaikuttamistyössä hyväksi ja miten kyläkokousten toimintastrategia on muuttunut ajan saatossa.

Artikkeli I: Kolttasaamelainen kyläkokousjärjestelmä muutosten keskellä

Artikkelissa, joka pohjautuu pääosin aiempaan tutkimukseen ja toimii myös laajana kirjallisuuskatsauksena, käyn läpi kolttasaamelaisen kyläkokousjärjestelmän keskeisiä piirteitä ja kehityslinjoja. Kuvaan kyläkokousjärjestelmän hallinnollisen rakenteen muutoksia ja kyläkokouksen suhteita sekä Venäjän että Suomen hallintoon 1800-luvun lopulta aina 1970-luvulle saakka. Pohdin artikkelissa sitä, millaisia muutoksia kyläkokousjärjestelmä on käynyt läpi, mitkä tapahtumat muutosten taustalla ovat vaikuttaneet ja mitä piirteitä kyläkokousjärjestelmä on säilyttänyt läpi 1900-luvun.

Tarkastelen lakien ja säännösten suhdetta kyläkokousten asemaan ensin 1800-luvulla Venäjän alaisuudessa, minkä jälkeen analysoin tilanteen muuttumista, kun kolttasaamelaiset siirtyivät Suomen valtioon. Vuoden 1920 Tarton rauhan jälkeen rajoja määriteltiin uusiksi, minkä seurauksena esimerkiksi Suonikylän siidan talvikylä oli jäänyt Neuvosto-Venäjän puolelle, kun taas pääosa muista siidan alueista oli Suomen puolella. Tarkastelen lähemmin Suonikylää ja sen hallinnossa tapahtunutta muutosta ja hallinnon suhdetta suomalaisiin viranomaisiin. Artikkelin esimerkkitapauksena toimii suonikyläläisten osallistuminen ja oma aktiivisuus uuden talvikylän perustamisessa ja siitä käydyssä keskustelussa. Aloite uuden talvikylän rakentamisesta valtion varoin ja toive koulun perustamisesta tulivat kolttasaamelaisilta itseltään.

Totean artikkelissani, että kruununvouti Plantingin osallistuminen kyläkoukkuun viittaa siihen, että suonikyläläinen kyläkokousjärjestelmä sisällytettiin ainakin jossain määrin osaksi suomalaista virkamieskoneistoa. Kyläkokouksen ja luottamusmiehen rooli paikallisessa hallinnossa ei juuri näkynyt, sillä esimerkiksi kunnallishallinnossa kolttasaamelaisia ei ollut mukana. Planting pyrki osallistamaan kolttasaamelaisia heitä koskevaan päätöksentekoon, sillä muutoin esimerkiksi talvikylän rakentaminen olisi voinut vaarantua tai ainakin sen merkitys alueen keskuksena jäädä vähäiseksi. Lisäksi suonikyläläiset olisivat voineet jättää muuttamatta talvikylään, eikä kruununvoudilla ja muulla virkamiehistöllä olisi tällöin ollut yhtä vahvaa otetta suonikyläläisiin.

Artikkelin kirjoittamisen ja julkaisun jälkeen on käynyt selväksi, että kolttasaamelaiset, myös suonikyläläiset, olivat tottuneet muun muassa poronhoidollisten asioiden hoitamiseen tarvittavan asiakirjamateriaalin tuottamiseen ja käyttämiseen. Tästä ovat esimerkkinä paliskuntien kokousten pöytäkirjat, jotka muistuttavat ulkoasultaan ja rakenteeltaan hyvin paljon myöhempiä kyläkokousten pöytäkirjoja.²⁶⁰ Suonikylän luottamusmies Kiurel Sverloff oli myös vuoteen 1933 mennessä omaksunut suomen kielen niin hyvin, että pystyi kirjoittamaan Petsamon poliisiviranomaisille kanteluita suomeksi Suonikylän alueella harjoitetusta laittomana pidetystä kalastuksesta.²⁶¹

Artikkeli II: Paatsjoen kolttien kultakruunut ja Suomen valtio. Lohenkalastusoikeuksien myyminen ja korvaukset 1921–1960

Artikkeli sai alkunsa arkistossa tehdyn aineistolöydön pohjalta. Aiemman tutkimuksen perusteella tiedettiin, että Paatsjoen siidan kolttasaamelaisten lohenkalastusoikeudet oli myyty 1920-luvulla Norjalle, mutta kaupasta saatujen rahojen kohtalo oli aiemmassa tutkimuksessa jäänyt hämärän peittoon. Tekemäni aineistolöydön pohjalta olen pystynyt kertomaan tämän tarinan. Artikkelin sijoittuu ajallisesti 1920-luvun alusta 1950- ja 1960-lukujen vaihteeseen ja käsittelee Paatsjoen kolttasaamelaisen siidan lohenkalastusoikeuksien myymistä Norjalle ja kaupan myötä perustetun kultakruunurahaston varojen jakamista ja rahaston kohtaloa.

²⁶⁰ Petsamon kihlakunnan kruununvoudin arkisto. OKA.

²⁶¹ Kiurel Sverloffin kirje ylikonstaapeli Uurasmaalle 9.5.1933 ja Kiurel Sverloffin kirje kruununvoudille 12.6.1933, BI:45, Petsamon kihlakunnan kruununvoudin arkisto. OKA.

Yleisten tutkimuskysymysten kannalta minua kiinnosti se, miten Paatsjoen kolttasaamelaisten kyläkokoukset toimivat Tarton rauhan jälkeen, millaista kanssakäyminen Paatsjoen kolttasaamelaisten ja valtion viranomaisten välillä oli ja miten viranomaiset näyttävät suhtautuneen kolttasaamelaisten (kalastus)oikeuksiin. Lähteinä olen käyttänyt eri arkistoissa säilytettäviä viranomaisten sekä kolttasaamelaisten tuottamia asiakirjoja. Näitä arkistoja ovat muun muassa Petsamon kruununvoudin arkisto Kansallisarkiston Oulun-toimipisteessä sekä Lapin lääninhallituksen yleisasioiden arkisto Oulun-toimipisteessä.

Suomen valtion ja Paatsjoen kolttien suhde rakentui etenkin Petsamon aikana yksittäisten henkilöiden varaan. Valtion puolelta suhde henkilöityi kruununvoudi Plantingiin, joka vastasi monista kolttasaamelaisten asioista ja niiden hoitamisesta esimerkiksi ministeriöiden ja läänin suuntaan. Vuosien mittaan hänelle kertyi varmasti osaamista ja hiljaista tietoa, joka helpotti eri väestöryhmien ja intressiryhmien välissä toimimista. Kolttasaamelaisen yhteisön puolesta suhteiden hoidosta viranomaisiin vastasivat pääosin yksittäiset henkilöt, jotka toimivat kultakruunujen jaosta vastaavissa toimikunnissa.

Väitän kuitenkin, että kyseessä olivat kyläyhteisön tai kyläkokousten yhdessä valitsemat luotetut miehet, joiden rooli eräänlaisena luottamusmiehenä jatkui ainakin tätä kautta. Tämän puolesta puhuu myös se, että kolttasaamelaisten oma aktiivisuus korvausrahastrahaston rahojen jakamisessa jatkui välittömästi Lapin sodan jälkeen. Kolttasaamelaist olivat itse suoraan yhteydessä viranomaisiin ja toimivat aktiivisesti asian eteenpäin viemiseksi.

Artikkeli III: Jääkk Sverloff johtajana ja kulttuuritulkkina – Kolttasaamelaisten historian käänneet 1900-luvulla

Kolmas väitösartikkeli on yhteisartikkeli Marko Jousteen, Veli-Pekka Lehtolan ja Markus Juutisen kanssa. Artikkelin lähtökohtana ovat luottamusmies Jääkk (Jaakko) Sverloffin elämän eri vaiheet kolttasaamelaisten johtajan rooliin kasvamisessa sekä hänen omakohtainen tietonsa kolttasaamelaisten elämästä ja historiallisista vaiheista. Oma osuuteni käsittelee erityisesti johtajuuden toteutumista ja Sverloffin suhteita suomalaisiin viranomaisiin toisen maailmansodan jälkeisenä aikana vuosina 1945–1955. Artikkelin lähestyy väitöskirjan yleisiä teemoja ja kysymyksiä yhden luottamusmiehen henkilöhistorian ja persoonan kautta.

Artikkelissa pohditaan Jaakko Sverloffin elämäntarinan avulla sitä, millaisten kokemusten kautta hän kasvoi johtajaksi ja kulttuuriseksi tulkiksi. Lisäksi Sver-

loffin hahmo valottaa kolttasaamelaisten siidan historiaa monikulttuurisena alueena ja monikansallisen kolonialismin kenttänä. Muiden kirjoittajien osuudessa artikkeli pohjautuu erityisesti äänitearkistoista koottuun aineistoon, jossa Sverloffin oma ääni pääsee harvinaisella tavalla kuuluviin.

Oma osuuteni rakentuu arkistoista löytyvälle kirjalliselle aineistolle, joka koostuu muun muassa kyläkokousten pöytäkirjoista sekä Jaakko Sverloffin ja asutustoiminnan johtajan Pauli Sipilän välisestä kirjeenvaihdosta. Toinen maailmansota pakotti Petsamon kolttasaamelaiset lopullisesti pois vanhoilta kotialueiltaan. Heti evakosta palaamisen jälkeen luottamusmies Sverloffin toiminnassa alkoi aktiivinen vaihe, ja tähän ajanjaksoon olen omassa osuudessani paneutunut.

Jaakko Sverloffin elämäntarina osoittaa, että kolttasaamelaiset olivat aktiivisia hoitamaan omia asioitaan myös suomalaisessa yhteiskunnassa. Olennaisena osana Sverloffin strategiaa oli liittoutuminen valta-yhteiskunnan avainhenkilöiden kanssa. Jaakko ja hänen veljenpoikansa, myöhemmin myös luottamusmiehenä toiminut Matti Sverloff, olivat myös kasvaneet keskenään erilaiseen toimintakulttuuriin poliittisessa päätöksenteossa. Molemmat uskoivat sopimuksiin ja siihen, että henkilökohtaisella panoksella ja yhteydenotolla voidaan vaikuttaa. Matin toiminta vastasi myös nykyajan haasteisiin – hän oli oppinut käyttämään hyväkseen lehdistöä ja mediaa, minkä eräänä piirteenä oli se, että julkisuudessa kolttasaamelaisten asiat usein henkilöityivät häneen.

Artikkeli IV: Kolttasaamelainen kyläkokousjärjestelmä itsenäisen päätöksenteon ja suomalaisen valtionhallinnon ilmentymänä 1960- ja 1970-luvuilla

Neljäs artikkeli siirtyy 1960- ja 1970-luvuille tarkastelemaan sotien ja uudelleen-asuttamisen jälkeistä aikaa. Tutkimus kohdistuu lähihistoriaan ja pääasiallisena lähdeaineistona ovat kolttasaamelaisten itsensä tuottamat aineistot, kuten kyläkokousten pöytäkirjat. Tutkin, miten kyläkokoukset ja luottamusmies toteuttivat tehtävänsä 1960- ja 1970-lukujen muuttuvassa yhteiskunnallisessa tilanteessa ja millaiset asiat koettiin kyläkokouksissa ja kolttasaamelaisessa yhteisössä tärkeiksi. Näiden kautta päästään tarkastelemaan, millaista kolttasaamelainen toimijuus on tuolloin ollut ja millaisia vaikuttamisen keinoja on käytetty. Tarkastelen artikkelissa myös kyläkokouksen suhdetta valtionhallintoon, jota paikan päällä edusti näkyvimmin Metsähallitus, sekä toiseen saamelaiseen itsehallintoelimeen, saamelaisvaltuuskuntaan.

Artikkelissa esiin tuotujen esimerkkien ja aineiston valossa näyttää siltä, että kyläkokousten ja kolttaneuvostojen toimintaa ohjasivat perinteet ja perinnäiset tavat, vaikka ne olikin *kolttien luottamusmiehen ohjesäännön* laatimisen (1972) myötä kytketty osaksi valtionhallintoa. Kyläkokoukset joutuivat monelta osin toimimaan reaktiivisesti eli reagoimaan muiden toimijoiden tai virkamiesten alustamiin ehdotuksiin tai jo aloittamiin toimenpiteisiin.

Toisaalta kyläkokouksilla ja kolttaneuvostoilla sekä luottamusmiehellä oli usein selkeä käsitys siitä, millä tavoin yhteisön ja kolttasaamelaisten asioita voitaisiin konkreettisesti edistää. Esimerkiksi työllisyystöitä koskevia keinoja tuotiin kyläkokouksissa esille ja vietiin eteenpäin asioista vastaaville tahoille. Reagoimisen ja konkreettisten ehdotusten lisäksi kyläkokouksissa käsiteltiin aiheita, jotka eivät liittyneet suoraan toimeentuloon tai konkreettiseen hyvinvointiin, mutta joilla oli tärkeä tehtävä yhteisön rajojen määrittelyn kannalta.

Kolttayhteisön strategiat ja taktiikat

Artikkelieni keskeisten tulosten pohjalta voi hahmotella yleisempiä vaikuttamisen tapoja, joita toimijuuden sekä strategian ja taktiikan käsitteet kuvaavat hyvin. Olen tarkastellut kyläkokousten ja luottamusmiesten toimintaa järjestäytyneenä ja suunnitelmallisena toimijuutena eli toiminnalla ja valinnoilla oli päämääriä. Kolttasaamelaisten tavat vastata yhteisöön tai esimerkiksi elinkeinoihin kohdistuneisiin uhkiin eri aikakausina eivät olleet pelkästään reagointia, vaan niissä on nähtävissä strategisia päämääriä ja käytännöllisempiä taktiikoita. Strategialla viitataan näkemykseen siitä, millä eri keinoin haluttuun päämäärään tai tavoitteeseen on pyritty. Strategia sisältää usein monia konkreettisia tekoja tai toimenpiteitä, joita nimitän taktiikoiksi. Taktiikkoina olen ymmärtänyt ne toimenpiteet ja teot, joilla kyläkokoukset ja niiden edustajat ovat pyrkineet vaikuttamaan johonkin tiettyyn asiaan tai ilmiöön.

Yksi käytetyimmistä strategioista on ollut toimien kytkeminen vanhoihin tunnustettuihin maa- ja vesioikeuksiin, joita selvimmin gramotat todentavat. Ikimuistosiin oikeuksiin vetoaminen ja niiden tunnustaminen mahdollistivat myös Paatsjoen kolttasaamelaisten neuvottelujen käymisen kalastusoikeuksien myymisestä. Suonikylän suojeluhanke 1930-luvulla on hyvä esimerkki niistä aktiivista toimista, joilla kolttasaamelaiset pyrkivät suojaamaan etujaan. Muita esimerkkejä strategioista ovat muun muassa Suonikylän oman paliskunnan perustaminen 1930-

luvulla, Kolttalaki 1955, Näätämön ”kolttapaliskunnan” perustaminen sekä luottamusmiehen toimen saaminen palkalliseksi. Näissä erilaisissa strategioissa pyrittiin pääosin samoihin päämääriin.

Tutkimuksen pohjalta päämäärinä näyttäytyvät kolttsaamelaisen yhteisön halu turvata perinteisten elinkeinojen harjoittaminen ja päätäntävällän säilyttäminen ennen kaikkea alueensa luonnonvaroista sekä niiden käytöstä. Tulkintani mukaan näiden turvaamisella tähdättiin myös koltansaamen kielen ja kulttuurin säilymiseen. Strategiat vaativat tuekseen erilaisia taktiikoita eli toimenpiteitä ja konkreettisia tekoja.

Taktiikoista keskeisimpiä ovat (1) viralliset kyläkokouspäätökset, jotka edustivat koko yhteisön kantaa. Näissä painottuu etenkin se, että kyseessä on koko kolttsaamelaisen yhteisön yhteinen päätös ja tahto. Viranomaisten ja monien muiden osapuolten kanssa tehdyt (2) kirjalliset sopimukset ja asiakirjat sisälsivät usein niin periaatteellisia kuin yksityiskohtaisiakin tekstejä, joilla pyrittiin varmistamaan omia etuja. (3) Kantelut, valitukset ja kirjeet viranomaisille olivat suoria, useimmiten luottamusmiehen kirjoittamia kannanottoja tai kirjeitä eri instituutioiden toimijoille ja virkamiehille.

Lisäksi 1900-luvulla luottamusmiehellä oli usein monitasoisia henkilökohtaisia suhteita päättäjiin, eli hyvin tärkeänä taktiikkana toimivat (4) suorat neuvottelut viranomaisten kanssa. Esimerkiksi sotienjälkeisenä aikana luottamusmiehet kävivät Rovaniemellä Lapin läänin keskuksessa viranomaisten luona. (5) Lehdistön avulla kolttsaamelaisten asioita nostettiin suuren yleisön tietoisuuteen, ja erityisesti luottamusmiehet pyrkivät sen kautta vaikuttamaan julkiseen keskusteluun ja ilmapiiriin. Tämän taktiikan toteuttajat näyttävät vaihdelleen eri aikoina, eli esimerkiksi Jaakko Sverloff näyttää hyödyntäneen suomalaisen Karl Nickulin taitoja julkisuuden hallinnassa, kun taas myöhemmin Matti Sverloff pyrki itse ottamaan tämänkin sektorin haltuun.

Kanteluista ja valituksista löytyy esimerkkejä aina 1500-luvulta lähtien. Kuten olen johdannossa tuonut esille, vanhimmat tunnetut gramotat ovat syntyneet hallitsijoiden vastauksista kolttsaamelaisten ja Kuolan alueen muun väestön kanteleuihin ja valituksiin alueen viranomaisten muun muassa veronkantoa koskevista toimista, joita on pidetty kohtuuttomana. Samaa strategiaa on käytetty 1600- ja 1700-luvuilla. Suomen ajalla 1900-luvulla yhteyttä otettiin usein paikallisviranomaisiin, kuten Petsamon kunnan kruunuvoutiin. Samalla nousee esille osittainen strategian muutos suorasta kontaktista päättäviin tahoihin. Yhteyttä ei otettu esimerkiksi suoraan presidenttiin tai läänin virkamiehiin, vaan kantelut ja kirjelmät

kierrätettiin väliportaan tai eräänlaisen ”tulkin” kautta, jollaisena esimerkiksi kruununvouti Plantingia voi pitää.

Toisaalta etenkin sotien jälkeisenä aikana kolttasaamelaisen yhteisön edustajat kävivät kirjeenvaihtoa suoraan viranomaisten kanssa esimerkiksi Paatsjoen kultakruunurahaston lopullisesta jaosta neuvoteltaessa. Myös kolttalaki 1955 ja siihen liittyvät asiat näyttävät tuoneen tarpeen suorille neuvotteluille esimerkiksi asutustoiminnan johtajan vieraillessa kolttaluonnetta-alueella tai luottamusmies Jaakko Sverloffin käydessä Rovaniemellä. Sverloffin ja Sipilän välinen kirjeenvaihto näyttytyy melko välittömänä eli henkilökohtaisena siitä huolimatta, että kirjeissä käsiteltiin pääasiassa käytännön toimia. Niissä oli kuitenkin sijansa myös yhteisön asioiden ja muun muassa luottamusmiehen terveydentilan selvittämiseksi.

Henkilökohtaisten suhteiden ja yksittäisten persoonien merkitys taktiikoiden käytössä nousee esille erityisesti kyläkokousten luottamusmiesten kautta. Kyläkokousten ja kolttasaamelaisten yhteisöjen edustajina toimivat pääasiassa kyläyhteisön valitsevat luottamusmiehet. Luottamusmiehet toimivat ja vaikuttivat kyläyhteisön mandaatilla viranomaisten suuntaan ja tekivät näiden kanssa yhteistyötä. Vuosien tai jopa vuosikymmenten mittainen yhteistyö loi monenlaisia siteitä kolttasaamelaisten luottamusmiesten ja viranomaisten sekä tutkijoiden välille.

Selkein esimerkki on Jaakko Sverloffin ja Karl Nickulin vuosikymmenien tuttavuus, joka syventyi ystävyydeksi. Sverloff myös osasi käyttää tätä suhdetta hyödyksi niin, että Nickul Helsingissä toimivana tutkijana piti kolttasaamelaisten asioita esillä valtakunnan mediassa, politiikassa ja akateemisessa maailmassa, kun taas Sverloff saattoi keskittyä yhteisön asioiden hoitamiseen kolttasaamelaisen yhteisön parissa. Sverloff loi uudelleenasettamisen aikana työtoveruus-suhteen myös Pauli Sipilään, joka vastasi monista kolttien uudelleenasettamiseen liittyvistä asioista. Sipilä hoiti käytännön asioita läänin tasolla, mikä oli kolttasaamelaisille eduksi.

Kanssakäyminen esimerkiksi paliskuntalaitosten ja kruununvoudin kanssa toimii esimerkkinä siitä, että kyläkokoukselle oli ominaista tehdä yhteistyötä eri toimijoiden ja hallinnon tasojen kanssa. Vaikka kolttasaamelaisilla ei juuri ollut pääsyä paikallis- tai valtakunnanpolitiikkaan tai hallintoon vielä Petsamon aikana, he eivät olleet täysin sivustakatsojan roolissa: kruununvoudin kautta heillä oli yhteys esimerkiksi kunnanhallintoon, lääniin ja ministeriöihin. Suoraa neuvotteluyhteyttä ei useimmiten ollut, mutta kruununvouti toimi eräänlaisena tulkkina tai välittäjänä kolttasaamelaisen väestön ja suomalaisten virkamiesten välillä.

Paatsjoen kolttasaamelaisten suhde erityisesti Petsamon kihlakunnan kruununvoutiin V. F. Plantingiin vuosina 1920–1944 oli merkityksellinen. Lähes

kaikki hallinnollinen ja virkamiestason toiminta henkilöityi tuolla ajanjaksolla häneen. Myös yhteistyö ortodoksisen kirkon kanssa oli tiivistä. Osaltaan tähän vaikutti Paatsjoen siidan sijainti lähempänä Petsamon hallinnollista keskustaa mutta myös kultakruunujen jakotoimikunnan toiminta. Osuuksien jakaminen edellytti kokoontumista säännöllisin väliajoin, ja jakoperusteista käytiin keskustelua. Lähtökohtaisesti jokainen jakokunnan jäsen oli oikeutettu yhtä suureen osuuteen kultarahaston korosta. Ennen sotia yhteisön luottamusmiehinä tai luotettuina miehinä toimivat muiden muassa Roman Titoff, Mikko Gerasimoff ja Pekka Kalinin. Vuodesta 1955 eteenpäin Paatsjoen kolttasaamelaisten luottamusmieheksi nimettiin lähes yksinomaan Timo Titola (ent. Trifon Titoff).

Käytetyn aineiston valossa näyttää siltä, että ennen Matti Sverloffin kautta kyläkokouksilla ei vaikuta olleen niin sanotusti media- tai viestintäsuunnitelmaa. ti Sverloff näyttää nostaneen median ja lehdistön roolin tietoiseksi ja tavoitteelliseksi osaksi vaikuttamista. Lehdistö kutsuttiin tai saapui paikalle kyläkokouksiin, ja päätöksistä sekä aiheista uutisoitiin Lapin Kansassa. Sverloff osallistui itse keskusteluun lehden kommenttipalstalla sekä antoi haastatteluja muiden lehtien toimittajille ja teki näin kolttasaamelaisten asiaa tunnetummaksi muualla Suomessa.

Myös toiminnan demokratisoituminen näkyy selvästi Sverloffin aikana muun muassa siinä, että 1970-luvulle tultaessa naiset otettiin mukaan kyläkokouksiin ja heidän roolinsa yhteisössä tuli näkyväksi. Tasa-arvoa ja osallisuutta vahvisti myös se, että sotien jälkeisenä aikana kirjoitustaitoisten määrä yhteisössä kasvoi selvästi. Vielä 1920- ja 1930-luvuilla läheskään kaikki eivät olleet kirjoitustaitoisia millään kielellä, joten kirjallinen viestiminen viranomaisten suuntaan oli luottamusmiehen ja muiden luotettujen miesten varassa ja vastuulla.

Pitkästä tarkasteluajanjaksosta huolimatta kyläkokousten toiminta ja sitä ohjaavat ajatukset eivät pohjimmiltaan ole muuttuneet sadan viime vuoden aikana. Ajanjaksoon on luonnollisesti sisältynyt muutoksia ja mukautumista, mitä olen väitöskirjassani pyrkinyt kuvaamaan. Kyläkokousten käyttämien ja valitsemien – ehkä tiedostamattomienkin – toiminnan muotojen ja strategioiden takana on havaittavissa kolttasaamelaisten kyläkokousperinteeseen kuulunut ja totuttu tapa käyttää todisteena ja vakuutena kirjoitettuja asiakirjoja sekä tehdä ja tuottaa kirjallisia sopimuksia.

Tavat toimia ja hoitaa asioita viranomaisten kanssa niin 1920- kuin 1970-luvullakin ovat jatkumoa sille toimintatavalle, joka käy ilmi jo Suonikylän ja Nuortijärven gramotoista. Se fakta, että kolttasaamelaisen yhteisön ja hallintojärjestelmän toimintaa voidaan jäljittää kirjallisten asiakirjojen ja sopimusten muodossa on

itsessään jo vankka todiste siitä, että kolttasaamelainen yhteisö uskoi kirjoitetun sanan voimaan. Gramotojen ja asiakirjojen tärkeydestä voidaan tehdä päätelmiä myös siitä, millaisella kunnioituksella ja hartaudella asiakirjoja on säilytetty ja pidetty turvassa vuosisatojen ajan.

Kolttasaamelaisten kyläkokousjärjestelmä oli sopeutunut muttei suinkaan sulautunut päätöksenteon ja sosiaalisen kontrollin järjestelmä, joka vielä 1800–1900-lukujen vaihteessa oli osa venäläistä hallintojärjestelmää. Kyläkokoukset toimivat suhteellisen itsenäisesti ja niillä oli mahdollisuus päättää jossain määrin alueidensa käytöstä. Suomen alaisuuteen siirryttäessä maininnat muiden kuin Suonikylän kolttasaamelaisten kyläkokouksista katoavat lähes kokonaan arkistoa-aineistoista 1920-luvun aikana. En pidä syynä kyläkokous- tai luottamusmiesjärjestelmän toiminnan päättymistä vaan sitä, että niiden toiminnot sulautuivat osaksi muita suomalaisten viranomaisten ja lainsäätäjien vaatimia päätöksentekolimisiä ja järjestäytymisen muotoja. Tällaisia olivat esimerkiksi paliskunnat ja paliskuntalaitos sekä kalastuskunnissa toimiminen ja niiden organisoiminen.

Tutkimukseni on tuonut uutta tietoa kolttasaamelaisten historiasta viimeisen sadan vuoden aikana, samoin kuin ehkä muuttanut tulkintojakin tietyistä aiheista, jotka olivat jääneet aiemmin käsittelemättä. Samalla työni on nostanut uusia kysymyksiä jatkotutkimusta ajatellen. Eräs sellainen on vesi- ja kalastusoikeuksien järjestäminen Petsamon siidassa ennen vuotta 1944. Toinen kiinnostava aihe, jonka jätän tässä työssä vain mainintojen asteelle, on kolttasaamelaisten kyläkokousjärjestelmän suhde toiseen saamelaisten itsehallintoelimeen eli saamelaisvaltuuskuntaan ja sitä seuraavaan saamelaiskäräjiin. Myös kyläkokousjärjestelmän muutokset ja vaikuttamisen tavat Matti Sverloffin luottamusmieskauden jälkeen vaatisivat oman tutkimuksensa. Kyläkokousjärjestelmän aktiivisuus erityisesti maa- ja vesioikeuskysymyksissä kuvastaa hyvin kolttasaamelaisten, kuten muidenkin saamelaisten, suhdetta maahan ja sen merkitystä koko kulttuurille. Kampailu maiden ja vesien käytöstä ja päätösvallassa on jatkunut tähän päivään saakka.

Lähdeluettelo

I Arkistolähteet

KANSALLISARKISTO, Oulu

Lapin lääninhallituksen yleisenosaston arkisto

Kolttsaamelaisia koskevat asiakirjat

Hd:1 Paatsjoen kolttsaamelaisten kalastuskorvausrahastoa koskevat asiakirjat (1921–1960)

Hd:2 Kolttsaamelaisten asuttamista koskevia asiakirjoja (1945 - 1947)

Lapin maatalousseuran ja Peräpohjolan maanviljelysseuran asutustoimikunnan johtajan arkisto

Ha:7 Koltta-asioiden pöytäkirjat (1946–1966)

Kalajoen henkikirjojen hakemistot

Paliskuntain yhdistyksen arkisto

Paliskuntain toimintakertomukset

Eb:6 Paliskuntain toimintakertomukset (1969–1972)

Petsamon kihlakunnan kruununvoudin arkisto

BI:30, Petsamon kruununvoudin arkisto

BI: 45

Petsamon kunnanarkisto (kokoelma)

Ca:2 Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1931–1935

Db:1 Kunnalliskertomukset (1927–1931)

SÁMI ARKIIVVA- SAAMELAISARKISTO, Inari (SA)

Matti Sverloffin arkisto

II Internet-lähteet

- Arkistolaki 23.9.1994/831. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1994/199408311994/83>
- ECRI (2019) ECRI Report on Finland. Fifth Monitoring Cycle. Strasbourg: ECRI Secretariat Directorate General II - Democracy Council of Europe. Viitattu 7.9.2021. <https://rm.coe.int/fifth-report-on-finland/1680972fa7>
- Feodoroff, Pauliina (2014) Näkökulma: Kolttien gramota-arkistosta uusi lähestymiskulma maa-oikeuskeskusteluun. Viitattu 12.1.2018 https://yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/nakokulma_kolttien_gramota-arkistosta_uusi_lahestymiskulma_maa-oikeuskeskusteluun/7164510
- Giellagas-instituutti (2021). Skolt Saami Memory Bank Viitattu 1.11.2021. https://www.oulu.fi/giellagasinstitute/skolt_saami_memory_bank
- Giellagas-instituutti (2022) Giellagas-instituutin kotisivut. Viitattu 12.1.2022. <https://www.oulu.fi/fi/yliopisto/tiedekunnat-ja-yksikot/humanistinen-tiedekunta/giellagas-instituutti>
- Kerttunen, Mika (2007) Strategian asiatietoa. Maanpuolustuskorkeakoulun julkaisusarja 3. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201201241125>.
- Kuokkanen, Rauna (2017) Syntymäpäivälahja Suomelle. Poliitikasta-verkkolehti <https://politiikasta.fi/syntymapaivalahja-suomelle/>.
- Kansallisbiografia. Europaeus, David Emanuel Daniel (1820–1884) Viitattu 25.2.2022. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/4434>
- Kielitoimiston sanakirja. “Instituutio” Viitattu 6.5.2021. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/instituutio?searchMode=all>
- Kolttalaki 24.2.235/1995. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1995/19950253>
- Kolttsaamelaiset.fi Kolttsaamelainen kalastuskulttuuri – perinteisen tiedon merkitys, tallentaminen ja hyödyntäminen kolttialueella. Viitattu 19.08.2021. <https://www.kolttsaamelaiset.fi/kolttakulttuurisaatio/hankkeet/kolttsaamelainen-kalastuskulttuuri-perinteisen-tiedon-merkitys-tallentaminen-ja-hyodyntaminen-kolttialueella/>
- Kolttsaamelaiset.fi Kolttsaamelaisen kulttuuriperinnön digitointi. Viitattu 19.08.2021 <https://www.kolttsaamelaiset.fi/kolttakulttuurisaatio/hankkeet/kolttsaamelaisen-kulttuuriperinnon-digitointi/>
- Kolttsaamelaiset.fi. Suonikylän kolttien arkisto. Viitattu 20.9.2021. <https://www.kolttsaamelaiset.fi/kulttuurikeskus/suonikylan-kolttien-arkisto/>
- Kolttsaamelaiset.fi Muistin juuret-juurivene valmistui kolttayhteisön kollektiivisen muistin avulla. 24.04.2018. Viitattu 27.10.2021. <https://www.kolttsaamelaiset.fi/blogi-4-muistin-juuret-juurivene-valmistui-kolttayhteison-kollektiivisen-muistin-avulla/>
- Koneen säätio 7.12.2017. Koneen säätio tukee tieteen ja taiteen rohkeita avauksia 29 miljoonalla eurolla. Viitattu 20.09.2021 <https://koneensaatio.fi/uutiset/koneen-saatio-tukee-tieteen-ja-taiteen-rohkeita-avauksia-29-miljoonalla-eurolla/>

- Kotimaisten kielten keskus. Kielen asemaan liittyvät termit hallinnossamme-sanasto. Viitattu 03.05.2021
https://www.kotus.fi/julkaisut/kielipolitiikkajulkaisut/kielen_asemaan_liittyvat_termit_hallinnossamme_sanasto
- Ladner, Kiera L (2001) *When Buffalo Speaks: Creating an Alternative Understanding of Traditional Blackfoot Governance*. Carleton: Carleton University.
https://curve.carleton.ca/system/files/etd/1ad6db21-9e4f-472a-b767-0cc5e8d93173/etd_pdf/8151446996e2f75a1201d4480ede2cf0/ladner-whenbuffalospescreatinganalternativeunderstanding.pdf
- Ladner, Kiera L (2006). *Indigenous Governance: Questioning the Status and the Possibilities for Reconciliation with Canada's Commitment to Aboriginal and Treaty Rights. Research Paper for the National Centre for First Nations Governance September, 2006.*
https://epub.sub.uni-hamburg.de/epub/volltexte/2012/12730/pdf/kiera_ladner.pdf
- Laki Saamelaiskäräjistä 17.7. 1995/974.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950974>
- Lapin yliopisto. Deline Guideline for research. Viitattu 3.5.2021.
<https://www.ulapland.fi/loader.aspx?id=b4368bdf-c75d-4ac0-be7a-b41d3b735513>
- Lapin yliopisto. Ethical conduct in research with Aboriginal and Torres Strait Islander Peoples and communities: Guidelines for researchers and stakeholders. Viitattu 3.5.2021.
<https://www.ulapland.fi/loader.aspx?id=36efb093-bb96-484f-b8cf-124ee0c0a586>
- Lapin yliopisto Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet. Viitattu 16.8.2021.
<https://www.ulapland.fi/FI/Kotisivut/Saamelaisia-koskevan-tutkimuksen-eettiset-ohjeet>
- Moshnikoff, Jouni & Moshnikoff, Satu (2006); *Selvitys koltansaamen nykytilasta ja tarpeellisista toimenpiteistä* Kotimaisten kielten keskus. Viitattu 3.5.2021
<https://www.kotus.fi/files/715/koltansaamenselvitys.pdf>
- Ouka.fi verkkosivusto. Samuli Paulaharjun keruumatkat. Kirjailijat Oulussa. (Luettu 25.2.2022.) https://www.ouka.fi/oulu/pohjoista-kirjallisuutta/paulaharju_keruumatkat
- Porsanger, "Aikakäsitys". Saamelaiskulttuurin ensyklopedia. Viitattu 19.07.2021.
<https://saamelaisensyklopedia.fi>
- Samimuseum.Anaräs-tutkimus.T.I.Itkonen Viitattu 25.4.2022.
<http://www.samimuseum.fi/anaras/tutkimus/titkonen.html>
- Saamelaiskäräjät. Ydintehtävä. Viitattu 31.1.2022. <https://www.samediggi.fi/ydintehtava/Saamelaiskäräjät>. *Saamelainen varhaiskasvatussuunnitelma 2009*.
- Saamelaiskäräjät. (2017). Saamelaiskäräjät on päättänyt ottaa käyttöön saamelaisten kulttuuriperinnön ja perinteisen tiedon hyödyntämistä koskevat menettelyohjeet. Viitattu 11.1.2022. <https://www.samediggi.fi/2017/08/24/saamelaiskarajat-on-paattanut-ottaa-kayttoon-saamelaisten-kulttuuriperinnon-ja-perinteisen-tiedon-hyodyntamista-koskevat-menettelyohjeet/>

- Saamelaiskäräjät. Menettely saamelaisten vapaan, tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen tiedustelemiseksi saamelaisten kulttuuriperintöä ja perinteistä tietoa koskevista tutkimushankkeista sekä muissa toimenpiteissä, joilla on tai voi olla vaikutusta saamelaisten kulttuuriperintöön ja perinteiseen tietoon. Viitattu 11.01.2022. https://www.samediggi.fi/wpcontent/uploads/2017/08/menettely_saamelaisten_suostumuksen_tiedustelemiseksi.pdf
- Saamelaiskäräjät. Mikä on kielipesä? Viitattu 3.5.2021. <https://www.samediggi.fi/toiminta/saamen-kieli/kielipesa/mika-on-kielipesa/>
- Seipiharju, Sáará (2022) Go sámeservoša olggobeal dutkit ožžot veahkeruđaid sámédutkamii, gáibiduvvo sis olu máhttu, árvala professor – muhtumin ruđat soitet leat sámédutkiin eret. *Yle Sápmi* (Luettu 2.3.2022.) <https://yle.fi/sapmi/3-12336694>.
- Seurujärvi-Kari, ”Kansalliskoukukset”, “Elsa Laula-Renberg”. Saamelaiskulttuurin ensyklopedia. Viitattu 21.06.2021. <https://saamelaisensyklopedia.fi>
- Seurujärvi-Kari, ”Saamentutkimus”. Saamelaiskulttuurin ensyklopedia. Viitattu 20.05.2021. <https://saamelaisensyklopedia.fi>
- Siidaskuvla. Viitattu 01.11.2021. <https://siidaskuvla.net/>
- Snowchange Cooperative Collaborative management along the Näättämö watershed. Viitattu 16.9.2021. <http://www.snowchange.org/efforts-in-the-skolt-sami-areas-of-naatamo-watershed-finland/collaborative-management-along-the-naatamo-watershed/>
- Snowchange Cooperative Staff and regional coordinators. Viitattu 17.9.2021. [snowchange.org/staff-and-regional-coordinators](http://www.snowchange.org/staff-and-regional-coordinators)
- Suomen asetuskokoelma (1955). N:o 339 Asetus eräiden kolttien asuttamisesta annetun lain täytäntöönpanosta ja soveltamisesta.
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>.
- TENK, tutkimuseettinen neuvottelukunta (2009) Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisenennakkoarvioinnin järjestämiseksi. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. <https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf> (Haettu 01.3.2022)
- Tieteen termipankki. ”Toimijuus” (Luettu 5.5.2021) <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kasvatustieteet:toimijuus>.
- Tietosuoja laki 5.2 2018/1050. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20181050>.
- Valtioneuvosto. YK:n julistus alkuperäiskansojen oikeuksista ja alkuperäiskansojen maailmankonferenssina tunnetun YK:n yleiskokouksen korkean tason täysistunnon loppuasiakirja. Viitattu 30.3.2022. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79095/UM_0516_YKn_julistus_Netti.pdf.
- Wesslin, Sara (2017) Kielensä kadottaneet lapset – näin saamen kieli pestiin pois. *Yle Sápmi*. Viitattu 10.6.2021. <https://yle.fi/uutiset/3-9579558>
- Wesslin, Sara (2018). Ylpeys ylläni. *Yle Sápmi*. Viitattu 10.6.2021. <https://yle.fi/uutiset/3-10494369>

III Kirjallisuuslähteet

- Aalto, Ilona et al. (2011) Aalto, Ilona & Boxberg, Laura & Iljäs, & Paalumäki, Heli (toim.): *Vallan teorian historiantutkimuksessa*. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.
- Aikio, Antti (2012) *Saamelaiset – maahanmuuttajiako? Suomen saamelaisiksi valtiorajojen ristivedossa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Julkaistu Edilexissä 20.8.2012 www.edilex.fi/lakikirjasto/8934<https://www.edilex.fi/opinnaytetyot/8934.pdf>. (1.11.2021)
- Aikio, Samuli (1992). *Olbmot ovdal min. Sámiid historjá 1700-logu rádjái*. Ohcejohka: Girjegiisá.
- Alfred, Taiaiake (1999). *Peace, Power, Righteousness. An Indigenous Manifesto*. Oxford – New York: Oxford University Press Canada.
- Alavuotunki Jouni (1999). Petsamon historia yhteisalueen jaosta ensimmäiseen maailmansotaan. *Turjanmeren maa*. Toim. Jouko Vahtola ja Samuli Onnela. Rovaniemi: Petsamo-seura.
- Allemann, Lukas (2020). *The Experience of Displacement and Social Engineering in Kola Saami Oral Histories*. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Ks. myös <http://www.urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-225-2>
- Autti, Mervi & Keskitalo-Foley, Seija, Naskali & Päivi & Sinevaara-Niskanen, Heidi (2007) Toim: *Kuulumisia. Feministisiä tulkintoja naisten toimijuuksista*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Andresen, Astri (1989). *Sii'aen som forsvant. Østamene i Pasvik etter den norsk-russiske grensetrekningen i 1826*. Kirkenes: Sør-Varanger Museum.
- Behm, Amanda & Fryar, Christienna & Hunter, Emma & Leake, Elisabeth & Lewis, Su Lin & Miller-Davenport, Sarah (2020) History on the line. Decolonizing history. Enquiry and Practice. *History Workshop Journal, Volume 89, Spring 2020*. 169–191. <https://doi.org/10.1093/hwj/dbz052>.
- Bourdieu Pierre (1985) *Sosiologian kysymyksiä*. Alkuteos: Questions de sociologie, 1980. Suom. J. P. Roos. Tampere: Vastapaino.
- Butler, Judith (2006) *Hankala sukupuoli: Feminismi ja identiteetin kumous*. Alkuteos Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity (1990). Suom. Maija Rossi. Tampere: Vastapaino.
- Cornatassel, Jeff (2008) Toward Sustainable Self-Determination: Rethinking the Contemporary Indigenous-Rights Discourse. *Alternatives*. 2008;33(1):105–132. doi:10.1177/030437540803300106
- Cornatassel, Jeff & Witmer, Richard C. (2008) *Forced federalism: contemporary challenges to indigenous nationhood*. Oklahoma: University of Oklahoma Press.
- Coulthard, Glen S. (2007) Subjects of Empire: Indigenous Peoples and the 'Politics of Recognition' in Canada. *Contemporary Political Theory*, 6. 437–460. doi:10.1057/palgrave.cpt.9300307
- Downing, Theodore E & Moles, Jerry & McIntosh, Ian & Garcia-Downing, Carmen (2002) Indigenous Peoples and Mining Encounters: Strategies and Tactics. *Mining, Minerals and Sustainable Development No.57. April 2002*.

- Drugge Anna-Lill (2016) How Can We Do It Right? Ethical Uncertainty in Swedish Sami Research. *J Acad Ethics* (2016) 14. 263–279.
doi 10.1007/s10805-016-9265-7
- Enbuske, Matti (2008) Vanhan Lapin valtamailla: asutus ja maankäyttö historiallisen Kemian Lapin ja Enontekiön alueella 1500-luvulta 1900-luvun alkuun. Helsinki: SKS.
- Frigren, Pirita (2017) Tirkistelyä vai ymmärryksen lisäämistä? Historiantutkija arkaluontoisista asioista kirjoittamassa. *Historiantutkimuksen etiikka*. Toim. Lidman, Satu & Koskivirta, Anu & Eilola, Jari. 51–70. Helsinki: Gaudeamus.
- Guttorm, Juha (2018) *Saamelaisten itsehallinto Suomessa - dynaaminen vai staattinen? : tutkimus perustuslaissa turvatus saamelaisten itsehallinnon kehittymisestä lainsäädännössä vuosina 1996–2015*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Harlin, Eeva-Kristiina & Lehtola, Veli-Pekka (2019) Skolt Sámi Heritage, Toivo Immanuel Itkonen (1891–1968), and the Sámi Collections at the National Museum of Finland. *Nordisk Museologi. The Journal Nordisk Museology. Vol. 27 No. 3 (2019): From Lappology to Sámi Museology*. 45– 60. <https://doi.org/10.5617/nm.7724>
- Helander, Elina & Kailo, Kaarina (1999) *Ei alkua, ei loppua: saamelaisten puheenvuoro*. Helsinki: Like.
- Holsti, Päivi (1990) *Suonikylän koltat vuosina 1939–1957*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Huntington, Henry P. & Begossi, Alpina & Fox Gearheard, Shari & Kersey, Beth & Loring, Philip A. & Mustonen, Tero & Paudel, Prakash K & Silvano, Renato A. M. & Vave, Ron (2017) How small communities respond to environmental change: patterns from tropical to polar ecosystems. *Ecology and Society* 22(3):9.
<https://doi.org/10.5751/ES-09171-220309>
- Huttunen, Mika (2005). Taktiikan käsitteestä ja määritelmästä. *Tiede ja Ase*, 63. 69–85.
<https://journal.fi/ta/article/view/47897>
- Häkli, Jouni & Kallio, Kirsi Pauliina (2014) Subject, action and polis: Theorizing political agency. *Progress in Human Geography*. 2014. 181–200.
doi: 10.1177/0309132512473869
- Häkli, Jouni & Kallio, Kirsi Pauliina (2019) Theorizing children's political agency. Published in Skelton, T & Aitken, S.C. (eds.) *Establishing Geographies of Children and Young People. Geographies of Children and Young People no.1*. Singapore: Springer. 271-293. https://doi.org/10.1007/978-981-287-041-4_1
- Immonen, Perttu (2017) *Suomen rahvaan historia: kolmen suvun elämää keskiajalta 1800-luvulle*. Jyväskylä: Atena.
- Ingold, Tim (1976) *The Skolt Lapps Today*. Cambridge: Cambridge university press.
- Ioris, Antonio (2019) Political agency of indigenous peoples: the Guarani-Kaiowa's fight for survival and recognition. *Vibrant, Virtual Braz. Anthr.* 16. 2019.
<https://doi.org/10.1590/1809-43412019v16a207>
- Itkonen, T. I. (1958) *Koltan- ja kuolanlapin sanakirja I–II*. Wörterbuch des Kolta- und Kolalappischen I–II. Helsinki: Societatis Fenno-Ugricae.
- Itkonen, T. I. (1948/1984) *Suomen lappalaiset II*. 2. p. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

- Itkonen, Panu (2012) *Skolt Sami Cooperation: Forms of Reciprocity in Work Situations of the Sevettijärvi Reindeer Herding Community at the Beginning of the 21st Century and Actions of State Administration*. Helsinki: University of Helsinki.
- Joonas, Juha (2019) *Ikimuistoinen oikeus: tutkimus Lapin alkuperäisistä maa- ja vesioikeuksista*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Jouste, Marko (2011) *Tulläčalmaš kirdáččij 'tulisilmillä lenteli': inarinsaamelainen 1900-luvun alun musiikkikulttuuri paikallisen perinteen ja ympäröivien kulttuurien vuorovaikutuksessa*. Tampere: Tampere University Press.
- Jouste, Marko (2020). Suonikylän kolttasaamelainen itkuperinne 1900-luvulla. *Etnomusiikologian vuosikirja* 32. 10–45. <https://doi.org/10.23985/evk.90118>
- Jouste, Marko & Lehtola, Veli-Pekka & Juutinen, Markus & Tanhua, Sonja (2022). Jääkk Sverloff johtajana ja kulttuurisena tulkkina. Kolttasaamelaisten historian käännteitä 1900-luvulla. *Kolonialismi Suomen rajaseuduilla*. Toim. Kullaa, Rinna, Lahti, Janne & Lakomäki, Sami. Helsinki. Gaudeamus.
- Junka-Aikio, Laura (2019) Institutionalization, Neo-Politicization, and the Politics of Defining Sámi Research. *Acta Borealia: A Nordic Journal of Circumpolar Societies*. 36:1, 1–22. <https://doi.org/10.1080/08003831.2019.1607074>
- Junka-Aikio, Laura & Nyssönen, Jukka & Lehtola, Veli-Pekka (eds.) (2021) *Sámi Research in Transition. Knowledge, Politics and Social Change*. Abingdon: Routledge.
- Kalela, Jorma (2020) *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus
- Kaun, Anne & Kyriakidou, Maria & Uldam, Julie (2016) Political Agency at the Digital Crossroads? *Media and Communication* 2016, Volume 4, Issue 4. 1–7. doi: 10.17645/mac.v4i4.690
- Kivimäki, Ville (2018) Traumaperäinen stressihäiriö ja historia: diagnoosista historiantutkimuksen käsitteeksi. *Menneisyyden rakentajat: teorit historiantutkimuksessa*. Toim. Hannikainen, Matti O. & Danielsbacka, Mirikka & Tepora, Tuomas. 94–115. Helsinki: Gaudeamus.
- Kolttoimikunnan mietintö. (1973) Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö.
- Korpijaakko-Labba, Kaisa (1989) *Saamelaisten oikeusasemasta Ruotsi-Suomessa: oikeushistoriallinen tutkimus Länsi-Pohjan Lapin maankäyttö oloista ja -oikeuksista ennen 1700-luvun puoliväliä*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Kovach, Margaret (2009) *Indigenous Methodologies: Characteristics, Conversations, and Contexts*. Toronto: University of Toronto Press.
- Kuokkanen, Rauna (2006) Indigenous Peoples on Two Continents: Self-Determination Processes in Sámi and First Nations Societies. *European Review of Native American Studies* 20:2 (2006) 25–30.
- Kuokkanen, Rauna (2007) Saamelaiset ja kolonialismin vaikutukset nykypäivänä. *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*. Toim. Kuortti, Joel & Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli. 142–155. Helsinki: Gaudeamus.
- Kuokkanen, Rauna (2009) *Boaris dego eana: Eamiálbmogiid diehtu, filosofijat ja dutkan*. Karasjok: Čálliidlagáduš.
- Kuokkanen, Rauna (2019) *Restructuring Relations. Indigenous Self-Determination, Governance, and Gender*. New York: Oxford University Press.

- Kuoljok Eidlitz, Kerstin (2010) *Den samiska sitan och vinterybyarna. En utmaning*. Västerås: Edita Västra Aros.
- Kylli, Ritva (2012) *Saamelaisten kaksi kääntymystä : uskonnon muuttuminen Utsjoen ja Enontekiön lapinmailla 1602-1905*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- Laiti, Marikaisa (2018) *Saamelaisen varhaiskasvatuksen toteutus Suomessa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Lehtola, Veli-Pekka (1997) *Saamelainen ääni. Saamen Radio 1947 – 1997*. Helsinki: Yleisradio.
- Lehtola, Veli-Pekka (1994/2004) *Saamelainen evakko: Rauhan kansa sodan jaloissa*. 2. uud. p. Inari: Kustannus-Puntsi.
- Lehtola, Veli-Pekka (1999) *Petsamon kolttasaamelaiset. Turjanmeren maa*. Toim. Jouko Vahtola ja Samuli Onnela. Rovaniemi: Petsamo-seura.
- Lehtola, Veli-Pekka (2000) *Nickul rauhan mies rauhan kansa*. Inari: Kustannus-Puntsi.
- Lehtola, Veli-Pekka (2005) *Saamelaisten parlamentti. Suomen saamelaisvaltuuskunta 1973–1995 ja Saamelaiskäräjät 1996–2003*. Inari: Saamelaiskäräjät.
- Lehtola, Veli-Pekka (2009) *Kolttasaamelaisten asuttaminen Inariin 1945–1948. Historiallinen aikakausikirja 107*. 454–470.
- Lehtola, Veli-Pekka (2012) *Saamelaiset suomalaiset – Kohtaamisia 1896–1953*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lehtola, Veli-Pekka (2015) *Saamelaiset – historia, yhteiskunta, taide*. Inari: Kustannus-Puntsi
- Lehtola, Veli-Pekka (2019a) *Surviving the upheaval of arctic war : evacuation and return of the Sámi people in Sápmi and Finland during and after the Second World War*. Inari: Kustannus-Puntsi.
- Lehtola, Veli-Pekka (2019b) "Lappalainen on kaukaa ovela ja laskelmallinen." Saamelaisten arkipäivän vastarinta E. N. Mannisen teoksissa. *Hiljainen vastarinta*. Toim. Outi Autti ja Veli-Pekka Lehtola. 81–108. Tampere: Tampere University Press.
- Lehtola, Veli-Pekka (2022) *Entiset elävät meissä. Saamelaisten tarinat ja Suomi*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lintunen, Tiina (2015) *Punaisten naisten tiet. Valtiorikosoikeuteen vuonna 1918 joutuneiden Porin seudun naisten toiminta sota-aikana, tuomiot ja myöhemmät elämänvaiheet*. Turku: Turun yliopisto.
- Länsman, Anni-Siiri (2008) *Kenelle saamentutkija tutkii? Tutkijan kirja*. Toim. Kirsti Lempiäinen & Olli Löytty & Merja Kinnunen. 87–89. Tampere: Vastapaino.
- Magga, Sigga-Marja (2018) *Saamelainen käsitys yhtenäisyyden rakentajana: duodjin normit ja brändit*. Oulu: Oulun yliopisto.
<http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789526220697.pdf>
- Magnani, Natalia (2018) *Making Indigenous Futures: Land, Memory, and 'Silent Knowledge' in a Skolt Sámi Community*. Cambridge: University of Cambridge.
- Mikkola, J.J. (1941) *Kolttakylän arkisto*. Helsinki: WSOY
- Mustonen, Tero & Mustonen, Kaisu (2011) *Eastern Sámi Atlas*. Joensuu: Snowchange.

- Mustonen, Tero. (2012) Kohti saamelaistutkimuksen uutta tulkintakehystä. *Saamenmaa: Kulttuuritieteellisiä näkökulmia*. Toim. Veli-Pekka Lehtola & Ulla Piela & Hanna Snellman. 254–264. Helsinki: SKS.
- Nahkiaisoja, Tarja (2016) *Saamelaisten maat ja vedet kruunun uudistiloiksi: asutus ja maankäyttö Inarissa ja Utsjoella vuosina 1749–1925*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Nickul, Karl (1935) *Eräs Petsamokysymys. Suonikylän alueesta kolttakulttuurin suojeluaue*. Helsinki: Lapin Sivistysseura.
- Nickul, Karl (1948) *The Skolt Lapp Community Suenjelsijd During the Year 1938*. Stockholm: Universitet i Stockholm.
- Nielsen, Jens Petter (2005) Ther Murman Coast and Russian Northern Policies ca. 1855–1917. *In the North My Nest is Made. Studies in the History of the Murman Colonization 1860-1940*. Kirkenes: Norwegian Barents Secretariat.
- Nyyssönen, Jukka (1999) Pois Petsamosta. *Turjanmeren maa*. Toim. Jouko Vahtola ja Samuli Onnela. Rovaniemi: Petsamo-seura.
- Nyyssönen, Jukka (2013) Sami Counter-Narratives of Colonial Finland. Articulation, Reception and the Boundaries of the Politically Possible. *Acta Borealia. Vol. 30, Issue 1*. 101–121. <https://doi.org/10.1080/08003831.2013.776738>
- Nyyssönen, Jukka & Lehtola, Veli-Pekka (2017) Introduction. From depictions of race to revitalizing a people: aspects of research on the Sámi in Finland and Norway. The Sámi: Some Aspects of Nordic Research. Toim. Jukka Nyyssönen. *Arctic and North 2*, 50–62.
- Nyyssönen, Jukka & Keskitalo, Piggä & Kinnunen, Tiina (2018) Sápmi100? Saamelaishistorian vastanarratiiveja Suomi100-tapahtumassa Sajoksessa. *Ennen ja nyt. Vol 18 Nro 2*. <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108865/63860>.
- Näkkäljärvi, Klemetti (2013) Jauristunturin poropaimentolaisuus: kulttuurin kehitys ja tietojärjestelmä vuosina 1930–1995. Oulu: Oulun yliopisto.
- Papadopoulos, Dimitris (2009). Klaus Holzkamp's Critical Social Science. *Theory & Psychology 19, no. 2*. 161–166. <https://doi.org/10.1177/0959354309103537>.
- Pekkalainen, Tuulikki (2014) *Lapset sodassa 1918*. Helsinki: Tammi.
- Pelto, Pertti J. (1962) *Individualism in skolt lapp society*. Helsinki. Suomen muinaismuisto-yhdistys.
- Pelto, Pertti J. (1973) *The snowmobile revolution: technology and social change in the Arctic*. Menlo Park: Cummings.
- Peltonen, Matti (2005) Mikrohistoria ja puuttuvan tiedon ongelma. *Toinen tieto*. Toim. Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen ja Tuukka Lahti. Helsinki: Stakes. 76–93.
- Potinkara, Nika (2015) *Etnisyyden rakentuminen kahden saamelaismuseon perusnäytelyissä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/47819>
- Pulkinen, Tuija (1998) *Postmoderni politiikan filosofia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pulma, Panu (2017) Entä jos he eivät halua, että heidän historiansa kirjoitetaan? Etnisen vähemmistön historian tutkimisen etiikka. *Historiantutkimuksen etiikka*. Toim. Lidman, Satu & Koskivirta, Anu & Eilola, Jari. 184–195. Helsinki: Gaudeamus.

- Pöysä, Jyrki (2010) Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. *Vaeltavat metodit*. Toim. Pöysä, Jyrki & Järviluoma, Helmi & Vakimo, Sinikka. 331-360. Joensuu-Helsinki: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura / Tiedekirja.
- Rantala, Leif (2008a) *Kuolan niemimaalla käyneiden suomalaisten tiedemiesten matkakertomuksia*. Koonnut ja kääntänyt Leif Rantala. Rovaniemi: Lapin tutkimusseura.
- Rantala, Leif (2008b) *Kuolaan: Venäjän vallan aikana Kuolan niemimaalla käyneet suomalaiset tiedemiehet ja heidän kirjoituksensa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Rantala, Pälvi & Kinnunen, Veera (toim.) (2010) *Pottuvoita ja banaanipuita: mikrohistoriaa pohjoisesta*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Ruohonen, Juha (2013) Kalmistoja, kaivauksia, kallonmittausta. Fyysisen antropologian tutkimuskohteita Pohjois-Suomessa. *Faravid* 36/2012. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys r.y.
- Saamelaisasiain komitea (1952): *Saamelaisasiain komitean mietintö*. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Saamelaiskomitea (1973) *Saamelaiskomitean mietintö*. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Sanchini, Virginia & Pongiglione, Francesca & Sala, Roberta (2019). On the Notion of Political Agency. *Phenomenology and Mind*, (16), 10–15.
https://doi.org/10.13128/Phe_Mi-26068
- Semenoja, Sinikka (1993) *Itäsaamelaiset. Kolttsaamelainen näkökulma. Itäsaamelaiset vuoteen 1952. Kolttsaamelainen näkökulma*. Peruskoulun historian oheislukemisto. Oulu: Oulun yliopisto.
- Seurujärvi-Kari, Irja. (2012) *Ale jaskkot eatnigiella: Alkuperäiskansaliikkeen ja saamen kielen merkitys saamelaisten identiteetille*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Simpson, Leanne R. (2004) Anticolonial Strategies for the Recovery and Maintenance of Indigenous Knowledge. *American Indian Quarterly*, vol. 28, no. 3/4, 2004. 373–84.
<http://www.jstor.org/stable/4138923>
- Sipilä, Joonas & Koivula, Tommi (2013) *Kuinka strategiaa tutkitaan*. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Solberg, O. & Lilienskiöld, H. (1945) *Finnmark omkring 1700*. Oslo: Brøgger.
- Susiluoto, Paulo (2000) Suomen ajan ihmismaantiedettä Petsamosta. Tanner, Väinö: *Ihmismaantieteellisiä tutkimuksia Petsamon seudulta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Sverloff, Matti (1982) Lähtö evakkoon 1939. *Bálggis - Polku: Sámi cuvgehussearvi - Lapin sivistysseura*. Toim. Helander, Johannes & Mykkänen, Matti & Nickul, Erkki & Salo, Tarmo & Sammallahti, Lasse. 89–91. Helsinki: Lapin Sivistysseura.
- Sverloff, Matti & Jefremoff, Irja (2003) *Suonjelin saamelaisten perintö*. Sevettijärvi: Omakustanne.
- Svestad, Asgeir (2013). What Happened in Neiden? On the Question of Reburial Ethics *Norwegian Archaeological Review* 46:2. 194–222.
doi 10.1080/00293652.2013.839575
- Tanhua, Sonja (2019). Paatsjoen kolttien kultakruunut ja Suomen valtio. *Faravid* 47/2019. 73–92. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys r.y.

- Tanhua, Sonja (2020a) Kolttasaamelainen kyläkokousjärjestelmä muutosten keskellä. *Ennen ja nyt: Historian tietosanomat 20 (2020) 1*, 29–49.
<https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.89201>
- Tanhua, Sonja (2020b) Petsamon poroista. *Petsamolaista*. 82–90.
- Tanner, Väinö (1929) *Antropogeografiska studier inom Petsamo-området. I: Skollapparna*. Fennia, 49. Helsinki: Societas geographica Fenniae.
- Vahtola, Jouko (1999) Kaivostoiminta Petsamossa. *Turjanmeren maa*. Toim. Jouko Vahtola ja Samuli Onnela. 285–309. Rovaniemi: Petsamo-seura.
- Vainio-Korhonen, Kirsi (2017) Vastuullinen historia. *Historiantutkimuksen etiikka*. Toim. Lidman, Satu & Koskivirta, Anu & Eilola, Jari. 29–47. Helsinki: Gaudeamus.
- Vey, Judith (2019) Agency and subjectivity: From Holzkamp via Bourdieu to Laclau and Mouffe (and back?). *Annual Review of Critical Psychology*. 2019, Vol. 16. 282–300.
<https://thediscourseunit.files.wordpress.com/2019/12/0282.pdf>
- Vilkuna, Kustaa (1930) Huomioita kolttalappalaisten merikalastuksesta. *Suomen museo XXXVI 1929*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Vilkuna, Kustaa (1971) Mikä oli lapinkylä ja sen funktio? *Kalevalaseuran vuosikirja 51*. 201–238.
- von der Porten, Suzanne & Corntassel, Jeff & Mucina, Devi (2019) Indigenous nationhood and herring governance: strategies for the reassertion of Indigenous authority and inter-Indigenous solidarity regarding marine resources. *AlterNative: An International Journal of Indigenous Peoples*. 2019;15(1). 62–74.
 doi:10.1177/1177180118823560
- Vuomajoki, Heidi (2022) Mikä tekee saamelaisen? *Faktalavvu 23.3*.
<https://faktalavvu.net/2018/02/23/mika-tekee-saamelaisen/>
- Vuorisjärvi, Esko (1999) Petsamon nikkeli suurpolitiikassa. *Turjanmeren maa*. Toim. Jouko Vahtola ja Samuli Onnela. 527–241. Rovaniemi: Petsamo-seura.
- Yliaska, Ville (2018). Julkisen valinnan teoria. *Menneisyyden rakentajat: teoriat historiantutkimuksessa*. Toim. Hannikainen, Matti O. & Danielsbacka, Mirkka & Tepora, Tuomas. 153–167. Helsinki: Gaudeamus.
- Äärelä, Rauni (2016) *Dat ii leat dušše dat giella – Se ei ole vain se kieli: tapaustutkimus saamenkielisestä kielipesästä saamelaisessa varhaiskasvatuksessa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Osajulkaisut

- I Tanhua, Sonja (2020) Kolttasaamelainen kyläkokousjärjestelmä muutosten keskellä. *Ennen ja nyt: Historian tietosanomat* 20(1). 29–49.
- II Tanhua, Sonja (2019) Paatsjoen kolttien kultakruunut ja Suomen valtio. Lohenkalastus-oikeuksien myyminen ja korvaukset 1921–1960. *Faravid* 47. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys. 73–92.
- III Jouste, Marko & Lehtola, Veli-Pekka & Juutinen, Markus & Tanhua, Sonja (2022) Jääkk Sverloff johtajana ja kulttuuritulkkina: kolttasaamelaisten historian käännteitä 1900-luvulla. *Kolonialismi Suomen rajaseuduilla* 2022. Toim. Kullaa, Rinna & Lahti, Janne & Lakomäki, Sami. Helsinki: Gaudeamus. 97–116.
- IV Tanhua, Sonja (2021) Siidsååbbar: Kolttasaamelainen kyläkokousjärjestelmä itsenäisen päätöksenteon ja suomalaisen valtionhallinnon ilmentymänä 1960- ja 1970-luvuilla. *Faravid* 51. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys. 85–102.

Uudelleenjulkaisut: Osajulkaisu I on julkaistu Ennen ja nyt – historian tietosanomat aikakauskirjassa, Aikakauskirjan sisältö julkaistaan Creative Commons Attribution 4.0 -lisenssillä (CC BY 4.0). Osajulkaisut II ja IV on julkaistu Faravidissa. Faravidin sisältö julkaistaan Creative Commons Nimeä (CC BY 4.0) -tekijänoikeuslisenssillä. Osajulkaisu III on uudelleenjulkaistu Gaudeamus kustantamon luvalla.

Alkuperäisartikkelit eivät sisälly elektroniseen versioon.

191. Nyfors, Mervi (2021) Lapsen kuolema : traumaattinen suru kotimaisessa omaelämäkerrallisessa kirjallisuudessa
192. Multas, Anna-Maija (2022) New health information literacies : a nexus analytical study
193. Kanto, Kati (2022) Pohjoisen nuorten tilat ja paikat Anna-Liisa Haakanan 1980-luvun nuortenkirjoissa
194. Molnár-Bodrogi, Enikő (2022) ”Kieli on sielun sormenjäljet” : Pohjois-Fennoskandian ja Romanian suomalais-ugrialaisten vähemmistöjen kielinarratiivit identiteetin rakentajana
195. Matila, Tuuli (2022) Seeing the war through a Finnish lens : representation and affect in the World War II photographic heritage
196. Hyrkäs, Eve-Riina (2022) Psychosomatic connections : mind-body histories in Finnish medicine, ca. 1945–2000
197. Kotila, Aija-Riitta (2022) Neural basis of socio-pragmatic understanding in young adults on the autism spectrum
198. Tumelius, Riikka (2022) Future language teachers designing for language learning in hybrid environments
199. Vuolteenaho, Leena (2022) The price of no end : *Doctor Who*, ethics, and the limits of humanity
200. Kukka, Silja (2022) Exploring desire : sexual and gender identities in fan fiction communities
201. Huttunen, Aira (2022) Friction and bodily discomfort : transgender experiences of embodied knowledge and information practices
202. Rautiainen, Iira (2022) Practices of promoting and progressing multinational collaborative work : interaction in UN military observer training
203. Ristaniemi, Helena (2023) ”Täällä on merkitystä mihin sukuun synnyt, se vaikuttaa kaikkeen.” : historiatietoisuuden muotoutuminen ja merkitykset Suomen saamelaisalueen tyttöjen elämässä
204. Raitala, Leena (2022) Toimijuus ja normi : lingvistinen diskurssianalyysi vapaaehtoisen lapsettomuuden kulttuurisista merkityksistä
205. Nylander, Eeva-Kristiina (2023) From repatriation to rematriation : Dismantling the attitudes and potentials behind the repatriation of Sámi heritage

Book orders:

Virtual book store

<https://verkkokauppa.omapumu.com/fi/>

S E R I E S E D I T O R S

A
SCIENTIAE RERUM NATURALIUM
University Lecturer Tuomo Glumoff

B
HUMANIORA
University Lecturer Santeri Palviainen

C
TECHNICA
Postdoctoral researcher Jani Peräntie

D
MEDICA
University Lecturer Anne Tuomisto

E
SCIENTIAE RERUM SOCIALIUM
University Lecturer Veli-Matti Ulvinen

E
SCRIPTA ACADEMICA
Planning Director Pertti Tikkanen

G
OECONOMICA
University researcher Marko Korhonen

H
ARCHITECTONICA
Associate Professor (tenure) Anu Soikkeli

EDITOR IN CHIEF
University Lecturer Santeri Palviainen

PUBLICATIONS EDITOR
Publications Editor Kirsti Nurkkala

ISBN 978-952-62-3573-8 (Paperback)
ISBN 978-952-62-3574-5 (PDF)
ISSN 0355-3205 (Print)
ISSN 1796-2218 (Online)